דוד פינסקי.

די פאַמיליע צבי

פערלאַג "די וועלט".

"פערלאַגס-דרוקעריי", ווארשא, פאַנסקא 20.

תרס"ו.

ДИ ФАМИЛЬЕ ЦВИ, т. е. СЕМЕЙСТВО ЦВИ.

Соч. Д. Пинскаго.

„Издательская Типографія", Варшава, Панская № 20.

1906.

HARV
UNIVE
LIBRA

365

Дозволено Цензурою.
Варшава, 31 Января 1906 года.

די פאמיליע צבי.

פערזאנען.

ר' משה צבי, דער שטאָדט־מגיד.
יעקעף, זיין זוהן.
מיניע, יעקעף'ס פרוי.

לעאן, ראובן, ליפמאן,	די ~~אייניקלעך~~ קינדער פון יעקעף און מיניע.

אידע, זיין אייניקעל פון אנ'אנדער זוהן.
באנקיר הערשמאן.
דער יונגער הערשמאן, זיין זוהן.
דער רב.
ערשטער דיין.
צווייטער דיין.
דער דיקער בטלן.
דער דינער בטלן.
דער געלער יוד.
דעם געלענ'ס ווייב.
דער יוד אין שליאפע.
דער יוד אין היטעל.
דער בחור מיט'ן מיידעל.
די שטומע בעטלערקע.
יודען, יודענעס, בחורים, קינדער

ארט: דער גלות.
צייט: א שווערע פאר יודען.

פוּן אַ בְּרִיעף.

(אָנשטאָט אַ פֿאָררעדע).

„...בַּיַם אָפֶענעם קבר פוּן די קִישִׁינֶעווער הרוגים, ווען זייער בלוּט האָט נאָך קיין צייט נִישט גֶעהאַט פֶערטריקענט צוּ ווערען, האָבּ איך פֶערטראַכט אוּן אָנגעהוֹיבּען צוּ שרייבען מיין „פאַמִילִיעֶ צפּי״, ווֶעלכֶע איך האָבּ אַ לאַנגע צייט גֶערוּפען אִין מיינע גֶעדאַנקען: „אַ טאָג פוּן דין והשבון״. נִישט אוֹיף דאָס, וואָס אִיז גֶעוועזען, וואָס האָט ערשט פאַסִירט, האָבּ איך גֶעווענדט מיין בּלִיק. קיין קוּנסטווערק קאָן נִישט פאָרשטעלען אַ פּאָגראָם-טראַגעדִיע אִין אִיהר גאַנצער, גרוֹיסער שרעקלִיכקייט אוּן שוֹידער-האַפטִיגקייט, ווִי זִי שפּיעלט זִיך אָבּ אִין דער ווִירקלִיכקייט. נאָר אוֹיפגעֶרעגט פוּן דעם אוֹיסערן שטוּרם, האָבּ איך מִיך גֶעווענדט צוּ די אִינערע פאָרגיינג אִין דעם יוּדִישען פאָלק — צוּ דעם, וואָס גֶעהט אִין אִיהם פאָר אוּן וואָס מוּז אִין אִיהם פאָרגעהן. מִיט דעם וואַקסען פוּן מיין ווערק אִיז אִין מִיר גֶעוואַקסען דאָס בּעוואוּסטזיין, אַז איך שאַף דאָ עפּיס אַזוֹינס, וואָס מוּז גֶעלייענט ווערען פוּן דעם גאַנצען פאָלק, פוּן אַלע זיינע קלאַסען אוּן מאַסען. אוּן איך האָבּ גֶעשריבען, ווִי אִין אַ פִיבּער, מִיט אַ האַרצ-קלאַפּענִיש: איך האָבּ גֶערעדט צוּ אַ גאַנצען פאָלק, איך האָבּ דאָס גאַנצע פאָלק פערקלִיבּען צוּ מִיר אוּנטער מיין אייגענעם בּאַרג סיני.

אָבּער איך האָבּ גֶעמאַכט דעם השבון אָהן דעם בעל הבית. אוּן דער בעל הבית אִיז דאָ גֶעוועזען די לִיעבּ-האַרצִיגע רוּסִישע צענזוּר. נאָך אִין זוּמער 1903 האָבּ איך אַוועקגֶעשִיקט דעם ערשטען אַקט אִין דאָס זאַמעלבּוּך „הִילף״, וואָס אִיז אַרוֹיסגֶעגעבּען גֶעוואָרען אִין וואַרשא פאַר די נוֹיטלֵיידענדִיגע אִין קִישִׁינֶעוו. די רוּסִישע צענזוּר האָט אִיהם נִישט דוּרכגֶעלאָזען. דאָס אִיז פאַר מִיר גֶעוועזען אַ קלאַפּ, ווֶעלכען איך האָבּ נִישט לייכט גֶעקאָנט פֶערטראָגען. איך האָבּ אִיבּערגֶעלעבּט אַ גייסטִיגען פּאָגראָם אוּן פֶערלאָרען די לוּסט צוּ דער־שרייבען, וואָס איך האָבּ גֶעהאַט צוּ דערשרייבען. דאָס אִיז אוֹיך איינע

פון די אורזאכען, פאר וואס מיין טראגעדיע, וועלכע איך האב אנגע־הויבען אין יוני 1903, ערשיינט ערשט יעצט. און אויך יעצט, ווען איך געה צו פערעפענטליכען זי אויף דעם נישט־לעגאלען וועג, טו איך עס מיט הארצ־וועהטאג. עס פערדריעסט מיך פאר געוויסע טיילען פון אונזער מאסע, צו וועלכע דאס ווערק וועט נישט דערגרייכען. דאך טרייסט איך מיך מיט דער האפנונג, אז דער „בונד" מיט זיין וואונדערבארער ארגאניזאציאן וועט פערשאפען מיין טראגעדיע די מעג־ליכסט גרעסטע פערשפרייטונג און——

פערבארגען וועט מען זי דארט לעזען,
און שפיעלען שטיל, בעהאלטנערהייט -
נאר טיעף אין ד׳ר׳ערד ליעגט אויך דער זאמען,
דאך מעכטיג וואקסט ארויס דאס ברויט".

דוד פינסקי.

ערשטער אקט.

אַ גרויס, בעל-הביה'יש פּערפּוצטע צימער ביי די צבי'ס. רעכטס אַ ציראַטענע קאַנאַפּע מיט אַ פלינעלטיש פאַר איהר און שטולען אַרום דעם טיש. איבער דער קאַנאַפּע פאָטאָגראַפישע בילדער. לינקס צוויי פענסטער מיט גאַרדינען און בלומען; פאָרנט אַ ווינקעלטישעל מיט אַ קאַנדעליאַברע. אין הינטערגרונד די טיר צום פאָרהויז און צו די איבריגע צימער; רעכטס פון דער טיר אַ קאַכעלהרובע, לינקס אַ גלעזערשראַנק, אויף וועלכען עס ליעגט ר' משה'ס שטריימעל.

דער לעטצטער טאָג פּסח. ר' משה, יעקעף, מיניע, לעאָן ראובן, ליפּמאַן זיטצען אַרום טיש און ענדיגען דאָס עסען. טרויעריגע, פערזאָרגטע פּנים'ער. לעאָן, ראובן און ליפּמאַן שטעהען באַלד אויף פון טיש. לעאָן פער־רויכערט אַ פּאַפּיראָס און געהט צו צום פאָרנסטען פענסטער; ראובן און ליפּמאַן געהען אום פערטראַכט איבער'ן צימער. רייניגענדיג די ציינער.

ר' משה. אָבגעפּטר'ט שוין, ברוך השם, דעם לעצטען פּסח־דיגען וואַרמעס אויך. — אָך!

מיניע (זיפצט). יאָ־יאָ. דער ביסען איז קוים געגאַנגען אין מויל און יעצט נעהמען נישט די הענד אויף אָבצוראַמען פון טיש.

ר' משה. גאָטוניו, דו זעהסט מיין האַרץ. געפּאַסט וואָלט איך דיר בעסער, מיט אַ בייגעל און אַש וואָלט איך מיך אָבגע־פּאַסט, ווען דאָס וואָלט נאָר דיין היילינגער יום־טוב נישט געווען. פערערכען מיר מיין עסען ווי אַ גרויסען קרבן און ווענד אָב פון דיין היילינגער תורה און דיין פאָלק ישׂראל אַ נייעם הורבן.

מיניע. גאָטוניו, רבונו של עולם!

ר' משה. אַחרון של פּסח! גאָטוניו, איך האָב מיך שטענ־דיג משׂמח געווען מיט געזאַנג און טענץ, אַ גאַנצען טאָג געהוליעט און געריהמט און געלויבט דיין ליעבען נאָמען פאַר די הסדים, וועלכע דו האָסט בעוויזען דיין פֿאָלק ישׂראל. רחום וחנון, דאָס מאָל נעהם אָן פאַר גוט, וואָס מיר האָבען נישט געווײנט, וואָס מיר האָבען אונזערע ביסען נישט דורכגעווייקט מיט אונזערע טרעהרען, וואָס מיר האָבען פון דיין הייליגען יום־טוב נישט געמאַכט קיין תשעה־באָב.

מיניע צעוויינט זיך.

ר' משה. נאַ, לאָמיר בענשען. — מען טאָר נישט וויינען, מיניע. — טריקען דיינע אויגען און בענש מיט אַ פרום האַרץ. בענש פאַר דיר און פאַר דיינע זיהן, און גאָט וועט זיך מסתמא מרחם זיין. (הויבט אָן צו בענשען, שאַרף אַרויסרעדענדיג וואָרט ביי וואָרט).

מיניע פערדעקט זיך די אויגען מיט איהר טאַשענ־טוך און בענשט שטיל.

יעקעף. בענשט שנעל אין שנעלען שאָקלען זיך. — ווען זיי ענדיגען דאָס בענשען, הערען זיי זיך צו צום געשפרעך פון די יונגע.

לעאָן (ווי פאָרטזעצענדיג אַנ'איבערגעריסענעם געשפרעך). און איהר וועט זעהען, עס וועט אַריבער מיט'ן שרעק.

ליפּמאַן. הלואי! עס איז אָבער גענוג, אַז מען רעדט פון אַ פּאָגראָם, אַז מען לאָזט גאָר צו די מעגליכקייט.

לעאָן (מיט שוואַכער איראָניע). מעגליכקייט!

ליפּמאַן. זיי ערהליך, לעאָן! פיהלסט דו דען נישט די פּאָגראָם־שטימונג ווי מיר אַלע? זעהסט דו דען נישט דעם הושך, וועל־כער ליעגט אויף די יודען, און דעם עזות, וועלכער קוקט אַרויס פון די אויגען פון די קריסטען!

לעאָן. איבערטרייבונג! איבערטרייבונג!

ליפּמאַן. ביזט געשלאָגען, לעאָן, און פערברעז! אַלע

דײַנע ליִדער און אַלע דײַנע כּתָבים. דו האָסט געלייגט אין זײ, דאָס לעבען האָט דיר פאַר אַ ליִנגער געמאַכט.

לעאָן (צעשטרײַט). אױ־הױם!

ליִפּמאַן. פאַלש זענען געװען דײַנע אידעען פון אָנהױב ביז'ן סוף. דײַן גאַנצע אַסימילאַציאָן איז געװען אַ זײַפענבלאָז. דו האָסט דיך געפּיהלט גליקליך אין דעם גױ'שען הימעל אַלס אַנ'אױסערשטעהענדיגער, אַלס אַנ'אַװעקגעגאַנגענער פון די יודען, יעצט מוזט דו אױפשטעהן אַלס יוד מיט אַ צובראָכענעם קאָפּ.

לעאָן. גוט געזאָגט.

ליִפּמאַן. דיר װעט נישט גילטען אָבצװױצלען זיך, װײַל דײַן האַרץ צוגעהט אין דיר. לעאָן, פרעמדע זענען מיר, אין גלות זענען מיר. מיר זענען מאַכטלאָז און רעכטלאָז. מיר זענען קלײַן אין אַלע אױגען בײַ אַלע אונזערע פעהיגקײַטען, מיר זענען פעראַכט, מיר זענען צו שאַנד און צו שפּאָט בײַ אַלע אונזערע מעלות. אומעטום בעטראַכט מען אונז װי אַ קרעץ אױף אַ פרעמדען קערפּער. װען מיר װילען נישט אָבטרעטען מיט גוטען, טרײַסעלט מען אונז אָב מיט געװאַלד. דערפאַר מוזען מיר אָבטרעטען! — אָבטרעטען! אָבטרעטען! אַהײם געהן, זעלבסטשטענדיג װערען, אַ לאַנד האָבען, אַ דעה האָבען, זײַן מיר אַלײן.

ראובן (װעלכער איז אומגעגאַנגען די גאַנצע צײַט הין און צוריק). פּונקטום! פּונקטום! — אַלץ, װאָס דו האָסט גערעדט װעגען זײַן אַסימילאַציע, שרײַב איך אונטער. דאָס איז איבערהױפּט קײַן אַסימילאַציע נישט, נאָר אַ צוטשעפּעניש, אַנ'אַרױפדרינגען זיך מיט אַ געװאַלד אױף אַ פרעמדען קערפּער. פון דעם קען קײַן גוט'ס נישט אַרױסקומען. אַלץ ריכטיג. און ריכטיג איז, אַז אַ הײם, זעלבסטשטענדיגקײַט, אַנ'אײגען לאַנד, װאָלטען געװוזען אַ פּאָלשטענדיגע לײזונג צו דער אַלטער יודען־פראַגע. אָבער... ביז אױף דאָס „װאָלטען" געה איך מיט דיר און װײַטער נישט. ערקלער דאָך מיר נאָר אײנס. יאָהרטױזענדע האָט דאָס יודישע פאָלק נישט אױפגעהערט צו טרױמען פון דעם אײגענעם לאַנד, אַ משיח האָט עס זיך בעשאַפען און נאָך פאַלשע משיחים איז עס נאָכגעלאָפען. און נאָך מעהר: מיט שטאָק און טאָרבע שטעהען יעצט די יודען אָנגעגרײַט צו לױפען פון

לאַנד צו לאַנד און צו זוכען, וואו פריהער און וואו בעסער...
ווי קומט עס, אַז דו האָסט נישט דאָס פאָלק הינטער זיך? ווי קומט עס, אַז דאָס גיט דיר נישט אַוועק זיין גאַנצע קראַפט און ענערגיע אויף צו דערגרייכען דאָס אייגענע לאַנד און די זעלבסטשטענדיגקייט? ווי אַ פונק אין אַ פאַס פולווער, אַזוי האָט געדאַרפט דיין אידעע חירקען אין די יודישע מוחות. איין רוף נאָר, און אַלע הערצער, וועלכע בייינקען אַזוי לאַנג נאָך אַנ'אויסלייזונג פון דעם שווערען גלות, האָבען זיך געדאַרפט צווענדען צו דיר.

ליפּמאַן. און זיי וועגען עס!

ראובן. ביזט דו ביי'ם זינען?

ליפּמאַן. יאָ! יאָ! זיי וועגען עס. אַלע יודישע הערצער וועגען צוגעוועגדט צו מיר, מיין בעוועגונג איז אַ פאָלקס-בעוועגונג.

ראובן. מענש איינער, דאָס איז דאָך גלאַט אַבי גערעדט! דאָ לאָזט זיך שוין נישט מעהר מיט דיר שטרייטען. אָבער בעגרייף נאָר איינס: ווי קען דאָס פאָלק צושטעהן צו דיר, ווען דאָס זעהט נישט דעם וועג, אויף וועלכען עס קען זיך דורכקעמפּפען צו זיין ציעל? צי וואָס זאָל עס זיך אָרגאַניזירען? צי גאָר נישט טהון? ווי איז מעגליך אַ פאָלקס-בעוועגונג אָהן יעדע בעוועגונג? משה האָט גערופען זיין פאָלק נאָך כּנען, דער וועג וועלכען ער האָט איהם אָנגעוויזען איז געווען אַ ים, אַ מדבר און בעוואָפענטע פעלקער. דאָס פאָלק איז אויפגעשטאַנען און געגאַנגען. אַ שלעכטער וועג, אָבער דאָך אַ וועג. קום דו יעצט און זאָג: איך האָב אַ לאַנד פאַר אייך, אָבער דאָס קען גענומען ווערען נאָר מיט פייל און בויגען, מיט ביקס און פולווער און מיט אונצעהליגע מענשליכע קרבנות, דאַן, כאָטש איך שטעה אין אַנ'אַנדער לאַגער, קען איך דאָך נישט לייקענען, אַז דו וואָלסט געהאַט אַ גרויסע פאָלקס-בעוועגונג הינטער דיר און לעבעדיג וואָלט עס צו געגאַנגען אין דיין לאַגער. אָבער יעצט...

ליפּמאַן (רייסט איהם איבער). דאָס, וואָס איך קען נישט קומען צום פאָלק מיט אַזאַ לשון, איז דאָס טרויעריגסטע מיט מיר. וואָס וואָלט איך נישט אַוועקגעגעבען פאַר אַזאַ מעגליכקייט! אָבער דאָס פאָלק איז דאָך מיט מיר. אונזער בעוועגונג איז ווי אַ גרויס וואַ-

וואַסער, וואָס ווערט אָבגעהאַלטען פון ברעטער. די ברעטער דאַרפען נאָר אָבגערוקט ווערען, און דאָס וואַסער וועט זיך אַ לאָז טהון און זיענרייך פערפלייצען דאָס גאַנצע לאַנד. אַך, די ברעטער וועלען שוין אָבגערוקט ווערען.

ר א ו ב ן. גליקליכער מענש! ער בעשאַפט זיך בילדער און בערוהיגט זיך אויף זיי. ווייסט דו אָבער נישט, אַז אַ פאָלקס־בעוועגונג דאַרף זיין ווי אַ וואַסער, וואָס רייסט אַוועק די ברעטער, וועלכע פערשטעלען איהם דעם וועג? ווען דאָס זאָל וואַרטען, ביז די ברעטער וועלען אַוועקגענומען ווערען, קען עס דערווייַלע ווערען צו אַ שטעהענדיגער, שטינקענדיגער וואַסער. דאָס איז דאָס יודישע פאָלק געוואָרען הינטער די ברעטער, וועלכע דער משיח־גלויבען האָט איהם אויפגעשטעלט. דאָס קען עס ווערען הינטער דיין ציון־אידעע, אויב דו וועסט נישט געפינען גלייך און באַלד אַ וועג, אויף וועלכען זי זאָל קענען אויסגעפיהרט ווערען. ווייסט דו, ווי דו קאָנסט זי אויספיהרען? זעהסט דו איבערהויפט איהר אויספיהרונג?

ל י פ מ אַ ן. יאָ, איך זעה די אויספיהרונג אין גלויב אין איהר און איבערלעב זי טאָג־טעגליך מיט אַלע גלידער און אַלע נערווען...

ר א ו ב ן. אָבער דאָס איז דאָך נאָר אַ פראַזע!

ל י פ מ אַ ן. אָ, רעד נישט, לאַך נישט! דו פערשטעהסט מיך. אָפט מאָל פיהל איך מיך, ווי די פערקערפערונג פון דעם טויזענד־יאָהריגען יודישען האָפען, און איך פערגעה פון בייִנקעניש, און איך חיין ווי אַ קינד. דו, ער, איהר אַלע, האָט מיך נאָך קיינמאָל נישט געזעהען. איך דריק צונויף די פויסטען, שפרייט פונאַנדער די הענד און רוף: זעלבסטשטענדיגקייט, זעלבסטשטענדיגקייט, זעלבסטשטענדיגקייט! איך זעה אין חלום אונזער אייגען לאַנד, איך זעה עס אויפ'ן וואָהר, און די פרעמדע ערד, אויף וועלכע איך טרעט, ברענט מיר מיינע פיס. און נישט נאָר דאָ אונטער דעם דרוק פון האַס און פאָג־ראָמען, נאָר אַפילו אין דער גרעסטער פרייהייט און גלייכהייט, אונטער די פריינדליכסטע און ברידערליכסטע בעדינגונגען, פרעמד איז מיר די ערד און ברענט מיר מיינע פיס. די בעסטע גלייכבערעכטיגונג איז נישט קיין זעלבסטשטענדיגקייט און נאָר די זעלבסטשטענדיגקייט מוז זיין דער שכר פון אונזער פאָלק פאַר זיינע טויזענד־יעהריגע ליידען. אָ, מיין גרעסטע בייִנקעניש איז זי, און מיין אַרבייט איז, צו מאַכען

דאָס פאָלק זעהן, וואָס איך זעה, צו איבערלעבען, וואָס איך איבער-לעבּ, צו פיהלען, וואָס איך פיהל, און צו וועלען, וואָס איך וויל. דער מענש זאָל אויפגעוועקט ווערען אין דעם יודען, ער זאָל מעהר קיין קנעכט נישט וועלען זיין, און דער יוד זאָל אויפגעלעבּט ווערען אין דעם שוין מענש-געוואָרענעם, אַז די זעלבּסטשטענדיגקייט פון זיין פאָלק זאָל איהם זיין טייער ווי אַלץ אין דער וועלט. דאָס איז מיין אַרבּייט. אין איהר ליעגט די גאַראַנטיע, אַז דאָס וואַסער וועט נישט ווערען קיין זומפּף, בּיז וואַנען די בּרעטער וועלען אַוועקגענומען ווע-רען. און די מאָגסט דיר לאַכען!

ראובּן. אומזיסט זאָגסט דו עס. איך וועל פון דיר נישט לאַכען, בּעלויערען וועל איך דיך. דו בּלאָנדזשעסט, בּרודער, און דו וועסט צו גאָר נישט קומען. ניכער וועלען מיר דערוויַיל אָבּפיהרען דאָס וואַסער פון הינטער דיינע בּרעטער אין דעם גרויסען און בּרייטען ים פון דער פעלקער בּעפרייענדער און פעלקער פעראייניגענדער אידעע. און דער שכר פון דעם יודישען פאָלק פאַר זיינע טויזענד-יעהריגע ליידען — אויבּ דו ווילסט שוין האָבּען אַזאַ שכר! — וועט זיין די בּעדייטענדע און כמעט פיהרענדע שטעלונג אין דעם קאַמפּף פון דער מענשהייט פאַר איהר בּעפרייאונג. דאָס איז דער גרעסטער שכר אין מיינע אויגען און די אַיידעלסטע היסטאָרישע גערעכטיגקייט. יאָ, בּרודער, אונזער וועג איז אָפען, און אַלץ גרעסער ווערען די מאַסען, וועלכע טרעטען אויף איהם אַרויף. אונזער זאַך געווינט מיט יעדען טאָג, אונזער וואוקס קען נישט אָבּגעהאַלטען ווערען, און די גרעס-טע הינדערניס שפרייזען מיר אַריבּער. מיר וואַקסען מיט דער שטענדיג-קייט, מיט וועלכער עס וואַקסט אַ קויל שניי, וועלכע קויקעלט זיך אַראָבּ אַ שנעעענדיגען בּארג, און ווער עס שטעלט זיך אינז אין וועג, איז צושמעטערט. דער סאָציאַליזמוס וועט...

יעקב (שפּרינגט אויף). טפו, ימח שמו וזכרו! בּיי מיר אין שטוב, האָבּ איך דיר, דאַכט זיך, אָנגעזאָגט, זאָלסטו גאָר דאָס וואָרט נישט דערמאָנען. אַלע צרות נעהמען זיך פון איהם. ווען יודישע קינדער וואָלטען זיך אין איהם נישט געמישט, וואָלטען מיר פון קיין בּאָגראָם נישט געוואוסט און פון קיין שום תוכחה. און וועסט זעהען מיין וואָרט, אַז מיר וועלען אונז אַלע נעהמען צו אייך און וועלען אייך עוקר זיין מן השורש, אַז קיין זכר וועט פון אייך נישט בּלייבּען.

ראובן. הערסטו, טאַטע, ווען דער פּאָגראָם וואָלט נישט געוועזען קיין העסליכע זאַך אַן און פֿיר זיך, וואָלט איך געזאָגט, אַז דו האָסט איהם פּאָלשטענדיג פּערדינט. און ווען זו וואָלסט מיר קיין טאַטע נישט געוועזען...

יעקעף (נאָך היציגער). ווען איך וואָלט דיר קיין טאַטע נישט געוועזען, וואָלסטו שוין בײַ מיר לאַנג געפּוילט אין שאול־תחתיה. און איך זאָג דיר יעצט, אַז דו זאָלסט דיך היטען, איך וועל נישט קוקען מעהר, וואָס דו בּיסט מײַן זוהן... (אין גרויסער אויפרעגונג) אויס, זאָג איך דיר, אויס!

ראובן. צווישען אונז איז שוין לאַנג אַלץ אויס. און היץ דיך נישט אומזיסט: פֿאַר גרעסערע און שטאַרקערע פֿון דיר האָבען מיר אויך קיין מורא נישט.

יעקעף. איך וועל דיר שוין בּעווײַזען, איך וועל דיר שוין אָנלערנען...

מיניע. וואָס דאַרפסט איהר אײַך קריגען? (צו ראובן'נען) אַך, מאַלע וואָס ער רעדט! — אַז איך זאָג גאָר אַנדערש: טאַקי ליפּמאַן וועט אונז אַרײַנבּרענגען בּשלום אין ארץ־ישׂראל און אויפבּויען אונז דעם בּית־המקדש, ראובן וועט גאָר אין גאַנצען אַראָבּבּרענגען משיח'ס צײַטען. טאַקי אַלץ גוט. אָבּער דערווײַלע וואָס? דערווײַלע וועט מען אונז דאָך צוהרג'ענען, אַז קיין שריד און פּליט וועט פֿון אונז נישט בּלײַבּען. וואָס איז מיר די פּעולה, אַז „עס וועט זײַן"? דערווײַלע אָבּער, דערווײַלע?...

ליפּמאַן (אונגעדולדיג). דערווײַלע... דערווײַל!

ראובן. דערווײַלע, מאַמינקע? איז נישט גוט.

ר' משה (וועלכער איז שוין לאַנג געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן דער הרובע). דאָ שטעהען זיי, די חכמים די אויפגעקלערטע און האויל־געלערענטע, וועלכע האָבּען אַראָבּגעזעצט גאָט פֿון זײַן כּסא־הכּבוד און ווילען אַלײן פֿיהרען די וועלט — דאָ שטעהען זיי מיט אָפּענע מײַלער, פֿול מיט צונג, און ווייסען נישט וואָס צו ענטפֿערען אויף אַזאַ קלײן וואָרט ווי „דערווײַל", און נישט קיין ענטפֿער איז בּײַ זיי אויך אַנ'ענטפֿער! ענטפֿערט — אָדער געהט אין אַלדע רוחות, אָדער קעהרט אײַך אום צו גאָט!

ליפּמאַן. די פראַגע, זיידע, איז ביי מיר קיין פראַגע נישט. טויזענדער יאָהרען האָבען די יודען געליטען און אין אייזערנער געדולד איבערגעטראָגען די שווערסטע צרות, און די דאָזיגע געדולד טאָר אונז אויך ווייטער נישט פערלאָזען, ביז עס וועט קומען דער גליקליכער סוף.

ר' משה. יאָ, טויזענדער יאָהרען איז אונזער כּח געווען אין אונזער גאָט, און אונזער געדולד אין אונזער אמונה. איהר ווילט אָבער אַלץ טהון מיט מענשליכע הענד, אָהן גאָט און געגען אונזער אמונה, דאָ האָבען מיר נישט נישט קיין כּח און נישט קיין געדולד.

ליפּמאַן. דאָס זענען גלייט ווערטער, וועלכער דער אונפערשטאַנד הערט ניט אויף צו רעדען. און איך זאָג דיר, זיידע, אַנ׳עמא דפּזיזא זענען מיר, אַ האַפּ־לאַפּ־פאָלק. דאָס האָט אונז, דאַכט זיך, נאָך משה רבנו פאָרגעוואָרפען, און די גמרא האָט אויך אַזוי געפּסקענט וועגען אונז. אַנ׳עמא דפּזיזא וואָס וויל נישט איינזעהן, אַז אַ לאַנד ווערט נישט אויפגעבויט איבער אַ נאַכט, און אַ פאָלק ווערט נישט אויפגעשטעלט אין איין טאָג. איבּינקייטען קענען מיר ליידען און שווייגען, אָבער ווי מען בעווייזט אונז אַ שטיקעל אויסוועג, פערלירען מיר גלייך די געדולד. און אָנשטאָט צו טהון רוהיגע אַרבייט, שטערען מיר מיט אונזער אַיילעניש און אונזערע „דערווייַלס".

ר' משה. און איך זאָג דיר, אַפּיקורסים זענט איהר און נאָטעסלעסמערער. איהר נעהמט נאָר משה רבינו און די גמרא אום צו לעסטערן. דאָס זאָג איך אייך. פערדאַרבּער זענט איהר, נישט קיין העלפער. צושטערער, נישט קיין אויפבויער. בלינדע זענט איהר, בלינדע! איהר טאַפּט אין דער פינסטערניס און מיינט, איהר זעהט דעם וועג. וואָס ווייסט איהר פון גלייך און קרום, פון גוט און שלעכט? וואָס ווייסט איהר, וואָס דער מאָרגען קען אייך ברייִנגען? וואָס ווייסט איהר פון די סודות אין דעם גאַנג פון גאָט׳ס וועלט? איהר פּלאַנעוועט, און מאָהלט נאָר אייערע פּלענער אויף זאַמד, וואָס דער קלענסטער ווינד קען איהם פערבלאָזען. איהר בויט, און אייערע געביידעס זענען נאָר ווי אַ קיקיון דיונה, וועלכע איז איבער אַ נאַכט געוואָרען און איבער אַ נאַכט פערשוואונדען. איהר טראַכט, און גאָט לאַכט. וועלכע ערבות קענט איהר געבען, אַז דאָס איז נישט אַזוי? און ווי קענט איהר גאָר נעהמען אַזאַ אחריות פאַר׳ן פאָלק, וואָס וועט אַריינפאַלען

נאָך אין אַ גרעסערען אָבגרונד פון יאוש, ווען דאָס וועט איינזעהן, אַז ניִשט געפיהרט, נאַר פערפיהרט איז עס געוואָרען? אָ, איהר לצים! און איך זאָג אייך, אין גאָט איז אונזער קראַפט, און אין אונזער אמונה איז אונזער געדולד. מיר ווייסען, אַז גאָט שטראָפט אונז, אַז גאָט וויל אונזערע צרות און מיר זענען זיי מקבל באהבה ווייל מיר ווייסען אויך, אַז אַנ׳אָב הרחמן איז ער, און ער וועט מאַכען אַ סוף צו אונזערע צרות, און ער וועט אונז אויפריכטען, און מיר פרעגען ניִשט, וואָס וועט זיין דערווייל. ווי אַ פעלזען אין מיטען שטורמדיגען ים, געפּאַטשט פון ווינטען און רעגען און מורא׳דיגע כוואַליעס, שטעהען מיר. זיי ברעכען אָב, זיי ברעקלען אָב אונצעהליגע שטיינדלעך פון איהם, אָבער ער שטעהט פעסט און ווערט אפילו ניִשט קלענער. ער לאַכט פון זיינע שונאים און ער ווייס, אַז די זון וועט דאָך סוף כל סוף אַרויס און וועט איהם אָבטריקענען, דער-וואַרעמען און דערפרייען מיט איהרע שטראַלען. אַזוי איז דאָס פאָלק ישראל, ווען עס איז שטאַרק אין זיין אמונה און האַלט זיך פעסט אָן זיין תורה. דערפאַר העָר איך ניִשט אויף צו שרייען מיט׳ן נביא: שובו בנים שובבים! קעהרט אייך אום, איהר פערבלאָנדזשעטע און פערווילדעטע, איהר פערפיהרטע און פערפיהרער! קעהרט אייך אום צו גאָט און זיין תורה! האַלט פעסט אָן אונזער אמונה! וזכותו יגן עלינו ובא לציון גואל!

מ י נ י ע. אָמן, רבונו של עולם!

ל ע אָ ן. זיידע, אַזוי שען האָב איך דיך נאָך קיינמאָל ניִשט געזעהען. איך האָב געקוקט אויף דיר און איבערגעלעבט אַ געדיכט.

ר׳ מ ש ה (קוקט איהם אַ ווײַלע אָן מיט פערוואונדערונג). טפו, איהר טויבע אויערען, איהר פעטשטאָפּטע הערצער!

ר א ו ב ן. ריכטיג, זיידע, מיר קענען דיך געניסען נאָר מיט די אויגען, אָבער ניִשט מיט די אויערען און ניִשט מיט׳ן הארץ. וואָס דו האָסט דאָ געפּרעדיגט, זיידע, איז די פינסטערניש אַליין.

ר׳ מ ש ה. אַהאַ, פינסטערניש, פאַנאַטיזמוס!... אַך, וואָס האָב איך מיט אייך צו רעדען! אונזער קראַפט איז עס און אונזער לעבען, אונזער געדולד און אונזער שטיצע אין דעם גאַנצען לאַנגען און שווערען גלות — און דאָ קומען זיי די לצים, און רופען עס פינסטערניש און גאָט ווייסט וואָס!

ראובן. יאָ, פִינסטערניש איז עס, אַראָבגעבראַכט פון דִי פִינסטערע צײַטען, ווען אַ השך אִיז געלעגען אויף אַלע פעלקער, און ווִי פִיעל דו זאָלסט נִישט רעדען און ווִי שען דו זאָלסט נִישט רעדען, דײַן קול וועט נִישט געהערט ווערען. זײַדע, דו טהוּסט מִיר לײַיד — דײַן צײַט איז פאַראִיבער, דו בִּיזט צו שפעט געבוירען געוואָרען. דײַנע פרעדיגען וועלען קײַנעם נִישט אומקעהרען צוריק, ווען דו וועסט אַפִילוּ ווײַנען דערבײַ מִיט דִי בִּיטערסטע טרעהרען. און נִישט דערפאַר, וואָס מִיר, דִי יונגע, דִי נײַע מגידים זענען געגען דִיר און רעדען פון דִיר אָב דעם עולם. נאָר דערפאַר, וואָס דאָס לעבען איז געגען דִיר. דאָס לעבען, דאָס אַלמעכטיגע לעבען האָט אַהעקגענומען דעם עולם פון דִיר אויף שטענדיג און אייביג. מִיר, דִי נײַע מגידים, פערזאָרגען אִיהם בלויז מִיט אַ נײַעם אינהאַלט, מִיט נײַע געדאַנקען און אַ נײַעם גלויבען. מִיט נײַע הִימלען און אַ נײַער תּורה.

ר׳ משה. וועה צו דִי אויערען, וועלכע הערען אַזוינס!

ראובן. יאָ־אָ, עס איז נִישט צו העלפען, און דו טהוּסט מִיר לײַיד, זײַדע, דו בִּיזט אַנ׳איינציגער און אַ לעצטער. דִי וועלט געהערט אונז, מִיר...

ר׳ משה. דִי לײַנכט! איך בִּין נִישט קײַן איינציגער און נִישט קײַן לעצטער, און דִי וועלט געהערט נִישט דִיר און וועט נִישט געהערען. אונזער גאָט לעבט נאָך און וועט נאָך זִיעגען איבער אַלע אַייערע אָבגעטער. און „לא אַלמן יִשׂראֵל״ — יִשׂראֵל האָט נאָך געטנוג פרומע יודען און וועט נאָך האָבען. מאָדאַ דְאַבְרָהָם! ווען איך וואָלט געוואוסט, אַז איך בִּין דער איינציגער און דער לעצטער פרומער יוד, וואָלט איך לאַנג געבעטען גאָט, ער זאָל מִיך צונעהמען פון דער זִינדיגער וועלט. אָבער דאָס איז נִישט אמת, און איך וועל נאָך דערלעבען צו זעהן, ווִי אִיהר וועט אַלע קומען צוריק אין דעם שׂוים פון אונזער תּורה, ווִי אִיהר וועט אַלע נאָך תּשובה טהוּן און ווײַנען און קלאָגען אויף אַייערע שגיונות. איך וועל עס נאָך דערלעבען, אָ, איך ווײַס עס! גאָט וועט מִיר פערלײַנגערען מײַנע יאָהרען, אויב דאָס דאַרף נאָך געדויערען. — דו גרויסער, שטאַרקער, אַלמעכטיגער גאָט, בעוויַיז דײַן קראַפט, בעוויַיז זִיי, אַז דו לעבסט נאָך... (פון גאַס הערט זִיך אַ געלויף, אַ קלאַפּעניש מִיט טִירען און לאָדען).

מינִיעֶ. אָי, רבונו של עולם, וואָס איז שוין? וואָס איז שוין? (לויפט אַרויס. ראובן, ליפּמאַן, לעאָן קוקען אַרויס פון די פענסטער, יעקעף לאָזט זיך אַראָב אויף אַ שטול).

ר' משה (שטילער). יעצט איז דיין צייט, גאָטוניו־פאָטער, יעצט איז דיין צייט.

יעקעף. עס ציטערען מיר הענד און פיס, בנאֶמנות. (פון דרויסען ווערען צוגעמאַכט די לאָדען; אין צימער ווערט האַלב־דונקעל, דאָס ליכט דרינגט אַריין פון די לאָדען־שפּאַלטען און פון דער טהיר).

מינִיעֶ (לויפט אַריין, מיט טרעהרען). וועה מיר נישט, עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען. אין דער ברייטער גאַס..

יעקעף. אין דער ברייטער גאַס? וועה מיר נישט, אונזער קראָם! אונזער קראָם!

מינִיעֶ. ...און אויפ'ן ברעג. צוויי יודען האָט מען דערברונקען.

יעקעף. אין דער ברייטער גאַס... וועה מיר נישט, אונזער קראָם! (אין גאַס אַ פייפעריי, געגעבענע סיגנאַלען).

ראובן און ליפּמאַן לאָזען זיך צו דער טהיר.

מינִיעֶ (אין טהיר). וואָס איז? וואו לויפט איהר?

ראובן. דו ווייסט דאָך. צו אונזערע פערטהיידיגונגס־אָרגאַניזאַציאָנען.

מינִיעֶ. אָי, קינדער, זיהן מיינע, איהר וועט נישט אַוועקגעהן! איך וועל אייך נישט לאָזען! פיידען איהר וועט אַריבערטרעטען איבער מיר.

יעקעף. לאָמיר בעסער אַלע לויפען צו אונזער קראָם! וועה מיר נישט, אונזער קראָם! לאָמיר לויפען!

מינִיעֶ. וואָס רעדסטו, משוגענער! וואָס קראָם? ווען קראָם? — קינדער, איהר געהט נישט! זיהן מיינע, איהר בלייבט דאָ. מיט אייער מאַמען בלייבט איהר.

ליפּמאַן. האַלט אונז נישט אָב, מאַמע. מיר האָבען אונז שוין אַזוי אויך פערשפּעטיגט. יעדע ווייטערע מינוט, וואָס מיר בלייבען אויסעט, איז אַ פערברעכען געגען דעם כלל.

יעקעף. כלל! האָסט געהערט ווערטער? כלל! דריי דער־וואַקסענע זיהן און מען זאָל פון זיי קיין שום נוצען נישט האָבען. כלל ליעגט זיי אַלץ אין זינען. וועה מיר נישט, מיר וועלען דאָך מוזען אַוועקגעהן מיט אַ טאָרבע איבער די הייזער!

ראובן (רייסענדיג זיך דורך דער טהיר). מאַמע!

מינע. איהר וועט נישט געהן, קינדער! סיידען איהר ווילט איך זאָל שטאַרבען. איך וועל עס נישט אַריבערטראָגען מיט מיין גע־זונד, איך וועל פון זינען אַראָב. קינדער, האָט רחמנות, איז אונז בעשעט געהרג'עט צו ווערען, איז אַלע אין איינעם. אָבער נאָר אין איינעם. זיהן מיינע, געהט נישט! יעדע מינוט וועט זיך מיר דוכטען, אַז איהר זייט שוין געהרג'עט געוואָרען, אַז איהר וואַלגערט זיך ערגעץ אַרום צוקאַליעטשעטע, צוטראָטענע... אָי, רבונו של עולם, רבונו של עולם!

ראובן. מאַמע, עס געהט נישט. גיב מיר פריי דעם וועג.

מינע. אַרט דיך נישט, אַז דיין מאַמע זאָל משוגע ווערען פאַר שרעק? אַז דיין מאַמע זאָל שטאַרבען פאַר איינע איבערקלערעניש?

ליפּמאַן. מאַמע, שטאַרק דיך און זיי אַ מענש. ווען דו וואָלסט געוועזען אַ רעכטע יודישע מוטער, האָסט דו אונז ניט גע־דאַרפט אָבהאַלטען, נאָר פערקעהרט טרייבען, מיר זאָלען נישט בלייבען זיצען אין דער היים. שטאָלץ האָסט דו געדאַרפט זיין און פרייען האָסט דו דיך געדאַרפט, וואָס מיר געהען מיט אַזאַ פרייהען האַרץ. לאָז, מאַמע, אונז געהן, און זיי שטאַרק און מוטהיג און ווייס, אַז: קענען מיר נישט לעבען ווי מענשען, דאַרפען מיר קענען שטאַרבען ווי מענשען!

מינע ברעכט אויס אין אַ יאָמער און לאָזט אָב דעם וועג.

ראובן און ליפּמאַן (איילען אַוועק).

יעקעף (שרייט זיי נאָך). קינדער! גזלנים!

מינע (בליפענדיג). וועה איז מיר, ווינד איז מיר!

ראובן (ערשיינט אין טהיר). אויב איהר האָט מורא צו בלייבען אין דער היים, קען איך אייך זאָגען, וואו צו בעהאַלטען זיך. אין גרויסען וואַלד, ביי אַ סינף הונדערט שריט רעכטס פון הער־שעל דעם שמיד, וועט איהר אָנטרעפען אויף דאָס הייזעל פון וואַלד־שומר. זאָגט איהם, אַז איך האָב אייך געשיקט. ער וועט אייך

שוין גוט בעהאַלטען. צו אייך װעלען מסתמא אונטערקומען אַסך שרעקעדיגע יודען. דאָרטען װעט איהר קענען אַלע רוהיג זיצען און — שרעקען זיך. (פערשװינדט).

יעקעף. גזלנים זענען דאָס, נישט קיין קינדער. װעה מיר נישט, װעה מיר נישט, איבער די הייזער װעלען מיר אַװעקגעהן, איבער די הייזער.

מיניע. אי, גאָטעניו, זאָל איך זיי האָטש נאָך האָבען לעבעדיגע!

ר' משה (נעהמט זיין שטריימעל פון דעם גלעזער־שאַנק און טהוט איהם אָן איבער דער יאַרמעלקע). נו, יעצט געה איך אויך.

מיניע. װאו? װאָס?

ר' משה. צו מיין אָרגאַניזאַציאָן.

יעקעף. װי הייסט? װי הייסט? משוגע, בנאמנות!

ר' משה. דו װייסט גאָר נישט פון מיין אָרגאַניזאַציאָן? מערקװירדיג? — (שאַרף). אין שול געה איך. דאָס איז מיין אָרגאַניזאַציאָן. די שול מוז בעשיצט װערען און די ספרי־תורות מוזען בעשיצט װערען.

יעקעף. איז ער דער בעשיצער!

ר' משה. קום, זיי דו עס.

מיניע. װאָס רעדט איהר, שװער, איז עס פאַר אַייערע יאָהרען און אַייערע כחות?

ר' משה. דו ביזט יונגער און שטאַרקער, קום מיט.

מיניע. סיידען טאַקי. מעהר נישט טאַקי, װי איך און איהר. מיר דאַרפען טאַקע ביידע אַסך האָבען. איין קלאַפּ און מיר זענען פאַרטיג.

ר' משה. רעד װעניגער, יודענע, װעסט מיך נישט אָבהאַלטען. איך האָב יעצט עפּעס אָבגעלערנט פון די דאָרטען פון די אַװעקגעגאַנגענע. יודען, יודען, יודען, קענען מיר נישט לעבען װי יודען, טאָ זאָלען מיר שטאַרבען װי יודען! אין שול קומט! נישט אָבהאַלטען זאָלט איהר מיך, נאָר געהן זאָלט איהר מיט מיר. נישט בעהאַלטען זאָלט איהר אייך, נאָר אין שול זאָלט איהר געהן, איינצושטעהן פאַר אונזערע רייניגקייטען, זיי זאָלען נישט בעשמוצט װערען פון טמא הענד. — אַװעק פון מיין װעג, איך זאָל דיך נישט שעלטען!

מיניע. טרעט אָב אַ צובראָכענע.

לעאָן. זיידע, איך האָב מורא, אַז דו וועסט זיין אַליין אין שול און מען וועט בעפאַלען די שול, וועסט דו די ספרי־תורה׳ס קיין טובה נישט טהון און דיר וועסט דו ברייינגען דעם טויט.

ר׳ משה. אַליין וועל איך זיין אין שול? — אַהאַ, איך בין דער איינציגער און דער לעצטער! האַ־האַ־האַ. — אַליין וועל איך זיין! אָ, ניין! איך וועל מיך מעהר נישט שעמען, וואָס פון מיינע אייגענע קינדער וועט דאָרט קיינער נישט זיין.

לעאָן. הלואי! איך ווינש דיר, זאָלסט דאָרט נישט זיין אַליין, העט דיין לעבען זיין אין אַ קלענערער סכנה.

ר׳ משה. וואָס דאַרפסטו עס מיר ווינשען? קום בעסער גלייך מיט.

לעאָן. בלייב דאָ, און איך וועל איינשטעלען מיין לעבען...

ר׳ משה. האָדיע רעדען! ווען דו וואָלסט געגאַנגען מיט מיר, וואָלט איך פערשלאָסען די טהיר אונטער דער נאָז און וואָלט דיך נישט אַריינגעלאָזט. דו ווילסט מיך בעשיצען נישט די תורה, אַנ׳איבריגער וואָלסטו געווען אין גאָט׳ס היל, אַ מהלל השם אונטער מקדישי־השם בלייב, וואו מען קען דיך! אין וואַלד בעהאַלט דיך און שרעק דיך מיט די שרעקעדיגע. דו, דו האָסט דעם שרעק גאַנץ עהרליך פערדינט. (מאַכט אַ בעוועגונג צו דער טהיר).

מיניע. שווער! שווער!

יעקעף. גאָר נישט, מען זוכט זיך עפּעס אויס זאַכענישען...

ר׳ משה. דו זאָלסט נאָר שוויינען, כדי אין מיין לעצטער מינוט זאָל איך נישט דאַנקען גאָט, וואָס נישט דו וועסט מיר צו מאַכען מיינע אויגען. — אָ, זינדיגע, זינדיגע! איהר ווייסט גאָר נישט וואָס פאַר אַ טאָג עס קען היינט ווערען. אַ לעצטער טאָג יום־טוב איז היינט ביי אונז און ער קען אַנ׳ערשטער ווערען ביי אונזער גאָט. גאָט׳ס געטרייע וועלען מקדיש השם זיין, און באַלד וועלען פערבלאָנדזשעטע קינדער אומקעהרען זיך צוריק צו זייער פאָטער, פערשטאָפּטע הערצער וועלען ווערען צוריק אָמת׳ע יודישע הערצער, און שוואַכע און אָבהענגיגע וועלען ווידער שטאַרק ווערען אין זייער גאָט. — היינט איז דיין צייט, גאָט, היינט איז דיין צייט! (געהט אַוועק).

מ ײ נ י ע (ברעכט אויס אין געװײן אויף דאָס נײַ). װאָס פאַר אַ טאָג הײַנט איז, גאָט, װאָס פאַר אַ טאָג! װאָלט איך איהם בעסער נישט דערלעבט, רבונו של עולם!

ל ע אָ ן (װי פאַר זיך). אַ טאָג פון אַ גרויסער אָברעכנונג.

י ע ק ע ף. אַלערלײ זאַכענישען זוכט מען זיך אויס, און אויף װאָס מען דאַרף איז נישטאָ קײן מענש. — װעה מיר נישט, װאָס טהוט מען? װאָס הויבט מען אָן צו טהון? (קוקט אויף ל ע אָ נ'ע ן). װעה מיר נישט, אונזער קראַם! מיר װעלען דאָך בדיל הדל װערען... װאָס טהוט מען, װאָס הויבט מען אָן צו טהון?

ל ע אָ ן (גראָב). װילסט פון מיר אַנ'ענטפער?

י ע ק ע ף. אדרבא, גיב אַנ'עצה. גיב!

ל ע אָ ן. לויף און פערטײדיג די קראָם. נעהם אַ שטעקען, נעהם אַ בעזים, נעהם אַנ'אַלטע הושענא און פערטײדיג זי; דײַן הײליגטום, דײַן נשמה.

י ע ק ע ף. װאָס, לצנות טרײַבסטו פון מיר, לצנות? בײַ מיר גיעסט זיך בלוט פון די אויגען און דו טרײַבסט נאָר לצנות!

ל ע אָ ן. איך מײן עס אָהן שפּאַס. װען די קראָם איז דיר אַזוי איבער אַליץ...

י ע ק ע ף. הער אויף מיט דײַנע לצנות, זאָג איך דיר, הערסט? װעסט זעהן, װי עס װעט זיך לעבען אָהן דער קראָם, װעסטו װיסען, װי לצנות צו טרײַבען, װעסטו װיסען!

ל ע אָ ן. נײן, נישט פון דיר טרײַב איך לצנות, נאָר פון מיר אַלײן. מיך אַלײן װיל איך פערלאַכען. װי בלינד איך בין געװעזען! װײַל איך האָב דיך שטענדיג געהאַט פאַר מײַנע אויגען, האָב איך אין דעם זײַדען נישט בעמערקט און מײַנע ברידער. װײַל איך האָב דיך שטענדיג געהאַט פאַר מײַנע אויגען, בּיזט דו בײַ מיר געװאָרען דאָס גאַנצע יודישע פאָלק, און עס האָט מיר געעקעלט פון איהם.

י ע ק ע ף. װאָס װילסטו, װאָס? װאָס האָסטו דיך אָנגעזעצט? עס גיעסט זיך פון מיר אַזוי אויך גענוג בלוט!

ל ע אָ ן. װאָס װיל איך, װאָס? מתודה זײַן מיך װיל איך, מײַן האַרץ אויסרעדען, מײַן כעס אויסגיעסען...

י ע ק ע ף. װי געפעלט דיר עפּעס, קרײנגעלעך! — אויף מיר װילסטו אפשר אויסגיעסען דײַן כעס?

ל ע אָ ן. אויף דיר יאָ, אויף דיר! ווײַל דורך דיר האָט מיר אָבגעעקעלט פֿון דעם גאַנצען יודישען פֿאָלק. דאָס האָט בײַ מיר אויסגעזעהען קליינליך אַזוי ווי דו, קליינליך מיט קליינטשינקע גראָשען־אינטערעסען, אָהן אַ האַרץ, אָהן אַ נשמה אָהן אַ ווילען און אַ שטרעבען צו עטוואָס העכערען, אָהן כּח צום לעבען און אָהן מוט צום שטאַרבען. און איך האָב עס געהאַסט פֿון פֿולען האַרצען! איך האָב געזעהען צו פֿערשרײַען אין מיר יעדע ערינערונג, אַז איך בין אַ יוד. אַלץ, וואָס איך האָב געהאַסט אין מיר פֿון דעם יודען, פֿון דיר, האָב איך געזעהען אויסצוואָרצלען פֿון מיר, פֿערגעסען עס, פֿערניכטען עס. בּעפֿרײַען האָב איך מיך געוואָלט פֿון דיר, פֿון מיר...

י ע ק ע ף (וועלכער האָט איהם גאָר נישט צוגעהערט). ווערסטו אויפהערען? תּנא־בּ״א מײַנער! אַקוראַט ווי עמיצער וואָלט איהם געהערט. האָט זיך צו׳דרש׳נט!

ל ע אָ ן (קוקט איהם אָן מיט פֿעראַכטונג). אַ, דו... אונגליקס־מענש!

מ י נ י ע (וויינענדיג). וואָס פֿאַר אַ טאָג הײַנט איז, רבּונו של עולם, וואָס פֿאַר אַ טאָג!

י ע ק ע ף. וואָס הויבּט מען אָן צו טהון, חײַיס איך נישט! מײַן קאָפּ צופּלאַצט מיר אויף שטיקער... און וואָס זיצען מיר דאָ? מיר וואַרטען, בּיז מען וועט קומען צו אונז?

מ י נ י ע. זאָל מען קומען, זאָל מען בּרעכען, זאָל מען הרג׳ענען — מיר איז שוין אַלץ אײנס.

י ע ק ע ף. בּיזט דאָך משוגע ווי דײַנע זיהן, בּיזט דאָך! ווילסט אָפּשר אויך מתוּדה זײַן זיך, דײַן האַרץ אויסרעדען?

מ י נ י ע. אָ, איך האָב מיך שוין מתודה געוועזען און מײַן האַרץ אויסגערעדט. מײַן גאַנץ לעבען מיט דיר און נאָכדעם מיט די אויסגעוואַקסענע קינדער איז נישט אַוועק אַ טאָג, וואָס איך זאָל נישט אויסרעדען מײַן האַרץ. אין מיר האָב איך גערעדט, ווײַל איך האָב נישט געוואָלט, מען זאָל הערען, איך האָב נישט געהאַט פֿאַר וועמען. אָבּער גאָט האָט שוין געהערט. ער איז שוין געוועזען מיט מיר אומעטום: אי אין קיך, אי אין שטוב, אי אין קראָם. ער ווייסט מײַן האַרץ, און מעהר דאַרף איך נישט.

יעקעף. זאָל דיר זיין געענוג צו ריידען, מיין צדקניות, און לאָמיר מאַכען, מיר זאָלען אַוועקגעהן, וואו ראובן האָט געזאָגט. מען דאַרף אַוועקנעהמען דיין ציערונג, דאָס זילבער דאַרף מען נעהמען. מיר וועלען פערשליעסען די שטוב און אַוועקגעהן. און מִמָה נַפְשָך: וועט מען נישט אָנפאַלען אויף אונזער שטוב, איז דאָך אַודאַי דאַנקען גאָט; וועט מען יאָ אָנפאַלען, טאָ זאָלען מיר האָטש בלייבען גאַנץ און דאָס ביסעל גאָלד און זילבער זאָל אונז האָטש בלייבען.

מיניע. זעהר פיין.

יעקעף. טיק ריהר דיך, טיק שטעה דאָך אויף, טיק טהו עפּעס!

מיניע (העבט זיך שווער אויף פון איהר זיץ). —מען קלאַפּט אין טהיר.

יעקעף (מיט אַ דערשראָקענער שטימע). שאַ, דאַכט זיך, אַז מען קלאַפּט אין טהיר. (עס ווערט שטאַרקער געקלאַפּט).

אַ פרויען-שטימע. עפענט אויף. איך בין עס. אידע!

מיניע. אידע? (געהט אַרויס).

לעאָן גיט זיך אַ לאָז צום פאָרהויז און בלייבט שטעהן אין טהיר.

יעקעף. אַ בעלנות פון איהר צו קומען אין אַזאַ צייט, בנאֱמנות.

מיניע קומט אַריין מיט אידע'ן, וועלכע איז אָנגעטהון אין אַ קאָסטיום פון אַ רויטען קרייץ-שוועסטער מיט אַ שוואַרצען צלם אויפ'ן האַלז.

אידע (גיט לעאָנען די האַנד און האַלט איהם אַזוי די גאַנצע צייט). גוט, וואָס דו ביסט דאָ, לעאָנטשיקעל. — ווי דונקעל! — דעם פעטער זעה איך שוין. — וואו איז דער זיידע? וואו איז ראובן? וואו איז ליפּמאַן?

מיניע (מיט טרעהרען). זיי זענען זיך אַוועק. ראובן און ליפּמאַן האָבען זיך זייערע אָרגאַניזאַציאָנען, און דער זיידע האָט אויך זיין אָרגאַניזאַציאָן — זיין שול.

יעקעף. וואָס טהוט זיך עפּעס? דערצעהל דאָך, זאָג דאָך. ביזט אפשר געוועזען אויף דער ברייטער גאַס?

אידע. ווער קען יעצט דורכגעהן די ברייטע גאַס?

עקעף. אָי, וועה איז מיר! אָי, וועה איז מיר!

אידע. עס איז שוין אָבער אַריבער אויפ'ן בּרעג און אין די אונטערגאַס און אין די לאַנגע גאַס. איך האָב מורא, אַז עס וועט באַלד דערגעהן צו אייער גאַס. ווען נישט מיין פרום־קריסטליך אנצוג, וואָלט איך גאָר נישט געקענט דערגעהן צו אייך.

יעקעף. אָ וואַ! מיניע, .. הערסט? מיניע, שנעל! וואָס שטעהסטו? ריהר דיך, טהו עפּעס!

מיניע (פערדראָסיג). טיק ריהר דיך, טיק טהו. וואָס קאָמאַנדעווּעסטו? (הויבּט אָן צוזאַמענצונעהמען די לעפעל מיט די גאָפּלען פון טיש).

יעקעף (פאַלט אויף אַ שטוהל). אָי, עס ברעכען זיך מיר אונטער די פיס, בנאֱמנות.

אידע. וואָס ווילט איהר דען טהון? איהר ווילט דען וואוהין אַוועק?

מיניע. איך ווייס? ראובן האָט אָנגעוויזען אַנ'אָרט, וואו צו בעהאַלטען זיך. אַקוראַט, עס איז פאַראַן וואו צו בעהאַלטען זיך פון נאָט. פון איהם איז ניטאָ קיין בעהעלטעניש. זיין דונער קען טרעפען אומעטום. — אָך! — —וואָס הערט זיך עפּעס ביי אייך? וואו זענען אייערע?

אידע לאַכט אָב פערלעגען

מיניע (פערוואונדערט). וואָס איז, וואָס?

אידע. הלואי אויף אַלע יודען געזאָגט געוואָרען.

לעאָן קוקט זיך אין איהר שאַרף איין.

אידע (שאָקעלט איהם צו מיט'ן קאָפּ און ווייזט אָן אויפ'ן צלם). אי־הום!

לעאָן (שפּציעט שאַרף אַרויס). אונמעגליך!

מיניע (לאָזט אַלץ ליגען און איילט צו צו אידען). אידינקע, איך פערשטעה נישט אויף שטום־לשון. וואָס איז מיט אייך? אַזוינס געשעהען?

אִידֶע. אַ בֶּעקַאַנטֶער... קרִיסט האָט אונז צוּגֶענוּמֶען צוּ זִיךְ.

יֶעקֶעף. מִינִיעֶ, מִינִיעֶ, שטעה נִישט און רֶעד נִישט. וואוּ זֶענֶען דִי שלִיסֶעלֶעך? האָסטוּ דִי שלִיסֶעלֶעך? (שטוּפּט זִיךְ מִיט אִיהר אַרוֹיס פוּן דֶער טהִיר).

לֶעאָן (שנֶעל, מִיט אַנ׳אַיינגֶעהַאלטֶענֶע שטִימֶע). וִוי אַזוֹי האָט אִיהר עֶס גֶעקֶענט טהוּן?

אִידֶע. ווִי הַייסט, וִוי אַזוֹי?

לֶעאָן. אוּנמֶעגלִיךְ! אוּנמֶעגלִיךְ!

אִידֶע. דוּ וואָלסט עֶס זאָגֶען? אִיךְ פֶערשטעה דִיךְ נִישט. מִיר זֶענֶען גֶעגַאנגֶען בִּיז צוּם סוֹף פוּן דַיין לֶעהרֶע. מִיר זאָלֶען אוּנז אַסִימִילִירֶען. אִיז עֶס נִישט דִי בֶּעסטֶע אַסִימִילַאצִיאָן, ווֶען מִיר נֶעהמֶען אָן דאָס קרִיסטֶענטוּם?

לֶעאָן. בִּיז צוּם סוֹף קֶען נִישט דֶערגַאנגֶען ווֶערֶען, ווַייל מִיר קֶענֶען דאָס קרִיסטֶענטוּם נִישט אָננֶעהמֶען, ווַייל מִיר גלוֹיבֶּען נִישט. דאָס וואָלט גֶעוֶוען צבוּעֶצבֶּטוּוֶע!

אִידֶע. גלוֹיבּט דֶען יֶעדֶער „אַסִימִילִיטֶער", אַז עֶר האָט ווִירקלִיךְ אוֹיפגֶעהֶערט צוּ זַיין אַ יוּד? צבוּעֶציעֶט עֶר דֶען נִישט? נַיין, לֶעאָן, מַיין טאַטֶע אִיז גֶערֶעכטֶער. אַ האַלבֶּען ווֶעג גֶעהן אִיז אוּנזִין. מִיר גלוֹיבֶּען נִישט אִיבֶּערהוֹיפּט און בַּייטֶען אַ שלֶעכטֶע פאָרם פוּן נִישט-גלוֹיבֶּען אוֹיף אַ גוּטֶע, אַ רוּהִיגֶע. און ווֶען עֶס ווֶעט זַיין מֶעגלִיךְ, ווֶעלֶען אוּנזֶערֶע קִינדֶער זַיין גלוֹיבִּיגֶע קרִיסטֶען. דֶער שרִיט האָט גֶעמוּזט גֶעטהוּן ווֶערֶען. — אִיךְ פֶערשטעה דִיךְ ווִירקלִיךְ נִישט.

לֶעאָן. אוּנזֶערֶע ווֶעגֶען, אִידֶע, זֶענֶען זִיךְ צוּגַאנגֶען. אָבֶּער חַיִט, גאַנץ ווַייט. רֶעכטס און לִינקס זֶענֶען מִיר. אִיךְ בִּין הַיינט נִישט מֶעהר דֶער לֶעאָן צְבִי פוּן נֶעכטֶען.

אִידֶע. רֶעד מִיט קלאָרֶער. שרֶעק מִיךְ נִישט, לֶעאָנטשִיק!

לֶעאָן. וואָס אִיז גרֶעסֶער און עֶהרלִיכֶער, אִידֶע, זֶעלבּסט-פֶערלַייגנוּנג אָדֶער זֶעלבּסט-בֶּעפרַייאוּנג? זֶעלבּסט-פֶערנִיכטוּנג אָדֶער זֶעלבּסט-בֶּעיאָהוּנג? אִיךְ בִּין גֶעגַאנגֶען דֶעם ווֶעג פוּן זֶעלבּסט-פֶערלַייגנוּנג און זֶעלבּסט-פֶערנִיכטוּנג, און דאָ אַרוּם מִיר זֶענֶען גֶעגַאנגֶען יוּדֶען דֶעם ווֶעג פוּן זֶעלבּסט-בֶּעפרַייאוּנג און זֶעלבּסט-בֶּעיאָהוּנג, יוּדֶען פִיעל

קראַפּט, פול לעבען, פול מוט, יודען מיט אַ שטאַרקען ווילען און ריעזיגען גלויבען...

אידע. ווער? אפשר דיין טאַטע?

לעאָן. לאַך נישט, אידע. פערזעה נישט דורך מיין קליינעם טאַטען מיין גרויסען זיידען און מיינע גרויסע ברידער.

אידע. וואָס איז מיט דיר? איך פערשטעה דיך נישט מעהר?

לעאָן. אַך ווען דו וואָלסט איבערגעלעבט, וואָס איך לעב היינט איבער.

אידע (נעהמט איהם אַרום און לאַשטשעט איהם). קום צו זיך, לעאָנטשיק. דו וועסט דאָך געהן מיט מיר איין וועג.

לעאָן. אונמעגליך מעהר. דיין שריט וועל איך קיינמאָל ניט מאַכען. היינט בין איך ווייטער פון איהם ווי אַלע מאָל.

אידע. לעאָן, וואָס רעדסט דו? ווי קענסטו אַזוינס זאָגען? אין דעם נאָמען פון אונזער ליעבע, לעאָן...

לעאָן. וועסט דו דיך מוזען אומקעהרען צוריק.

אידע. פאַר קיין פאַל נישט! דאָס איז פערריקטהייט.

לעאָן. אידע, אין דעם האַלב־דונקעל פון אונזער צימער זעה איך דאָך, אַז דער קאָסטיום פון אַ רויטען־קרייץ־שוועסטער קליידט דיר אויסגעצייכענט. איך האָב דיר שוין לאַנג אַזוי שען נישט געזעהען. דאָס האַלב־דונקעל נעהמט אַרום דיין גאַנצע ווייסע געשטאַלט אַזוי געהיימניספאָל און גיט צו צו דיין געזיכט נאָר אַ בעזונדער חן. ווען איך וואָלט דיך נישט געליעבט ביז יעצט, וואָלט איך מיך יעצט אין דיר פערליעבט...

אידע. רעד מיר נישט יעצט קיין זיסיגקייטען.

לעאָן. נישט זיסיגקייטען, נאָר ביטערקייטען וויל איך רעדען. איך וויל דיר זאָגען, אַז ביי מען גאַנצער גרויסער ליעבע צו דיר, וועל איך דיין שריט נישט מאַכען. איך שטעה יעצט איבערהויפּט אויף אַ מיטען וועג. אָבער אין דיין זייט וועל איך געוויס נישט אַוועק. — אידע, אַ קנעכט בין איך געוועזען מיט קנעכטישע געדאַנקען. דער שוואַכסטער בין איך געוועזען און האָב מיך געמאַכט פאַר דעם שטאַרקסטען. ווייל יודען זענען פעראַכטעט, האָב איך אויפגעשטעלט אַ טעאָריע, אַז מיר זענען נישט מיר, אַז מיר טאָרען נישט זיין מיר.

ח״ל יודען זענען צו שפּאַט, האָב איך אויך נאָר דאָס קליינע און קליינליכע געזעהען, דאָס נידריגע און געמיינע. אַלץ, וואָס יודיש, איז געוועזען שלעכט אין מיינע אויגען, שלעכטער נאָך, ווי אין די אויגען פון די פרעמדע. איך ~~האָט~~ האָב גע׳הנפ׳עט די פרעמדע. איך האָב מיך ערנידעריגט און אויפגעהויבען דאָס ערנידעריגען־זיך אויף אַ פּאָהן, אַלס דאָס העכסטע ציעל און שטרעבען. אידע, מיר האָבען געזינדיגט געגען דעם יודען, און בעליידיגט, פערניכטעט דעם פרייען מענש אין אונז!...

אידע. אָ, רעאַקציאָן! רעאַקציאָן! ווער האָט דיך איבערגעערעדט? דער זיידע, דער פאַנאַטישער מגיד? אָדער ליפּמאַן דער פאַנטאַזיאָר, אָדער ראובן דער נאַציאָנאַל־יודישער וועלטאיבערקעהרער? אויף אַזעלכע הינערשע פיסלעך איז געשטאַנען דיין גאַנצע לעהרע? האָט דיך דער פּאָגראָם אַזוי איבעראַשט? — לעאָן! לעאָן!

מינע (קומט אַריין ביי די לעצטע ווערטער). אידע, מיר געהט פון קאָפּ נישט אַרויס. עפּעס מיט אייער בעהאַלטעניש איז נישט גלאַט. עפּעס האָסטו מיר מאָדנע געלאַכט. (קוקט זי שאַרף אָן און ציהט די ווערטער). זאָג מיר דעם אֶמת.

אידע (ענטשלאָסען). יאָ, דער טאַטע, די מאַמע, מיר אַלע האָבען אונז אָנגעגעבען אין שמד.

מינע (האַפּט זיך פאַר די ברוסט און דאַן פאַר׳ן קאָפּ). אָי! אָי, אָי! (הויבט אָן צו פאַלען).

לעאָן האַפּט זי אונטער.

יעקעף (קומט אַריינגעלאָפען מיט פערשידענע פעקלעך אונטער די אָרעמס און אין די הענד). וואָס איז? וואָס איז?

מינע (מיט אַ בענומענעם קול). זיי האָבען זיך אָבגעגעבען אין שמד. אָי! אָי, אָי!

יעקעף. אין שמד? אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט! (עס הויבען ביי איהם אָן צו פאַלען די פעקלעך פון די הענד).

אידע (מיט אַ הניפה׳שען טאָן). איהר ווייסט דאָך: קנאַפּע יודען זענען מיר שבענדיג געוועזען, וואָצו זאָלען מיר נאָך ליידען פון פּאָגראָמען? מילא, אַז סיי ווי סיי גוים, זאָלען מיר שוין זיין אֶמת׳ע גוים און מעהר קיין יודישע צרות נישט האָבען. יעצט זענען

מיר לכל־הפּחוֹת זיכער: דער גלה איז בײַ אונז אין שטוּב און...

יעקעף. אי, װעה מיר נישט! אָי, װעה מיר נישט!...

מיניע. איז װאָס בּיזטוּ געקוּמען אַהער? בּעריהמען זיך מיט דײַן גלה און דײַן זיכערהײַט? פערגרעסערען אונז די צרות? מאַכען אונז אַ טויט? אי, דאַנקען גאָט, װאָס דער שװער איז אַװעקגעגאַנגען! ער װאָלט געשטאָרבּען גלײַך אויפ'ן אָרט, ער װאָלט עס נישט אַריבּער־געטראָגען. װאָס פאַר אַ טויט ער זאָל הײַנט נישט שטאַרבּען, אָי, דעם שװערסטען און שרעקליכסטען, װעט ער אַלץ זײַן זיסער, װי דער טויט, מיט װעלכען ער װאָלט דאָ יעצט געשטאָרבּען. אָי, אָי, אָי! — (אין װילדען כּעס). אַרויס! אַרויס פון מײַן שטוּב! אַרויס, זאָג איך דיר! (גאַנץ היסטעריש). אַרויס—ססס! (װערט היסטעריש).

יעקעף, אַרויס! טאַקי אַרויס! (מיט לעאָנען צוזאַמען לעגט ער אַװעק מיניע'ן אויפ'ן קאַנאַפּע. זיי קנעפּלען אויף איהר יאַקע, גיבּען איהר אײַן טראָפּען, װעלכע לעאָן נעהמט אַרויס פון גלעזער־שאַנק.

אידע נעהט גאַנץ פערלאָרען צו דער טהיר.

מיניע װערט רוהיגער און נעהט איבּער אין שטיל כליפּען.

אידע (שטיל). לעאָן.

לעאָן (װינקט איהר צו מיט דער האַנד). געה יעצט!

אידע קוקט איהם אָן אַ װײַלע מיט אַ צוקענדיגען געזיכט און נעהט אַרויס.

מיניע װערט אַלץ רוהיגער.

יעקעף הויבּט אָן צוזאַמענצונעהמען די פּעקלעך. — אַ װײַ־טער גערויש פון פיעלע שטימען. אַ גרויס געלויף אין גאַס.

יעקעף. אי, אָי... אָי. מיר דוכט... אָי איך װעל שטאַר־בּען פאַר שרעק,בּנאמנות... אָי, מען איז שוין בײַ אונז אין גאַס. מיניע! מיניע! װאָס טהוען מיר?

מיניע זעצט זיך אויף.

לעאָן. מיר בּלײַבּען אין דער היים. װאוהין קענסט דו מיט איהר ענטלויפען יעצט?

מיניע. איז זי שוין אַװעקגעגאַנגען?

מיניע. און דו, דו געהסט נישט נאָך איהר? דו װעסט דיך נישט...?

לעאָן. יאָ, מאַמע

לעֶאָן. נייִן, מאַמעֶ.

מינִיעֶ (נעֶהמט אַרום זייַן קאָפּ און קוּשט אִיהם). בּין אִיךְ יעֶצט ווִידעֶר אוֹיף דִי פִיס. יעֶצט קעֶן אִיךְ געֶהן, ווִי ווִייַט אִיהר ווִילט. — נעֶהם, יעֶקעֶף, דִי פּעֶקלעֶך, אִיךְ ווֶעל נעֶהמעֶן מייַן זוּהן.

יעֶקעֶף (קלוֹיבּט דִי פּעֶקלעֶך). אָי, וועֶה מִיר נִישט! אָי, וועֶה מִיר נִישט! מִיר זאָלעֶן זיךְ נאָר קעֶנעֶן אַרִיבּעֶרהאַפּעֶן דִי גאַס בּשלוֹם. אִיךְ וועֶל מוּזעֶן דִי פּעֶקלעֶך בּעֶהאַלטעֶן עֶרגִיץ אִין הוֹיף. אָי, וועֶה מִיר נִישט! אָי, וועֶה מִיר נִישט! (געֶהעֶן אַוועֶק, מינִיעֶ אָנגעֶשפּאַרט אָן לעֶאָנעֶן)

צְוֵייטֶער אַקְט.

ערשטע סצענע.

אין שול, אין מיטען די בימה מיט איהרע ביידע אַרויפגיינג פֿון פֿאָרנט און פֿון הינטערגרונד; צו איהר זיינען צוגעמאַכט ביינק, פֿאר וועלכע עס שטעהען אייניגע סטענדערס, לינקס דער ארון קדש, מיט אַהויכען אַרויפגאַנג, אונטען דער עמוד, אויף וועלכען עס שטהעט אַ גרויסע זילבערנע מנורה מיט ברענענדיגע סטע-אַרין-ליכט. דער עמוד איז איבערגעדעקט מיט איין אַלטען אָב-געריבענעם סאַמעטענעם טישטוך, דער ארון קדש איז פֿערהאַנגען מיט אַ פרכת, אויף וועלכען עס איז אויסגעלעגט מיט גילדערנע שניר אַ גרויסער מגן דוד, און אַ כפרת, אויף וועלכען עס זיינען אויסגענעהט מיט גאָלד און זילבער און פֿליטערלעך צוויי לייבען, וועלכע האַלטען אַ קליינעם מגן דוד. — לינקס און רעכטס פֿון דעם אָרון קדש ציהען זיך לאַנגע העל געפֿארבטע ביינק מיט הויכע ווענטלעך און מיט סטענדערס פֿאַר זיי, און צו צוויי הויכע פֿענסטער פֿון ביידע זייטען. אין הינטערגרונד דריי הויכע פֿענסטער און לאַנגע ביינק אָהן ווענטלעך מיט לאַנגע טישען פֿאַר זיי; נישט ווייט פֿון דער רעכטער וואַנד שטעהט אַ גרויסער זייגער אין אַ קאַסטען. אין דער רעכטער וואַנד איז די גרויסע טיר; לינקס און רעכטס פֿון איהר צוויי גרויסע, הויכע קאַכעלנע הרובעס. אויבען די פֿענסטער פֿון דער ווייבערשער אָבטיילונג.

צוויי בטלנים, איינער גרויס און דיק, דער אַנדערער קליין און דין, זיטצען אויף דער בימה-באַנק גענגען ארון קדש איבער זייערע סטענדערס, אויף וועלכע עס ליגען גרויסע גמרות, און שאָקלען זיך און זינגען אונטער דעם גמרא-ניגון, אָהן ווערטער, ביידע אַרום דרייסיג און זעהר אָרעם אָנגעטאָן.

דער דינער (מיט'ן גמרא-ניגון). ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? איך בין אויך הונגעריג!

דֶער דִיקֶער (מִיט דֶעם זֶעלבֶּען ניגון). און אַז אִיהר וֶוענט הוּנגֶערִיג, הַייַנט וואָס זאָל אִיך שוֹין זאָגֶען. אַז אִיהר וֶוענט הוּנגֶערִיג אֵיין מָאָל, בִּין אִיך הוּנגֶערִיג זִיעבֶּען און זִיעבּ־ִיג.

דֶער דִינֶער. אַנ׳אַהרוֹן של פסח אַבִּיסֶעל, נ־נו!

דֶער דִיקֶער (מִיט׳ן ניגון). דִיזֶס טַעֲנה אִיך דאָך.

דֶער דִינֶער. אִיך ווייס, אִיך בִּין נִישט קֵיין שטאַרקֶער עֶסֶער, און אַמאָל גֶענוּגט מִיר אַ פַּת חֲרֵבָה מֶערב שַבָּת לְעֶרב שַבָּת, אָבֶּער אַזוֹי נִישט עֶסֶען ווי הַייַנט...!

דֶער דִיקֶער. וואָס דאַרפט אִיהר מֶעהר, שטֶענדִיג פלֶעג אִיך מִיך אַהרוֹן של פסח אַזוֹי אָנגֶעסֶען אַז, אִיך, פֶערשטֶעהט אִיהר מִיך, אַז אִיך פלֶעג שוֹין זַייַן זאַט דִי גאַנצֶע וואָך נאָך פסח און הָאבֶּען אַ שפּאַרֶענִיש אִין דִי זַייטֶען! קוֹדם כל פלֶעג אִיך אַרוּמגֶעהן מִיט מַייַן בַּעל־הַבַּיִת אִין זַייַנֶע כִּבּוּדִים. דִי מִשפָּחָה אִיז בַּייַ אִיהם אָהן עַיִן הרע גרוֹיס — דאָס אִיז דאָך עֶפּעֶס ש ל מ ה פ ע ש ע ל י ם! — און עֶסֶען אִיז אוּמֶעטוּם פאַראַן כְּיַד הַמֶלך — אַלֶע, אַ חוּץ זַייֶער שאָדֶען אוֹיף אַלֶע יוּדִישֶע קִינדֶער גֶעזאָגט גֶעוואָרֶען! — פלֶעג אִיך טאַקִי עֶסֶען. אָבֶּער טאַקִי עֶסֶען! וואָס ווֶעל אִיך זשאַלֶעווֶען? זַייֶערס? הָאב אִיך טאַקִי גֶעגֶעסֶען! גאָרנִישט דוּרכגֶעלאָזֶען. און נאָכדֶעם, עֶרשט שפּעֶט אַרוּם נאָך מִיטאָג, אַז מֶען פלֶעגט קוּמֶען אַהֵיים, פלֶעגט זִיך עֶרשט אָנהוֹיבֶּען דִי גרוֹיסֶע אַכִילָה, פֶעשטֶעהט אִיהר מִיך, ד י ג א נ ץ ג ר וֹ י ס ע א כ י ל ה. מֶען פלֶעגט אַרייַנעֶסֶען און אַרייַנטרִינקֶען בִּיז מִנחָה, פֶערשטֶעהט אִיהר מִיך — מִנחָה פלֶעגט מֶען דאַוונֶען און עֶסֶען, און אַזוֹי מֶעריב אוֹיך — און טאַקִי עֶסֶען, פֶערשטֶעהט אִיהר, בִּיז אַ שטִיק אִין דֶער נאַכט, און טאַקִי שוֹין אָנהוֹיבֶּען מִיט׳ן חָמץ, מִיט אַ פרִישִינקֶער, וואַרִימִינקֶער בּוּלֶעטשקֶע...

דֶער דִינֶער (קרֶעכצט אָב). וואָס אִיז פאַראַן צוּ רֶעדֶען? הַייַנט אָבֶּער אִיז גֶעווֶען אַ האַפּעֶנִיש אוֹיף אַלֶעמֶען...

דֶער דִיקֶער. הַייַנט? זאָל עֶס נִישט צוּגֶעקוּמֶען ווֶערֶען! פוּן אִין־כִּבּוּדִים־גֶעהן אִיז דאָך נִישטאָ וואָס צוּ רֶעדֶען — מֶען הָאט דאָך מוֹרא גֶעהאַט אַ פוּס אַרוֹיסצוּשטֶעלֶען אִין גאַס. און עֶסֶען הָאט מֶען גֶעגֶעסֶען מִיט אַזאַ „בְּחִפָּזוֹן", אַז דאָס „בחפזון" פוּן דִי יוּדֶען אִין מִצרַיִם אִיז גֶעווֶען אַ הוּנד גֶעגֶען אִיהם. קוֹדם כל אִיז נִישט גֶעווֶען, וואָס מֶען דאַרף עֶסֶען מִיט לֶעפֶּעל, ווייַל דִי לֶעפֶּעל זֶענֶען

זילבערנע און מען האָט זיי מעלים געווען מן העין. האָב איך אַלדע איך ווייס וואָס, האָט בעסער הילצערנע לעפּעל און גיט מיר אַהער אַ גוטינקע סוף, אַ בּאָרשטש, אַז עס זאָל געהן פון איהם אַ היות אין גאַלע גליעדער, מיט׳ן באָרשטש־פלייש, אַז עס זאָל... פערשטעהט איהר מיך... נישט אַזוי, וואָס?

דער דינער. יאָ־יאָ! ... מיינט איהר טאַקי, אַז עס וואַט זיין אַ פּאָגראָם?

דער דיקער. און אַז עס וועט זיין אַ פּאָגראָם, איז וואָס? דאַרף מען דערווייַלע נישט עסען? אַז איך טענ׳ע דאָך מיין טענה: וואַרט, האָט צייט! מען דאַרף שטענדיג רעכענען, אַז קיין פּאָגראָם וועט נישט זיין. יודען וואָהנען אין תרפ״ט שטעדט און שטעדטלעך און אומעטום רעדט מען פון פּאָגראָמען—וועט דען זיין אין אַלע תרפ״ט שטעדט און שטעדטליך אַ פּאָגראָם? דאָס איז דאָך הוזק! איז פאַר וואָס זאָל איך רעכענען, אַז ביי אונז אין שטאָדט דוקא וועט זיין אַ פּאָגראָם? מען רעדט? רעדט מען דאָך אומעטום! בעסער לאָמיר רעכענען, אַז קיין פּאָגראָם וועט נישט זיין און זיין אַ מענש, נישט פערשטערען, פערשטעהט איהר מיך, אַזאַ טייערען טאָג, אַזאַ אַהרון של פסה. אֶלא וואָס, עס קען יאָ זיין אַ פּאָגראָם? איז בעהאַלטען זיך וועל איך דאָך קיינמאָל נישט אָנווערען! נישט אַזוי, וואָס?

דער דינער. ביי מיר האָט איהר געפּועל׳ט. איך קען שוין לייכט געפינען אַנ׳אָרט אויף צו בעהאַלטען זיך. אָבער נעהמט כדומה למשל אַזאַ מענשען ווי איהר?

דער דיקער. איך האָב אַזאַ טייערען אָרט, וואו צו בע־האַלטען זיך, אַז ווען איך וואָלט געווען אַ גוט־אָנגעגעסענער ווי שטענדיג אין אַהרון של פסח, וואָלט איך דאָרטען געקענט ליגען טעג און טעג און קיינער זאָל מיך נישט געפינען.

דער דינער. דהיינו וואו?

דער דיקער. טאַקי דאָ אונטער דער שול, פערשטעהט איהר מיך!

דער דינער. וואו די הזירים פערקריכען זיך?

דער דיקער. איז מה בכך? עסען וועל איך זיי דאָך נישט!

דער דינער: כ׳מיין גלאַט...

דער דיקער. און צוויטענס, קען מען דאך די הזירים אַרויסטרייבען, בעטען זיי רעכט שען מחילה און האָבען טאַקי מעהר אָרט, פערשטעהט איהר מיך.

דער דינער. פאַר נאָך אַ סך יודען.

דער דיקער (מיט'ן גמרא־נגון). און פאַר יודענעס טאַקי אויך.

דער דינער (שאָקעלט זיך פונאַנדער און קוקט אַריין אין גמרא, מיט'ן נגון). איז נו? וואו האַלטען מיר?

דער דיקער (מיט'ן נגון). מיר האַלטען... מיר האַלטען, אַז אַ קיי טהון וואָלט נאָר נישט שלעכט געווען.

ר' משה (קומט אַריין, אין שטריימעל און לאַנגען מאַנטעל, און קושט די מזוזה). עדה קדושה, זייט מיר מוחל, וואָס איך... (האַקט זיך איבער). די שול אַליין? די — שול — אַליין! —

די בטלנים שאָקלען זיך מעהר פונאַנדער און צווינגען זיך אויפ'ן קול.

ר' משה (מיט מתיקות). ניין, יודען זיצען און לערנען תורה! אַ דאַנק דיר גאָטעניו, וואָס דו האָסט מיך מזכה געווען דאָס צו הערען! דיינע קינדער ווערען געשלאָגען, און זיי זיצען און לערנען דיין תורה. (געהט נאָך פאָרנט און דערזעהט די בטלנים. די מתיקות פערשווינדט פון זיין געזיכט). הם, נאָר זיי! — גאָט, ווי גרויס דיין פאָלק ישראל איז! די ערגסטע ווערען ביי איהם די בעסטע.

דער דיקער. גוט יום־טוב, ר' משה! זאָגט איהר עפּעס?

ר' משה. גוט יום־טוב, קינדער, און אַ דאַנק אייך! איך האָב ערשט געוואָלט עפּענען מיין מויל צו אַ קללה, האָב איך אייך לערנען דערהערט, און פון מיין קללה איז געוואָרען אַ ברכה.

דער דיקער. וועמען האָט איהר עפּעס געוואָלט שעלטען?

ר' משה. וועמען? די שרעקעדיגע, די שוואַכע, די גאָטפערגעסער, די, וועלכע האָבען זיך אין זינען, נישט די שול. (זעצט זיך צו מיר). איך בין געלאָפען אַהער און האָב געזעהען פאַר מיר אַ פולע שול מיט יודען. הערט איהר, קינדער, איך בין געלאָפען אין שול און האָב מיר געטראַכט, אַז די שול וועט זיין פול פון יודען. יונג און אַלט האָב איך פאַר מיר געזעהען, מענער, פרויען און קינדער. מיין האַרץ איז אין מיר פערגאַנגען פון פרייד און

איך האב מיך געפרייט און געשעמט, וואס איך וועל קומען א לעצ־טער און איך האב געוואלט בעטען ביי זיי מחילה... עדה קדושה...

דער דיקער. עס האט שוין געדארפט אזוי זיין!

ר׳ משה. נישט אזוי, וואס? און איך קום אריין אין שול, און עפען אויף מיין מויל, און גלויב מיינע אויגען נישט — ניטא קיין יודען! א שרעקליכער געדאנק איז מיר דורכגעלאפען, און א קללה האט זיך געלעגט אויף מיין צונג — א קללה שלא כתובה בתורה. אבער איהר האט די קללה ארויסגענומען פון מיין מויל, און גאט׳ס ברכה זאל אויף אייך פאלען, ער זאל אייך דערקוויקען, ווי איהר האט מיך דערקוויקט. (שטעהט אויף און דערהעכערט זיין קול). א, לא אלמן ישראל! לא אלמן ישראל! ווען יענע דארט, די אפיקורסים מיינע, וואלטען אייך דא געזעהען, ווי פערשעמט וואל־טען זיי געווארען! וואס איז ווערט זייער גאנצער מוט געגען אייער מוט? מה גבורתם, וואס איז זייער גאנצע גבורה און זייער גאנצער קאמפף געגען אייער זיצען דא און לערנען יעצט תורה?

די בטלנים קוקען זיך אן בגנבה און דריקען מיט די אקסלען.

ר׳ משה. אבער, קינדער, איהר זאלט בעוויזען, אז אייער כח איז נישט בלויז די תורה צו לערנען, נאר אויך די תורה צו בעשיצען. ווי א הירש נאך וואסער, אזוי דארפען מיר יודען לויפען די תורה צו לערנען, אבער ווי א לייב דארפען מיר זיין, ווען עס גילט אבצוראטעווען אונזערע ריינינקייטען פון טמא הענד. פאר קיין שונא טארען מיר אונז נישט אבשרעקען און מזגג ער זיין, ווי נאך גרויס. ווארום שטארבען פאר אונזערע ריינינקייטען על קידוש השם — קען נאך זיין א זיכערער טויט?... אבער וואס רעד איך צו אייך און שטער אייך פון לערנען. לערנט, קינדער, לערנט. איך וועל אליין אנגרייטען, איך ווייס, וואו אונזער אייזענוואארג שטעהט. איהר וועט זיין שטארק, איהר וועט זיין שטארק. (איילט ארויס פון טהיר).

דער דיקער. פערשטעהט איהר עפעס, וואס ער מיינט?

דער דינער. פאר וואס זאל איך נישט פערשטעהן?

דער דיקער. אז — זאל נאך נישט קומען די שעה! —

מען וועט אָנפאַלען אויף די שול, זאָלען מיר דאָס זיין די אַנשי־חַיִל און אַיינשטעלען זיך פאַר די ריינינקייטען.

דער דינער. יאָ־יאָ, אַ גרויסע זאַך וואָלט עס געוועזען. מסירת־נפש על קידוש השם! אַ קליינינקייט עפּעס?

דער דיקער. נו, זאָגט אַליין, קענט איהר עס?

דער דינער. איך מיין, איך שמועס. איך וועל אייך זאָגען דעם אֶמת, איך וועל גאָר שטאַרבען פאַר שרעק, איידער זיי וועלען גאָר צוקומען צו דער שול.

דער דיקער. און איך וועל ליגען אונטען ביי די חזירים, אַז איך וועל אַפילו נישט וויסען, ווי איך בין אַהין געקומען.

דער דינער (זיפצט אָב). יאָ־יאָ.

דער דיקער. מיר פאַלט אָבער איין אַנ׳אַנדער זאַך. דאָס אַייזענוואַרג — די האַק און די זעג און די אַנדערע זאַכען קענען אונז צונוץ קומען אונטען! אַז טאָמער קריכען זיי צו אונז אַהין, איז אַ שניט מיט דער האַק איבער דער שנויץ, אַז פונקען זאָלען פליהען. גוט טאַקי, וואָס ער האָט אונז דערמאָהנט וועגען דאָס אַייזענוואַרג.

דער דינער. מיר פאַלט אָבער איין נאָך אַנ׳אַנדער זאַך. אַז זיי וועלען אונטערצונדען די שול און מיר וועלען ליגען אונטען?

דער דיקער. איהר דאַרפט זעהען אַלץ פון דער שלעכ־טער זייט! ערשטענס, פאַר וואָס זאָל איך גאָר טראַכטען, אַז זיי וועלען אונטערצונדען? און צווייטענס, וועט דאָס אַייזענוואַרג טאַקי נאָך מעהר צונוץ קומען.

ר׳ משה קומט אַריין. אונטערן רעכטען אָרעם אַ האַק, אונ־טערן לינקען אַ זעג מיט אַ גראָבאַייזען און מיט ביידע הענד שלעפּט ער איבער דער ערד אַ שווער ברעכ־אַייזען. ער עוסק׳ט זיך שווער ביים צומאַכען די טהיר.

די בטלנים צווינגען זיך מיט׳ן גמרא־נגון.

ר׳ משה (שלעפּט זיך אַרויף מיט מיה צום אָרון־קודש). אָט דאָס, קינדער, איז אונזער געוועהר, און גאָט וועט שטאַרקען אונזערע הענד. די האַק נעהם איך. (הערבט אויף די האַק). יאָ, די איז לייכט געענוג פאַר מיינע אַלטע הענד און האַקען וועל איך גאָט׳ס

פײַנד, כן יאבדו! — דו, גרויסער, נעמסט דאָס ברעכ־אײַזען. שווער איז עס, אָבער אין דײַנע הענד וועט דאָס זײַן לײַכט ווי אַ לײַכטער שטעקען אויף צו שלאָגען די טמאים, ווי שמשון האָט געשלאָגען די פלשתים, — און דו, קלײַן אין דאַר, ווי דו ביזט, קלײַב דיר אויס די זעג צו דאָס גראָב־אײַזען און אַ געפעהרליך געוועהר זאָל עס ווערען אין דײַנע הענד. (זיפצט). אײַן געוועהר וועט בלײַבען אָהן הענד, וועלכע עס זאָלען עס בענוצען. אַ שאָדען. — גאָט, ווי קלײַן דײַן היל איז! נאָר מיר דרײַען. און איך האָב דאָך געזעהען אַ פולע שול מיט יודען! — וואו זענען דײַנע יודען, גאָטוניו? וואו איז דײַן היל? — אָדער גענוגען דיר די דרײַ?... (פיהרט זיך מיט דער האַנד איבער'ן געזיכט און באָרד). מען טאָר נישט אַזוי טראַכטען! מען טאָר נישט אַזוי טראַכטען! אָ, לא אַלמן ישׂראל! לא אַלמן ישׂראל! — יאָ, קינדער, איהר בײַדע זענט שוין אַ גרויסע זאַך. און ווען איהר בײַדע האָט זיך געקענט העבען צו אַזאַ הויכער מדרגה, פאַר וואָס זאָל איך טראַכטען שלעכטעס אויף אַנדערע יודען? עס וועלען נאָך קומען יודען! די וועלכע וואָהנען אויף יענער זײַט פון דער לאַנגער גאַס, קענען נישט קומען, ווײַל די פאָגראָמשציקעס לאָזען זיי נישט, און די, וועלכע...

דער דיקער. וועלכע פאָגראָמשציקעס? האָט זיך שוין אָנגעהויבען דער פאָגראָם?

ר' משה (לאַנגזאַם). האָט איהר עס נאָך נישט געוואוסט?

דער דיקער. איך האָב נאָך גאָר גערעכענט, אַז עס וועט אַריבער אַזוי, אָהן אַ פאָגראָם.

דער דינער קוקט מיט שרעק אויף טהיר און פענסטער, און עס הויבט איהם אָן צו טרײַסלען אַ צאָהן אָן אַ צאָהן.

ר' משה. איז וואָס זענט איהר אַזוי בלײַך געוואָרען און וואָס קלאַפען אַזוי אײַערע צײַהן? זײַט פעסט, איהר גאָט'ס סאָלדאַטען! קומט אַרויף אַהער. דאָ בײַם אָרון־קודש וועלען מיר שטעהן, און פעסט וועלען מיר שטעהן, נישט אָבווײַכען וועלען מיר...

בײַדע בטלנים וואַרפען שרעקעדיגע בליקען אויף טהיר און פענסטער און הערען איהם גאָר נישט.

ר' משה. זײַט פעסט, קינדער, זײַט פעסט און קומט צו זיך.

דער דיקער. וועגען זיי שוין אויף דער לאַנגער גאַס? וואו האָט זיך עס אָנגעהויבען? ווען האָט זיך עס אָנגעהויבען?

ר' משה. וואָס אַרט דיך, וואו און ווען? דער פייַנד איז נאָהענט, דער פייַנד קען קומען יעדען אויגענבליק. איהר זייַט שטאַרק און אָנגעגרייַט.

דער דיקער. איך וועל אייך זאָגען דעם אֶמת, איך האָף נאָך צו גאָט, אַז ביז צו דער שול־גאַס וועט נישט דערגעהן...

דער דינער. אַך, הַלוואַי, רבונו של עולם! הַלוואַי זאָלען זיי נאָר פריהער אַ כפרה אַיינגעהמען, איידער זיי זאָלען בעפאַלען די שול־גאַס.

ר' משה (קוקט זיך אין זיי שאַרף איין). און אַז זיי וועלען דאָך בעפאַלען די שול־גאַס?

די בטלנים קוקען זיך איבער פערלעגען און וואַרפען זייערע שרעקעדיגע בליקען אויף טהיר און פענסטער.

ר' משה (ערהעכערט זייַן קול). וועט איהר ענטלויפען? וועט איהר פערלאָזען די שול און די רייניגקייטען?

דער דיקער. אַז איך זאָג דאָך, אַז איך האָף נאָך צו גאָט....

ר' משה. שווייַג! דערמאָהן נישט גאָט'ס נאָמען אומזיסט! — (אַיינגעהאַלטענער). ענטפערט, וועט איהר ענטלויפען? וועט איהר אייך בעהאַלטען?

דער דיקער. זאָגט אַליין, ר' משה, ווי קענען מיר אונז שטעלען געגען די גוים? וואָס פאַר אַ בעטרעף קענען מיר האָבען געגען זיי? מיר, שוואַכע יודען, באַנק־קוועטשער?...

דער דינער. און דערצו נאָך כמעט הונגעריגע.

דער דיקער. אַלץ הייסט הונגעריגע! מיר האָבען דאָך הייַנט כמעט ווי גאָר נישט געגעסען. איהר מיינט דאָך, אַז מיר האָבען דאָ געלערנט, האַ? קען איך אייך זאָגען, אַז מיר האָבען אייַנפאַך נישט געקענט לערנען פאַר הונגער. וועלען מיר אונז שטעלען געגען געזונטע, אָנגעפרעסענע גוים?

ר' משה. און קידוש השם?

דער דיקער. דאָס איז טאַקי אַ גרויסע זאַך, אָבער מיר זענען אַ פנים נישט מסוגל דערצו.

דער דינער. אך־אך־אך!

דער דיקער. און וואס איז דא פאראן וואס צו רעדען? ווי מיר דערהערען נאר דעם ערשטען גערויש, זענען מיר שוין מעהר ניטא אין שול.

ר׳ משה. וועה איז מיר, וואס איך הער! — אבער ווי איך האב פריהער געבענטשט, אזוי וועל איך אייך שעלטען. רשעים זייט איהר, און איהר פעראונרייניגט די שול ערגער ווי די טמא גוים. וואס ווילט איהר דא? אייער לערנען איז נבול־פה, אייער לויבען גאט איז לעסטערונג. שטעהט נישט פאר מיינע אויגען, איך זאל נישט געברויכען דאס אייזען צוערשט אויף אייערע קעפ. ארויס, איהר טמאים!

דער דינער טראגט זיך אב אויף דער אנדערער זייט בימה.

דער דיקער (אבטראגענדיג זיך). פון דעסטוועגען דארפט איהר נישט אזוי שרייען, ר׳ משה. איהר זענט דאך נאך נישט דער גאנצער בעל־הבית. (טראגט זיך אב צום דינעם).

ר׳ משה (קעמפפענדיג מיט זיין כעס). און פאר די מנולים, גאט, האב איך דיר געדאנקט! — גאט, וואו זענען דיינע יודען? וואו זענען דיינע יודען גאט? (פאלט צו צום ארון־קודש מיט טרעהרען). נעהם מיך צו, גאט, לאז מיך נישט לענגער לעבען! פאר א מגיד האסטו מיך געמאכט, איך זאל פערשפרייטען דיין ווארט צווישען דיינע יודען, איך זאל זיי לערנען דיין געבאט און געווינען דיר זייערע הערצער. איך האב עס געטהון מיט מיין גאנצען הארצען, מיט מיין גאנצער נשמה, איך האב צו זיי גערעדט און בין נישט מיעד געווארען, און יעצט שטעה איך פאר דיר און מוז דיך פרעגען: וואו זענען דיינע יודען, גאט? וואו איז דיין היל? צייג מיר זיי, אדער נעהם מיך צו. איך קען נישט מעהר, גאטעניו! (בעהאלט דאס געזיכט אין פרוכת. באלד שטיל, מיט א פערשטיקטען קול). יודען, וואו זענט איהר? יודען, וואו זענט איהר? — (באלד שטעלט ער זיך אויף). גאט, דאס האסט דו מיר דעם געדאנק אריינגעטראגען? שיקסט דו עס מיך? (שפרייט פונאנדער די הענד). איך געה. אין די גאסען וועל איך זוכען, אין די הייזער וועל איך אנקלאפען. יודען, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונרייניגען! גאט, דו האסט מיך געטרייסט, און א פרייד פולט אן מיין הארץ. איך האב געלעבט מיין לאנג לעבען נאר פון דעם טאג חלומען. ווי

מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, וועל איך היינט צוזאמענגעהמען אלע טרייע יודען מלחמה צו האלטען פאר זייערע היילינקייטען. ניט איין איינציגער און א לעצטער בין איך, נאר אן ערשטער און א זאמלער. א דאנק דיר, גאט, וואס דו האסט מיר אויסגעוועהלט דערצו! מיט מהנות, גרויסע מהנות וועל איך מיך אומקערען צו דיין הויז. אבהענדיגע וועלען מוטהיג ווערען, און שוואכע וועלען ווערען שטארק. זיי מיר מיין פיהרער, גאט! איך געה. מי לה' אלי! (געהט ארויס פון שול מיט פעסטע טריט).

די בטלנים וויכען איהם אויס, אריבערלויפענדיג אויף אנאנדער זייט בימה.

צווייטע סצענע.

באַנקיר הערשמאַן'ס קאַבינעט, די פּאָדלאָגע אויסגעלעגט מיט אַ גרויסען טעפּיק. אין מיטען צימער, מעהר צו דער לינקער וואַנד, אַ שרייבטיש, אויף וועלכען עם ליעגען פערשידענע פּאַפּירען און ספרים אין דער בעסטער אָרדנונג. לינקס אין מיטען וואַנד אַ גרויסער געלדשראַנק, צווישען דעם געלדשראַנק און דעם טיש אַ גרויסע קרעסלא. פון אַלע אנדערע דריי זייטען טיש שטעהען קלענערע קרעסלאס. רעכטס פערנעמען די וואַנד גרויסע שריינק מיט ספרים. אין הינטערגרונד די טיר. לינקס אין פאָדערגרונד אַ גרויסער שאָקעלשטול. אויף דער לונקער וואַנד הייגען די גרויסע בילדער פון זייערע מאַיסטעטען, אויף דער רעכטער וואַנד בילדער פון פערשידענע גדולי און גאוני ישראל.

דער יונגער הערשמאַן. זיטצט אויפ'ן שאָקעלשטול, אָהן אַ היטעל, אַ צאָנשטעכער אין מויל און אַ ציטונג אין די הענד. דער רב מיט איין דיין שטעהען פאַר די שריינק מיט די ספרים און בעקוקען די רוקענס, דער צווייטער דיין זיטצט אויפ'ן קרעסלא ביים אונטערסטען ברעג פון טיש, אַ ביסעל אויף אַ זייט, ווי איינער, וועלכער לײַדט פון מערידען.

דער רב (בעקוקענדיג). פיינע ספרים! פיינע ספרים!

ערשטער דיין. יקר־קר המציאות.

דער יונגער הערשמאַן (פון הינטער דער ציטונג). לשום נוי, רבינקעס, לשום נוי! נאָר פון שענקייט וועגען. וועלען קיינמאָל נישט אויפגעמאַכט. נישט די אין די שריינק, נישט די אויפ'ן טיש. זייט איך געדענק, האָט ער דאַכט זיך די שריינק נישט אויפגעמאַכט. סיידען מעהר נישט אויף איבערצובייטען די ספרים, וועלכע ליעגען אויפ'ן טיש.

ערשטער דיין. פון ה־ה־הדר זאָגט מען אָבער נישט אויס. און משמע נאָך אויף אַ טאַטען.

דער יונגער הערשמאַן. דעם אֶמת מעג מען זאָגען אַפילו אויף אַנ'איינגענעם טאַטען.

דער רב (הניפה'דיג). אַ טייערער זוהן!

צווייטער דיין. יאָ, אַ מענש, וועלכער האָט אויף זיך אַזוי פיעל געשעפּטען.

דער רב (בעקוקענדיג אַלץ). פיינע ספרים! פיינע ספרים!

הערשמאַן (קומט אַריין און געהט צום גרויסען קרעסלאָ). מכבד געוועזען די סאָלדאַטען מיט אַ ביסעל פּסח'דיגען שפּירעט. זאָל זיי געשמאַקער זיין צו שטעהן. (זעצט זיך). נישט אַ פריינדליכקייט פון זיין עקסעלענץ? וואָס? פינף סאָלדאַטען צו שיקען! מען קען זעצט מיינען, ווער וויים וואָס פאַר אַ גענעראַל עס וואָהנט דאָ, העהע. — נו, רבותי, נעהמט פּלאַץ און... (צום זוהן) דו זאָלסט זיצען און הערען און שווייגען. זאָלסט דיך נישט אַריינמישען, אַז נישט, זיי דיך גלייך משלה.

דער יונגער הערשמאַן (פון הינטער דער צייטונג). אוי־הום.

דער רב זעטצט זיך געגען הערשמאַנען.

דער ערשטער דיין זעטצט זיך געגען דעם צווייטען.

הערשמאַן. אַלזאָ, רבותי. — ווי געזאָגט, האָב איך אייך איינגעלאַדען צו מיר נישט בלויז, ווייל איך האָב געוואָלט, אַז אין דער עת צרה זאָלט איהר נישט זיין אין אייערע אונבעשיצטע הייזער און אייך זאָל חס ושלום קיין אונגליק נישט צופאַלען — דאָס האָב איך טאַקי זעהר געוואָלט. אָבער דערצו האָב איך געוואָלט מיט אייך איבער־רעדען וועגען זעהר אַ וויכטיגען ענין, וועלכער איז שטאַרק נוגע דעם כלל ישראל און אונזער אמונה. איך בעדויער דערפאַר דאָפּעלט, וואָס מיין מענש האָט נישט געפונען ר' משה'ן אין דער היים. ראשית האָב איך מורא, אַז מיט איהם זאָל זיך עפּעס נישט טרעפען, און שנית וואָלט ער אונז דאָ זעהר צונוץ געקומען.

דער רב. לאָמיר האָפען צו השם־יתברך, אַז מיט איהם וועט גאָר נישט טרעפען. מסתמה געפינט ער זיך ערגעץ אין אַ מקום בטוח, און אם ירצה השם, ווען די סכנה וועט אַריבער, וועט מען זיך קענען מיט איהם דורכרעדען. מסתמא קומט עס דאָך נישט אָן אויף די שעה און טאָג?

הערשמאַן (אַ בִּיסעל אוּנגעדוּלדיג). אִיז אַזוֹי... ווִי געזאָגט, עס קלאָגט מִיר נאַטִירלִיך מײַן האַרץ אוֹיפ'ן פּאָגראָם. ער האָט נִישט געדאַרפט זײַן און נִישט געטאָרט זײַן. אִיך רעד שוֹין נִישט פוּן דִי אוּנגלִיקלִיכע, וועלכע וועלען דִירעקט לײַדען פוּן אִיהם. אַ כך יוּדען וועלען — אַל תפתח פה לשׂטן — געווִיס אוּמגעקוּמען ווערען, נאָך מעהר מסתּמא פערוואוּנדעט ווערען און בעראַבּעוועט ווערען. אִיך רעד שוֹין נִישט פוּן דעם. אִיך רעד נאָר פוּן ווײַטער. ווער ווִי אִיך ווײס נאָך, וואָס פאַר אַ צרות עס וועלען זִיך אָנהוֹיבען ערשט נאָך דעם פּאָגראָם. דִי אָרִימקײט וועט גרעסער ווערען, קרעדִיט ווײַט זִיך שטעלען, געשעפטען וועלען פאַלען, און נִישט בלוֹיז אִין אוּנזער שטאָדט, נאָר אִין נאָך אַ סך שטעדט, וואוּ יוּדען פִיהרען געשעפט מִיט אײן וואָרט, עס וועט זײַן שלעכט, אַז השם ירחם. אָבער ווִי געזאָגט, און דאָס אִיז דער עִיקר — אוּנזערע יוּדעלעך זענען אַלײן שוּלדִיג. ווִי שטעהט עס אִין פּסוּק? וישמן ישוּרוּן ויבעט — עס אִיז זײ געוואָרען צוּ גוּט, האָבען זײ זִיך אָנגעהוֹיבען צוּ בּרִיקען און רײַסען זִיך אוֹיף גלײַכע ווענד.

דער רב. דאָס אִיז דאָך, וואָס אִיך טענה שטענדִיג: וישמן ישוּרוּן ויבעט.

ערשטער דיין. ווּ־ווּ־וועֶר ווײס עס נִישט? ווּ־ווּ־וועֶר זעהט עס נִישט.

דער יוּנגער הערשמאַן (מִיט'ן גמרא נִיגוּן). און טאָמער פערקעהרט? טאָמער דערפאַר, ווײַל זײ אִיז צוּ שלעכט?

צווײטער דיין. און דאָס אִיז אוֹיך אמת.

הערשמאַן (רוּגזהדִיג). אִיך ווײס שוֹין, וואָס אִיך רעד. עס אִיז זײ צוּ גוּט געוואָרען, דערפאַר האָבען זײ צוּ הוֹיך אוֹיפגעהוֹיבען דִי קעפּ און דערפוּן נעהמען זִיך אַלע צרות. ווער ווִי אִיך ווײס עס נאָך אַזוֹי. אִיך העֶר מִיך אָן גאַנץ אָפּט ווענען אוּנזערע יוּדעלעך גאָר אִין דִי הוֹיכע פענסטער — פערשטעהט אִיהר מִיך, גאָר אִין דִי הוֹיכע — און אִיך זאָג אײַך: אִיך שעם מִיך! אוֹיף מײַן ערענוואָרט, אִיך שעם מִיך!

דער רב און דִי דיינ:ים קרעכצען אָב.

הערשמאַן. אַט דאָ נִישט לאַנג האָב אִיך געהאַט אַ גע-

שפּרעך מיט זײַן עקסעלענץ. זאָגט ער צו מיר: בײַ מײַן גאַנצער גוטהערציגקײַט...

דער יונגער הערשמאַן (זיפצט איראָניש אָב פון הינטער דער צײַטונג). אָי־אָי!

הערשמאַן (וואַרפט איהם צו אַ שטרענגען בליק). בײַ מײַן גאַנצער גוטהערציגקײַט, האָט ער געזאָגט, און בײַ מײַן בעסטען ווילען קען איך דאָך אײַערע יודען נישט לײַדען. זיי האָבען, זאָגט ער צו מיר, ווי זאָל איך עס אײַך זאָגען, זאָגט ער, זיי האָבען שוין צופיעל חוצפה. מען, זאָגט, זאָגט ער, אַז יודען זענען טרוסען, און איך זאָג, זאָגט ער, אַז זיי האָבען שוין צופיעל קיין מורא נישט. זיי פעהלט, זאָגט ער, די מורא. די מורא, זאָגט ער, פעהלט זיי. און מען וועט זיי דאַרפען, זאָגט ער, אויסלערנען מורא צו האָבען.

צווייטער דיין. נו, נו, ווען זיי שוין יעצט מורא האָבען.

הערשמאַן. איז וואָס האָב איך איהם געזאָלט ענטפערען אויף דערויף? איך ווייס, זאָג איך, אַז מיר האָבען שלעכטע שעפּסען, זאָג איך; אָבער, זאָג איך, דאַרף דערפאַר לײַדען די גאַנצע סטאַדע?

ערשטער דיין. ג־ג־גוט! ג־ג־גוט!

הערשמאַן. און ווער זענען דאָס? זאָג איך. אויסוואורפען, מיט וועלכע מיר שעמען זיך גאָר, יונגע לײַטלעך, וועלכע זענען גאָר קיין יודען נישט מעהר. נעהמט, זאָג איך, אָבער די אמת'ע יודען, די פאַרשטעהער פון די יודען. נעהמט, זאָג איך, האָטש מיך. בין איך דען נישט גרייט, זאָג איך, אַוועקצוגעבען מײַן גאַנץ האָב און גאָב דער רעגירונג און אונזער לאַנד?

דער יונגער הערשמאַן הוסט איראָניש אָב.

הערשמאַן (שטרענג). דו זיצסט רוהיג אָדער דו געהסט אַרויס!... און וואָס מיינט איהר האָט ער געענטפערט? אײַך, זאָגט ער, קען איך גוט, הלואי וואָלטען אַלע יודען אַזוי געווען. אָבער דאָס גוטס, וואָס מען האָט פון אײַך, איז גאָר נישט געגען דאָס שלעכטס, וואָס מען האָט פון די אַנדערע. אַזוי האָט ער געזאָגט. און וואָס האָב איך געזאָלט ענטפערען.

דער רב (קרעכצט אָב). יאָ־יאָ!

די דיינים (דריקען מיט די אַקסלען). הו־הום!

דער יונגער הערשמאַן (פון הינטער זײַן צײַטונג). איך וואָלט שוין געוואוסט, וואָס צו ענטפערן. מיט מיר האָט ער עס געדאַרפט רעדן.

הערשמאַן (מיט אַ בייזן בליק). איך ווייס, אַז דו ביזט אַ גבור מיט דער צונג — ביי מיר אין דער היים!... מײַן ליבעראַל, דו! (קנייטשט די שטערן). איז, ווי איהר זעהט, זענען אונזערע יודעלעך אַליין שולדיג אין זייערע יעצטיגע צרות, און דאָס טאָר ווײַטער אַזוי נישט געהן. אויף אונז ליעגט דער חוב אַרײַנצוטהון זיך אין דער זאַך, דער עיקר טאַקי אויף אייך.

ערשטער דיין. אי־איך זאָג זיך פון מײַן חלק נישט אָב (מיט אַ בייזן בליק אין דעם רב'ס זײַט). עס האָט שוין ל־לאַנג געמוזט געהאָלפען ווערן.

דער רב (קרימט איהם נאָך). אי־איז וואָס האָט איהר געשוויגן?

הערשמאַן. וואָס געוועזן, איז געוועזן, יעצט מוזען מיר אונז אָבער נעהמען צו דער זאַך און ביד הזקה. — קודם כל, רבותי, מוזען מיר וויסען, פאַר וואָס איז דאָס אַזוי? פון וואַנען קומט די גאַנצע שלעכטיגקייט צו אונזער פאָלק? און דאָס איז נישט שווער צו דערגרינדען. אַלע צרות נעהמען זיך דערפון, וואָס דאָס יודישקייט איז געפאַלען.

דער יונגער הערשמאַן (ניעסט אָב הינטער זײַן צײַ־טונג). האַפּטשי.

דער רב (כמעט שטרענג אין דעם יונגען הערשמאַנס זײַט). אַלץ הייסט געפאַלען! עס איז אויפגעשטאַנען אַ דור שכולו חייב!

ערשטער דיין. די שולען ווערען פוסטער, די ישיבות ל־לעדיגער, די הדרים וו־וועניגער.

צווייטער דיין. אַ שרעק פאַלט אָן, אַז מען דערמאָהנט זיך, אויף מײַנע נאמנות.

הערשמאַן (אונגעדולדיג, וואָס מען האָט איהם איבערגע־ריסען). אָט דאָס וויל איך דאָך רעדען. עס איז אויפגעשטאַנען אַ דור, וועלכער לעבט אָהן אמונה און אָהן גאָט. מען האָט זיך אויס־געטהון פון אַלץ, מען האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך יעדעס יאָך. די טומאה האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, די כפירה שפּאַצירט אַרום אין די גאַסען, און אין בית אשר אין שם מת ניטאָ קיין שטוב, וועלכע

איז נישט געריהרט געוואָרען. די קלענערע לערנען זיך אָב פון די גרעסערע, די נידריגע פון די העכערע. און אז מען האָט אראָבּ-געוואָרפען פון זיך די אימתא דאורייתא, האָט מען אראָבּגעוואָרפען פון זיך די אימתא דמלכותא. דערפאַר נעהמען זיך דאָס אלע מורדים און בונטאָווּשטשיקעס פון אונזערע יודעלעך, דערפאַר וואו נאָר א צרה, איז דאָרטען אַ יוד.

צווייטער דיין. אֶמת'ע ווערטער!

דער רב. אָט, דאָס טענה איך דאָך שטענדיג.

הערשמאַן. פון שטענדיג טענ'ען קומט אָבער גאָר נישט אַרויס. פון זאָגען ווערט מען נישט טראָגען. ווייניגער גערעדט און מעהר געטהון, פערשטעהט איהר מיך. געטהון מוז ווערען!

דער רב. אוודאי מוז געטהון ווערען!

ערשטער דיין. נ-נ-נאָך ווי מוז געטהון ווערען!

צווייטער דיין (זיפצט אָב). יאָ, יאָ. אָבער ווי? אָבער וואָס?

הערשמאַן. אָבער ווי? אָבער וואָס? די גאַנצע צרות נעה-מען זיך דערפון, וואָס אונזערע רבנים, דיינים און מגידים בענעהמען זיך, איך בעט אייך איבער אייער כבוד, ווי די לעמעשקעס, נישט וויסענדיג וואו איין און וואו אויס. זיי האָבען אַרויסגעלאָזען די וואָס-קעוועס פון זייערע הענד און געלאָזען געהן ווי עס געהט.

צווייטער דיין. רבנים... דיינים... מגידים.. ד'מ'ג! וואָס קענען מיר טהון? רעדען? נו, טיק רעדען מיר!

דער יונגער הערשמאַן (ברעכט אויס אין אַ געלעכטער און קלאַפּט זיך איבער די קניע). גוט! גוט!

ערשטער דיין. ווי-ווער רעדט? אי-איך בעד אָדער אפשר אי-איהר רעדט?

צווייטער דיין. רעדט ר' משה. אַ קליינער רעדנער איז עפּעס ר' משה? אַז ער רעדט, דערנעהמט ער דאָך דאָס האַרץ, אַז אַ שטיין דאַכט זיך האָט געדאַרפט געריהרט ווערען. אָבער וואָס? העלפען מ'אַקי' זיינע דרשות מיט זיינע מגידות ווי אַ טויטען באַנקעס. און אַז דער רב רעדט? אָט האָט ער גערעדט וועגען דעם סטרייק אין דער טאַבּאַק-פאַבּריק און געזאָגט מוסר די סטרייקער. איז וואָס? האָט ער געקאָגען צו הערען, אַז ער זאָגט דאָס פאַר אַ פינף-אונ-

צוואַנציגער און עס איז אַרויסגעקומען אַ סקאַנדאַל אין שול, — כּמין עס איז טאַקי שלעכט, וואָס איז פאַראַן צו רעדעי.

דער יונגער הערשמאַן קוקט בײַ די לעצטע ווערטער פון הינטער דער צײַטונג אויפ'ן רב מיט אַ שטעכעדיגען שמייכעל אויף די ליפען.

דער רב. וואָס מיר האָט געפעהלט איז טאַקי צו וויסען,

הערשמאַן (מיט כּעס). איז ווייסט איהר, וואָס איך וועל אײַך זאָגען? אויב איהר טראָגט אײַך אַלע אום מוט אַזעלכע געדאַנקען, איז האָב איך מיט אײַך מעהר נישט וואָס צו רעדען! איז אַ סוף! איז אַ פריהער וועט מען מוזען האָבען אַנדערע רבנים און דיינים און נאָכדעם וועט מען ערשט קאָנען זעהן טהון עפּעס וועגען יודישקייט און די אַנדערע זאַכען. מיט אַזעלכע...

דער רב מאַכט אַנ'אונצופריעדען געזיכט.

הערשמאַן. דאָס האָט דאָך ר' זיסעל אַזוי גערעדט, יעצט הערט מיך אויס. איך וועל אײַך דערצעהלען דעם גאַנצען אמת. עס איז בלויז אַ צופאַל, וואָס איהר האָט דער ערשטער אינז פערזאַמעלט און געמאַכט אַ רעד וועגען "איך לְבַעֵר הָרָע מִקֶּרֶב הָעָם". איך טראָג מיך שוין לאַנג אַרום מיט אַזאַ געדאַנק און פריהער אָדער שפּעטער וואָלט איך מסתמא צונויפגערופען אַזאַ אַסיפה.

הערשמאַן. מסתמא! מסתמא!

דער רב. וואָס מיר האָט געפעהלט איז טאַקי צו וויסען, וואו איהר האַלט, ווי שטעהט עס מיט אײַך.

הערשמאַן. ווי? איהר זענט געוועזען אין ספקות וועגען מײַן יודישקייט און מײַן פרומקייט? האָט איהר, הייסט עס, מיך שטענדיג געהאַלטען פאַר אַ צבועק?

דער רב. הס מלהזכּיר! זאָלט איהר מיר געזונד זײַן, ווי האָב איך דאָס גאָר געקענט? וואָס איך האָב געוואָלט וויסען, איז, צו זענט איהר גענייגט אָנצונעמען די זאַך ביד חזקה. וועגען אײַער פרומקייט און יראת־שמים וועט קען גאָר זײַן אין ספקות? איך וועל זאָגען, ווי זײַן עקסעלענץ האָט געזאָגט: הלואי וואָלטען אַלע יודען געווען אַזוי ווי איהר! וואָלט היינט קיין פּאָגראָם נישט געוועזען און מיר וואָלטען די אַסיפה נישט געהאַט. אָבער כּהיות, ווי איך האָב געזעהען, אַז טאַקי, ווי איהר האָט געזאָגט, אַז אין בית אשר אין שם מת, האָב איך מיר געזאָגט, אַז איך מוז מיר די זאַך

גוט איבערלעגען. (מיט אַ הנפה־טאָן) וואָס זאָל איך לייקענען, ווע־
מען, ווענען, אייך האָב איך נישט געוואָלט האָבען אין דעם צד
שכנגדי.

הערשמאַן (קלאַפּט גע׳הנפ׳עט מיט די פינגער איבער׳ן טיש, זאָגט אָבער שטרענג). דאָס איז אָבער געוועזען אַ גרויסע זינד, מוז איך אייך זאָגען. איהר האָט דאָ נישט געטאָרט נושא־פנים זיין, ווען איך וואָלט אַפילו געוועזען געגען אייך.

דער רב. און וואָס וואָלט געוועזען, אַז איך וואָלט מיך געשטעלט געגען אייך? צווישען אונז גערעדט, וואָס איז אַ יודישער רב געגען אַ ר׳ הערשמאַן? אָבער ווי די מעשה איז, יעצט... יעצט וויל איך אייך ווייזען, אַז בשכבי ובקומי, אין דער פריה און ביי נאַכט האָב איך נישט אויפגעהערט צו טראַכטען, וואָס טהוט מען, אַז אונזער אמונה זאָל נישט פערלאָרען געהן גאָר אין גאַנצען (שנייצט די נאָז און טהוט אַ שמעק טאַבאַק).

די דיינים טהוען דאָס גלייכען.

הערשמאַן נעהמט אויך אַ שמעק טאַבאַק און שפּאַרט זיך אָן אָן ווענטעל פון קרעסלאָ.

דער יונגער הערשמאַן (קרעכצט איראָניש אָב). יאָ, יאָ.

דער רב (מיט גרויס וויכטיגקייט). ראשית מוזען מיר וויסען, פאַר וואָס דאָס יודישקייט איז געפאַלען, פון וואַנען נעהמט זיך דער שורש הרע און דאָ זענען מיר כולנו מודים, אַז דער שורש הרע ליעגט אין די שקאָלעס און אין דער השכלה, אין די צייטונגען און די ביכלעך, וועלכע פערפלייצען אַלע יודישע הייזער, און די לעהרערלעך און די שרייבערלעך, וועלכע האָבען זיך אָנגעפלאָדזיעט ביי אונז, ווי די ווערעם אין אַ נבלה. און ווען מיר ווייסען דעם שורש הרע, קענען מיר אויך שוין וויסען איך לבער את הרע.

דער יונגער הערשמאַן (פייפט אויס). אַהאַ, אַזוי ווייט געהט איהר שוין? ווילט איהר אפשר אַסר׳ן די „השכלה“?

דער רב. אסר׳ן זי, מחרים זיין זי, עוקר זיין זי מן השורש! ווי אונזערע חכמים בדורם, אַזוי מיר אין אונזער דור. ווען די יודיש־קייט איז געוועזען אין אַ סכנה רחמנא לצלן, האָבען זיי גע׳אַסר׳ט חכמת יון, אַזוי מוזען מיר זי אַס׳רן און מחרים זיין. אַל דאָס בייז קומט פון איהר, די גאַנצע כפירה און די גאַנצע הילולות זיי רו־פען זי ליכט און זון, און איך זאָג, אַ ליכט איז זי, מיט וועלכען

מען צינדט אונטער אַ הויז, און אַ זון, פון וועלכע מען קריגט
דעם שלאַג. אַלע מורדים ופושעים קומען פון איהר אַרויס, קינדער
האָט זי אָפּגעריסען פון עלטערן, און פון דעם גאַנצען פאָלק ישׂראל
האָט זי געמאַכט אַ תּל. עוקר זיין מוז מען זי מן השורש מיט אַלע
איהרע משׂכּילים!

דער יונגער הערשמאַן ברעכט אויס אין זיין געלעכטער
און רייבט זיך די קניע.

הערשמאַן. ערשטענס, האָב איך דיר געזאָגט, אַז דו
זאָלסט זיצען און שווייגען, און אַז ניט, זאָלסטו אַרויסגעהן. און
צווייטענס, זאָג איך דיר, אַז דער רבי האָט געזאָגט ריכטיגע ווערטער.
עוקר זיין מן השורש, און איך ווייס, אַז דאָס וועט גאָר נישט שווער
זיין. ערשטענס וועלען מיר זעהען, אַז אַלע יודישע שקאָלעס זאָלען
צוגעמאַכט ווערען, די יודישע צייטונגען זאָלען פערבאָטען ווערען
און אין די אַלגעמיינע שקאָלעס זאָלען יודען נישט צוגענומען ווערען.
די רעגירונג וועט געוויס עס טהון אונז, ווען מיר וועלען זי בעטען.
איך ווייס עס גוט און אין דעם פערלאָזט זיך שוין אויף מיר.
און ווען די רעגירונג חס ושלום וועט נישט וועלען בייזשטעהן אונז
אין דעם, וועלען מיר מוזען זעהן צווישען אונז יודען אַליין, אַז
די שקאָלעס און די צייטונגען און די לעהרערליך און די שרייבערלעך
זאָלען נישט קענען עקזיסטירען, און צו די עלטערן, וועלכע שיקען
זייערע קינדער אין די גוי'שע שולען, וועלען מיר אויך זעהן גע-
פינען עפּעס אַ מיטעל, אַז זיי זאָלען עס נישט טהון.

דער רב. אָט זעהט איהר, ווי אָהן אייך וואָלט איך גאָר-
נישט געקענט מאַכען? ערשטענס, טאַקי ביי דער רעגירונג אַליין. ווער
קאָן ביי איהר אויספיהרען אַזאַ זאַך אַזוי לייכט ווי איהר? און צוויי-
טענס, ביי אַלע אָבמאַכונגען צווישען אונז יודען אַליין מוזען מיר
דאָך שטענדיג האָבען די מאַכט, וועלכע זאָל קענען צודריקען די
בעל־דבר'ס צו דער וואַנד, ווען דאָס זאָל זיין נויטיג. יעצט איז
אַזוי, אַז איהר זענט צוגעשטאַנען, וועלען צושטעהן נאָך אַנדערע
געלד־לייט, און אַז די געלד־לייט וועלען צושטעהן, דאַן קענען מיר
שוין מאַכען, וואָס מיר ווילען. ווי איהר זאָגט: די שקאָלעס פערמאַכען,
די צייטונגען פערבאָטען. ותּחת זאת וועלען מיר אַרויסגעבען אונזערע
אַנ'אייגענע צייטונג, אויפעפענען ישיבות...

דער יונגער הערשמאַן (לאַכענדיג). און איך זאָג אייך,

אַז פון אַלֶע אַייעֶרעֶ פּלעֶנעֶר וועֶט גאָרנישט ווערעֶן. עֶס וועֶט זיך אויסלאָזיין פון אַלץ אַ נעֶכטיגעֶר טאָג. הֲבֵל הֲבָלִים שֶׁהַכֹּל הָבֶל . איך זאָג אַייך, איך וועל זיין דער עֶרשטעֶר, וועלכעֶר...

הֶערשמאַן. דו זאָלסט שווייגעֶן, מיין... מיין ליבעֶראַל דו? (צו די איבריגעֶ). ווערט נישט נתפּעל פון זיינעֶ רעֶד. איהר דאַרפט וויסעֶן, אַז איך האָב איהם לכתחילה געֶלאָזעֶן דאָ זיצעֶן, ווייל איך ווייס, אַז מיט דער צייט וועלעֶן מיר האָבעֶן אין איהם אַ גוטעֶן העֶלפעֶר.

דעֶר יונגעֶר הֶערשמאַן לאַכט מיט פולעֶן האַלז.

הֶערשמאַן. ווען עֶס איז געֶוועֶן ביי אונז דעֶר גרויסעֶר שטרייק, איז עֶר געֶוועֶזעֶן דעֶר עֶרשטעֶר, וועלכעֶר האָט געֶשריעֶן, אַז מען דאַרף זיך ווענדעֶן צום רב. עֶס איז איינפאַך זיין אייגעֶנעֶ טובה, אַז דעֶר עולם זאָל זיין פרום. (בעֶרהאַפּט זיך). איך מיין, אַז מתוך שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ יָבוֹא לִשְׁמָהּ. אַז מיט דער צייט וועט עֶר אונז העלפעֶן טאַקי פון דעֶר פרומקייט ווענעֶן אַליין. אַלזאָ ווייטעֶר, וואָס האָב איך אַייך געֶוואָלט זאָגעֶן? — יאָ, טאַקי ווענעֶן די אַרבייטעֶר...

עֶרשטעֶר דיין. אָ־אָט ווענעֶן זיי האָב איך טאַקי געֶוואָלט רעֶדעֶן. נ־נאָך מיין מיינונג נאָך, ד־דאַרפעֶן מיר אַליין אָט די אַלעֶ אַ־אַרבייטעֶרלעֶך, די אַלעֶ בונטאָווּשציקעֶס און סאָציאַ־אַליסט־לעֶך, יִמַּח שמם וזכרם, אי־איבעֶרגעֶבעֶן דער רעֶגירונג אין די הֶענד.

הֶערשמאַן. דאָס איז דעֶר איינציגעֶר און ריכטיגעֶר מיטעֶל.

צווייטעֶר דיין. דאָס געֶפעֶהלט מיר שוין גראָד נישט. דאָס שמעֶקט מיט מסירות. פעֶ!

הֶערשמאַן. און איך זאָג אַייך, ר' זיסעֶל, אַז איהר זעֶנט אַ תם און אַנ׳עובר ובטל, זאָלט איהר מיר מוחל זיין, אַנ׳עובר ובטל זעֶנט איהר! נישט קיין דיין, נאָר אַ באָביצעֶ!

דעֶר רב. קַנֹּא אֶת קִנְאַת ה׳ צְבָאוֹת— מיר מוזעֶן מלחמה האַלטעֶן גאָט׳ס מלחמה...

עֶרשטעֶר דיין (היציג). או־או־הום!

דעֶר רב. מיר מוזעֶן אָבריינגעֶן דעֶם נאָמעֶן פון זיין פאָלק ישׂראל, וועלכעֶר איז פעֶרמיאוסט געֶוואָרעֶן צווישעֶן די פעֶלקעֶר...

עֶרשטעֶר דיין (נאָך היציגעֶר). או־או־הום!

דעֶר רב. מיר מוזעֶן.. (עֶס קלינגעֶלט שטאַרק).

הֶערשמאַן. ווער קען עֶס יעֶצט קומעֶן? (צום זוהן). געֶה טהו אַ קוק.

דער יונגער הערשמאַן הענבט זיך לאַנגזאַם אויף. —
אַ געוויש הינטער דער טהיר.

ר׳ משה (רײַסט זיך אין טהיר, אָבשטופּענדיג עמיצען פון זיך). מעלדען מיך? אַנזאָגען, אַז איך בין געקומען? לאָז אָב, איך וועל עס שוין אַליין! (רײַסט זיך אַרײַן אין צימער). יודען, גאָט׳ס הויז איז אין געפאַהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תורה פערונ־ריינינגען!

הערשמאַן. ר׳ משה, וואָס איז מיט אייך דאָס מער?

ר׳ משה. הערט איהר נישט? די שול איז אין געפאַהר, די רייניגקייטען זענען אין געפאַהר?

דער רב. איז מען שוין בעפאַלען די שול?

צווייטער דיין טשמאָקעט מיט די ליפּען.

ר׳ משה. מען איז זי נאָך נישט בעפאַלען, אָבער מען איז שוין אין דער אונטערגאַס...

הערשמאַן. הײַנט וואָס האָט איהר געדאַרפט אַרײַנרײַסען זיך מיט אַזאַ רעש און איבערשרעקען אַלעמען אויף טויט?

ערשטער דיין. ט־טאַקי וואָס? אַ באָד איז דאָ?

ר׳ משה. יודען, דער פײַנד איז נאָהנט, וואָס מאָנט איהר בײַ מיר התחייבות ווי איך בין אַרײַנגעפאַלען? איך זאָג אייך, די שול איז אין געפאַהר און זי איז אַליין, די ספרי־תורה׳ס וועלען פער־אונרייניגט ווערען, און קיינער איז ניטאָ, ווער עס זאָל זיך אָננעהמען פאַר זיי. עת לעשות לה׳ און איך זאָל וואַרטען, ביז דאָס דינסט־מיידעל וועט מיך מעלדען? יעדע מינוט איז טייער און איך האָב שוין אַזוי פיעל איבעריגע מינוטען פערלוירען אויף לויפען צום רב און צו די דיינים. — וואָס רעדט איהר מיט מיר, געוואַלד! די שול איז אין געפאַר און די רייניגקייטען זענען אין געפאַהר!

הערשמאַן. נאָר נישט געהיצט זיך. וואָס ווילט איהר, זאָלען מיר טהון?

ר׳ משה. וואָס וויל איך, איהר זאָלט טהון? דאַרף איך וועלען? ווייסט איהר נישט, וואָס איהר דאַרפט טהון? ווייסט איהר נישט, וואָס גאָט וויל יעצט פון אייך? נאָר נישט געהיצט זיך!? מאַריה דאברהם!

דער רב. נו, טאַקי, דער׳אמת׳ן, וואָס זאָלען מיר דאָ טהון?

ר׳ משה. דאַרף איך עס זאָגען?! די שול בעשיצען זאָלט איהר! פאַר די ספרי־תורה׳ס אײַנשטעלען דאָס לעבען זאָלט איהר!

דער יונגער הערשמאַן (ברעכט אויס אין אַ געלעכטער). גוט! דאָס זענען ווערטער!

ר׳ משה. לאַכען? מען לאַכט דאָ יעצט?

הערשמאן. ווי זאָל מען אײַך נישט אויסלאַכען, ר׳ משה? איהר האָט אײַך עפּעס אַרײַנגענומען אין קאָפּ און ווייסט אַליין נישט וואָס איהר ווילט. ווער זאָל גײען בעשיצען די שול? איך? דער רב? די דיינים?

ר׳ משה (שאַרף). איהר, דער רב, די דיינים! ווער דען אַנדערש, אויב נישט איהר די ערשטע? פרעגט איהר נאָך? ר׳ הערשמאַן! ר׳ הענזעל! דיינים!

הערשמאַן. איהר מאַכט אַ כּנים הוזק, ר׳ משה?

דער רב. הם!

ר׳ משה. וועה, ווע, וועה! (שטעהט ווי בענומען).

צווייטער דיין. איך פערשטעה אַפילו יאָ, וואָס ער מיינט. אָבער איך וועל אײַך זאָגען דעם אמת, איך לײַד די לעצטע צײַט אַזוי פון מײַנע מערידען, אַז קוים וואָס איך האַלט מיך אויף די פיס.

ר׳ משה. איך... מאַך... הוזק!? ר׳ הערשמאַן, גבאַי, ווי קענט איהר עס גאָר זאָגען? ר׳ הענזעל! דיינים! ווייַנט אין אײַך נישט אײַער האַרץ אויף די סכּנה, וועלכע שוועבט איבער אונזערע הייליגקײַטען? איהר פרומע יודען, איהר אויפזעהער אויף דאָס יודישקײַט, ווערען בײַ אײַך נישט די הענד צו שווערע פויסטען געגען די פעראונרייניגער פון אונזערע תּורה׳ס? ניין, סײַדען איהר מאַכט פון מיר הוזק! איך זאָג אײַך אָבער, מאַכט קיין שהיות נישט, עס זאָל נישט זײַן צו שפּעט. נישט צו הוזק מאַכען איז יעצט די צײַט און נישט צו רעדען. געטהון מוז ווערען! קומט! מי לה׳ אלי!

דער יונגער הערשמאַן ברעכט ווידער אויס אין זײַן געלעכטער.

הערשמאַן (ווינקט דעם זוהן). ששש! — הערט דאָך, ר׳ משה, איהר מאַכט עס אַפילו גאַנץ גוט, מי לה׳ אלי — רעכט שען. אָבער, ר׳ משה, איהר זאָלט מיר מוחל זײַן, איהר רעדט

נאַרישקייט. זעהט איהר, מיר האָבען דאָ אויך גערעדט, אַז געטהון מוז ווערען, אָבער וואָס מיר זאָגען, אַז עס מוז געטהון ווערען, איז אַ סך, אַ סך וויכטיגער פאַר כלל ישראל. אויב איהר ווילט, טיק קומט צו זיך און מיר וועלען רעדען. איך האָב פריהער טאַקי גע־שיקט נאָך אייך, איז אייער הויז געווען פערשלאָסען.

ר׳ משה. וואָס רעדען? וועגן רעדען? ווי קען איך קומען צו מיר, ווען די שול איז אין געפאַהר? ווי קענט איהר רעדען אַזוי קאַלט און געלאַסען, ווען בזו הרגע קען זיין בעריהרען טמא הענד אונזערע הייליגקייטען? רעדען?! קומט, זאָג איך אייך! רייצט נישט גאָט!

העררשמאַן. נאַ, אַז איהר ווילט נישט קומען צו זיך און שרייט אַלץ אייערס, איז מיט אייך נישט מעהר צו רעדען. אָבער איך זאָג אייך, אַז אונזערס „געטהון מוז ווערען!״ איז אַ סך וויכטיגער און נויטיגער פאַר אונזער אמונה, פאַר אונזערע שולען און ריינינקיי־טען און פאַר כל ישראל. מיר האַלטען אין אויסאַרבייטען אַ פּלאַן, וועלכער זאָל בעשיצען די ספרי־תורה׳ס און שולען אויף אייביג, אַ פּלאַן, וועלכער וועט ראַטעווען דאָס גאַנצע יודישקייט און אומקעהרען אונזער תורה און אונזער אמונה צו זייער אַלטער שיינקייט און זייער אַלטען כבוד.

ר׳ משה. מוז און קען דער פּלאַן גלייך אויסגעפיהרט ווע־רען? גלייך אין דעם מאָמענט?

הערשמאַן. דאָס איז אַ גרויסער פּלאַן, ר׳ משה, אויף יאָהרען און דורות...

ר׳ משה. טיק לאָזט דעם פּלאַן אויף שפּעטער, אויף מאָר־גען און איבערמאָרגען, אויף יאָהרען און דורות, און קומט בעשיצען די שול!

הערשמאַן. וואָס האָט איהר זיך איינגערעדט, ר׳ משה, מיר זאָלען געהן אויף אַ זיכערען טויט...

ר׳ משה. אויף קדוש השם!

הערשמאַן. ....און מיר זאָלען לאָזען דעם פּלאַן...

ר׳ משה. אַז די איבערגעבליבענע זאָלען איהם אויספיהרען.

הערשמאַן. דאָס טאָרען מיר נישט. מיר ווייסען נישט, װער די איבערגעבליבענע וועלען זיין.

ר׳ מ ש ה. יודען וועלען זיי זיין, און גערידהרט און געשטאַרקט דורך אונזער טויט, וועלען דאָס שטאַרקע יודען זיין.

ה ע ר ש מ אַ ן. דאָס זאָגט איהר אַזוי. איך אָבער זאָג, די שטאַרקע, די אמת׳ע יודען וועלען אויסגעהרג׳עט ווערען, און די שלעכטע, די פּסולת, די כּופרים און בוגדים וועלען בלייבען. וואָס וועט דאַן זיין מיט אונזער אמונה און אונזער תּורה? און איבערהויפּט וואָס וועלען מיר אויספיהרען? נו מיר וועלען געהן בעשיצען די שול. מיר אַלע די גרויסע גבורים. איך, איהר, דער רב, ר׳אַ ה ר ן און ר׳ ז י ס ע ל מיט זיינע מערידען. און וואָס וועט זיין? מיר וועלען טאַקי געהרג׳עט ווערען און די שול וועט סיי ווי סיי הרוב ווערען און די ריינינקייטען וועלען סיי ווי סיי פעראונרייניגט ווערען. איז עס נישט אַזוי?

ד ע ר ר ב. וואָס דען נישט?

ע ר ש ט ע ר ד י י ן. אַ־ו־ודאַי אַזוי!

ר׳ משה, עס איז נישט אַזוי! די ריינינקייטען קענען נאָר פעראונרייניגט ווערען, ווען יודען וועלען זיך פאַר זיי נישט איינשטעלען. זייער עלענדקייטן וועט זיין זייער בזיון, זייער פערלאָזענקייט וועט זיין זייער ערנידערונג. אָבער ווען יודען וועלען שטאַרבען פאַר זיי, קענען זיי נישט פאַראונרייניגט ווערען, אַפילו ווען די שונאים זאָלען זיי מטמא זיין אויף דעם נידריגסטען אופן. מיט אונזער בלוט מוזען מיר אָבוואַשען דעם שמוץ פון זיי, און זיי וועלען אַרויסקומען טויזענד מאָל ריינער. זייער כבוד וועט וואַקסען און גרויס וועט ווערען זייער נאָמען. דאָס איז דער גרויסען סוד פון קידוש השם!

צ ו ו י י ט ע ר ד י י ן. טייערע ווערטער!

ר׳ מ ש ה. אַדירי התּורה. בעהאַלט אייך נישט הינטער אייער פלאַן! קומט צו זיך! קימט צו גאָט! יודען, קענען מיר נישט לעבען ווי יודען, טאָ זאָלען מיר שטאַרבען ווי יודען!

ה ע ר ש מ אַ ן. ווי הייסט, מיר קענען נישט לעבען ווי יודען? מיר מוזען קענען! דערפאַר ווילען מיר טאַקי לעבען!

ר׳ מ ש ה. (שטרענג). בעהאַלט אייך נישט הינטער אייער פלאַן!

ה ע ר ש מ אַ ן. שרייט נאָר נישט אַזוי אויף מיר, ר׳ מ ש ה! און פאַר וועמען נעהמט איהר אונז עפּעס אָן, וואָס איהר זאָגט אונז.

מיר זאָלען אונז נישט בעהאַלטען הינטער אונזער פלאַן? איז אונזער פלאַן עפּעס אַ שווינדעל? אַנ'אויסרעדעניש ביי אונז? זענען מיר עפּעס צבועקעס? דאַרפען מיר עפּעס מורא האָבען און אויסבייגען זיך פאַר אייך?

ר' משה. נאַט, גיב שכל מיר, גיב צונג מיר, גיב ווערטער מיר, זיי מיר מיין פיהרער!

הערשמאַן. דאָס האָט איהר שוין לאַנג געדאַרפט בעטען, וואָלט אפשר אַייער מגידות בעסער געווירקט און די אויסגעלאַסענהייט וואָלט נישט געוועזען אַזוי גרויס צווישען יודען, און מיר וואָלטען דעם פּאָגראָם נישט געהאַט.

צווייטער דיין. טשמאָקעט פּראָוואָרספאָל מיט די ליפּען.

ר' משה. מאריה דאַברהם! גאָטוניו! זאָל איך ווייגען? זאָל איך שעלטען? זאָל איך בעטען! (מיט טרעהרען). יודען, נאַט'ס הויז איז אין געפאַהר! יודען, טמאים ווילען פּעראונרייניגען אונזער תורה! יודען, וועלכע הייסען אַדירי און עמודי התורה, ווילט איהר אייך נישט אָננעהמען פאַר איהר? די טייערע, די ליבּע, די האַרציגע, די זיסע, אַליין וועט זי זיין, ווען די טמאים וועלען אויף איהר אָנפאַלען! אַליין וועט זי זיין, פערוואָגעלט און פערלאָזען. און צוריסען וועט זי ווערען, און בעשפּייט, און בעשמוצט, און אונטער די פיס געטראָטען. אוי, וועה! קרועה, שכולה ונלמודה — אונזער תורה, אונזער איינציגקייט! אַדירי התורה, ווינס חאַרט איהר נאָך? ווי קענט איהר אייך נאָר פערשפּאַרען אין זיכערהייט אונטער דער שוץ פון סאָלדאַטען און טראַכטען פלענער און לאָזען די שול אויף הפקר? לאָזט אייערע פלענער! דאָס יודישקייט וועט שוין געראַטעוועט ווערען, יעצט מוז די שול געראַטעוועט ווערען. מיט וואָס פאַר אַ האַרץ וועט איהר קענען שפּעטער אַריין אין די הרוב־געוואָרענע שול, וועלכע האָט געקענט בעשיצט ווערען און איז נישט בעשיצט געוואָרען? מיט וואָס פאַר אַ אויגען וועט איהר קענען קוקען אויף די צוריסענע, פּעראונרייניגטע, היילינגע נשמות, וועלכע וועלען נאָך מעהר פּעראונרייניגט ווערען מיט דעם וואָס איהר האָט זיי פערלאָזען אין זייער נויט? מיט וואָס פאַר אַ צונג וועט איהר רעדען צום פאָלק וועגען יודישקייט און תורה און אונזער גאָט, ווען איהר, וועלכע האָט געדאַרפט זיין די ערשטע צו בעשיצען די תורה, זייט געוועזען די ערשטע צו פערלאָזען זי? איהר אויפזעהער אויף דאָס יודישקייט, גאָט

האָט איך איבערגעגעבען אַ גרויסען פקדון — וואָס וועט איהר ענט־פערען, ווען ער וועט פון אייך מאָנען זיין פקדון? וועה, וואָס איך דאַרף עס אייך גאָר זאָגען! רב, גבאַי און דיינים, קומט צו זיך! אייער טאָג איז היינט! אייער טאָג צו בעווייזען, אַז איהר האָט פערדיענט צו זיין רב, גבאַי און דיינים ביים פאָלק ישׂראל! אייער טאָג איז היינט מקדיש השם צו זיין, גרויס צו מאַכען דעם נאָמען פון אונזער גאָט, דעם כבוד פון אונזער תורה, דעם נאָמען פון אונזער פאָלק! וואָס שטעהט איהר נאָך? וואָס וואַרט איהר נאָך? לאָמיר געהן! לאָמיר לויפען!...

דער יונגער הערשמאַן (ברעכט אויס אין זיין לאַכען). אַי, ר' משה, ר' משה! אַ״י פיעל יאָהרען האָט איהר אָבגעלעבט און איהר זענט נאָך נישט קליגער געוואָרען. וואָס האָט איהר זיך איינגעשמועסט אַ קינד אין בויך? וועלכע שול זאָל בעשיצט ווערען און וועלכע „ריינינקייטען״? די שול, אין וועלכער מען שלאָגט זיך פאַר עליות? אין וועלכע מען שעמט זיך נישט צו מאַכען די מיאוסטע סקאַנדאַ־לען און אין וועלכער מען טרינקט שנאַפּס צו יאָהרצייטען, ווי אין אַ שענק? די „ריינינקייטען״, וועלכע עס שרייבט מיכל דער סופר און וועלכע זענען שוין טויזענד מאָל פערגאָנרייניגט געוואָרען ביי דער קריאָה און ביי הקפות? וואָס האָט איהר זיך איינגעשמועסט, ר' משה? ווער וועט יעצט איינשטעלען זיין לעבען פאַר אַזעלכע זאַכען? וואָס מאַכט איהר אייך צום נאַר און צום היליגען?

ר' משה. (גאַנץ ערשטוינט קוקט אַרום זיך, טרעפט אָבער קיינעמ'ס בליקען נישט). רב, גבאַי און דיינים, שווייגט איהר? לאָזט איהר דעם לעסטערער רעדען און ווערט נישט אין כעס און פערשטאָפּט איהם נישט זיין מויל מיט בזיון?

הערשמאַן (צום זוהן). דו זאָלסט טאַקי שווייגען! איך האָב דיר טויזענד מאָל געזאָגט, אַז דו זאָלסט דיך נישט מישען.

צווייטער דיין. דאָס איז טאַקי אַ גרויסע נבלה.

הערשמאַן. און אייך, ר' משה, וויל איך זאָגען, אַז זאָל שוין זיין גענוג די קאָמעדיע, ביי אייך איז די שול וויכטיגער, ביי אונז איז דאָס יודישקייט וויכטיגער, און דאָס איז גענוג.

ר' משה. אל אלהי ישׂראל, יעצט וועל איך שעלטען! איך קען נישט מעהר! גאָטוניו, האָסט מיר טרעהרען געגעבען און וויינע

זוערטער, יעצט גיב מיר שטיינער און שפּיזען און גאַל! ווי פערוואָגעלט און פערלאָזען דיין שול און דיינע ריינינקייטען וועלען זיין פון זיי, אַזוי זאָלען זיי זיין פערוואָגעלט און פערלאָזען, אָהן אַ טרייסטער און אָהן אַ בעוויינער! די שאַנדע, וועלכע וועט אָנגעטהון ווערען דיינע היילינקייטען, זאָל פאַלען אויף זייערע קעפּ און איבערגעבען זייערע זעלען צו שפּאָט און פעראַכטונג! דער שמוץ, אין וועלכען דיינע נשמות וועלען געטראָטען ווערען, זאָל זיך איינעסען אין זייערע לייבער און אין זייערע נשמות, אַז קיין וואַסער זאָל איהם נישט אָבוואַשען און נישט אַלע פייערען פון גיהנם!

הערשמאַן. משוגע געוואָרען, אויף מיין ערנסט וואָרט!

ר׳ משה. וועה צו אייערע קעפּ, איהר אַדירי התורה, ביי וועלכע די תורה איז נאָר אַ מאַסקע און אַ געשעפט! גאָט׳ס צאָרן אויף אייך, איהר פערבלענדער און צבועקעס!

הערשמאַן (אַ קלאַפּ טהוענדיג מיט כעס איבער׳ן טיש). ר׳ משה!

דער רב. וואָס איז דאָס — וואָס איז דאָס פאַר ווערטער?!

ר׳ משה. גאָטוניו, נישט אין פאַלאַצען זענען דיינע יודען, און נישט אונטער שטריימעלס! איך האָב פערבלאָנדזיעט, גאָטוניו, איך האָב נישט גענומען דעם ריכטיגען וועג. אָבער איך וועל נאָך געפינען דיינע יודען, איך וועל נאָך אָנזאַמלען דיין היל, עוד היום גדול — דער טאָג איז נאָך גרויס. זון, פערגעה נישט, איך מוז נאָך יודען געפינען! גאָט, בעשיץ מיר דיין הויז! (אײלט אַוועק).

דער יונגער הערשמאַן (לאַכט). דאָס איז אַ פאַנאַטיקער!

הערשמאַן. משוגע, פשוט משוגע. אָבער מעהר קיין מגיד וועט ער שוין נישט זיין.

צווייטער דיין (מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען). איך האָב אויך מורא, אַז ער וועט שוין מעהר קיין מגיד נישט זיין. (מיט וויינענדיגען קול). מיר מאָגען זאָגען נאָך איהם קדיש.

די איבריגע לאָזען אַראָב די אויגען צו דער ערד מיט אָנגעקנייטשטע שטערנס. — אַ טיעפע שטילקייט.

דריטער אַקט.

אַ גרויסער, אויסגעהאַקטער פּלאַטץ אין וואַלד, צו וועלכען עס פיהרט פון רעכטס אַ קליין, שמאָל שטעגעל. אין מיטען פון פאָרנט ליעגט מ י נ י ע, אָנגעשפּאַרט אָן אַ שטאַם פון איין אָבגעזועגטען בוים, ביי איהר צוקאָפּענס זיטצט ל ע אָ ן, דאָס געזיכט אין די הענד, דעם הוט נעבען זיך אויפ'ן גראָז. — אין היגטערגרונד זאָגט אַ גרופּע אידען תהלים מיט איינגעהאַלטענע וויינענדיגע קולות, פאָרנט אין דער גרופּע זיטצט יעקעף. נאָך מעהר הינטען, צווישען די בוימער, אַ סך ווייבער מיט קינדער, וועלכע שטיקען זיך אין טרערען און שנייצען זיך פאַרזיכטיג, די לופט איז אָנגעפּילט מיט דעם געריש פון אַ לויה. — דער עולם איז שטאַרק איבער געשראָקען, מען קוקט זיך אָפּט אַרום מיט שרעק אין די אויגען אין ביים קלענסטען זייטיגען רעש ווערט מען ווי פערגליווערט.

מ י נ י ע (נאָך אַ לאַנגען שווייגען). רעד מיט מיר, ל ע אָ ן, איך האָב מורא, איך וועל משוגע ווערען.

ל ע אָ ן לאָזט טיעפער אַראָב דעם קאָפּ.

מ י נ י ע. רעד מיט מיר, זוהן מיינער. האָסטו גאָרנישט וועגען וואָס צו רעדען מיט דיין מאַמען? — איך פיהל, אַז עס געהט מיר אויס מיינע כחות. אי, רבונו של עולם, וואו זענען יעצט? וואו זענען זיי יעצט? צו לעבען זיי נאָך גאָר? — רעד מיט מיר, זאָג מיר עפּעס, לאָז מיך נישט טראַכטען, לאָז מיך נישט זיין אַליין מיט מיינע געדאַנקען.

ל ע אָ ן. וואָס קען איך מיט דיר רעדען, מאַמע?

מ י נ י ע. וואָס קאָנסטו מיט מיר רעדען? אוי, זוהן מיינער, זוהן מיינער! איך געדענק דאָך שוין די צייט ניט, ווען דו האָסט מיט מיר גערעדט. אַ פרעמדער ביזטו דאָך ביי מיר אַרומגעגאַנגען אין שטוב. נישט פון דיינע צער'ן האָב איך געוואוסט, און נישט פון

דײַנע פֿרײַדען, אַקוראַט װי איך װאָלט פֿאַר דיר גאָר אױף דער װעלט נישט געװען. אָט אַזױ פֿלעג איך קוקען אױף דיר, פֿלעג װעלען עפּעס פֿערשטעהן, בעגרײַפֿען: ביזטו דאָס טאַקי מײַן זוהן, מײַן ליבקע? ביזטו דאָס געלעגען בײַ מיר אינטער׳ן האַרצען און געזױגט מײַן מילך און בלוט? אױ, רבונו של עולם, װיפֿיעל נעכט האָב איך ניט דערשלאָפֿען דורך דיר, און װאָס איך בין מיר אױסגעשטאַנען און האָב מיך אָנגעליטען פֿון דיר, פֿון דײַנע פּאָקעלעך און מאָזעלעך און טיפֿוּס און איך װײס װאָס נאָך, ביז איך האָב דיך אױסגעהאָדעװעט און גרױס געמאַכט. און איצט — גאָר נישט, אַ פֿרעמדער! און איך װעל דיר זאָגען דעם אֶמת, איך האָב עפּעס װי מורא פֿאַר דיר. נאָר װאָס איז פֿאַראַן װאָס צו רעדען. מסתּמא בין איך בעסער נישט װערט. אָבער איצט זוך עפּעס אױס, װאָס צו רעדען מיט מיר. דו ביזט דאָך אַ קלוגער, אַ געלערנטער, ביזט דאָך אַ שרײַבער. רעד מיט מיר, זוהן מײַנער, רעד מיט מיר. מײַן מה שפּאַלט זיך מיר. (לעגט אַרױף די הענד אױפֿ׳ן קאָפּ, װעלכען זי װאַרפֿט אום אין טיעפֿער פֿערצװײפֿלונג).

לעאָן. װעסט מיך נישט פֿערשטעהן, כאַמינקע! װעסט מיך נישט פֿערשטעהן.

מינִיע. טאָ רעד צו מיר אַזױ, אַז איך זאָל דיך פֿערשטעהן. האַלטסטו מיך פֿאַר אַזאַ נאַר? זאָג מיר, ערקלער מיר, פֿאַר װאָס איז דאָס אַזױ, װאָס מיר זענען אַזױ פֿרעמד. מאַך מיר קלאָר, פֿאַר װאָס קאָן איך דיך נישט פֿערשטעהן. רעד מיט מיר.

לעאָן, רעד מיט מיר.

לעאָן. הײַנט נישט, מאַמע, הײַנט נישט.

מינִיע (מיט אײַנגעהאַלטענע טרעהרען). זאָל זײַן אַזױ.

לעאָן (נאָך אַ קלײנעם שװײַגען, פֿערגראָבען דעם קאָפּ אין די הענד). אַך, מאַמע, װען מיר װעלען זיך אומקעהרען אַהײם, װעל איך מיט דיר דורכגעהן אַלץ, װאָס איך האָב אָנגעשריבען, איך װעל דיר פּערטײַטשען און ערקלערען װאָרט אין װאָרט, און דאַמאָלס װעסטו אױסהערען דעם אױװען און העלפֿען מיר פֿערברענגען אַ גוטען טײל, אױב נישט אַלץ, װאָס איך האָב אָנגעשריבען אין גראַמען און אָהן גראַמען.

מינִיע װאַרפֿט אום דעם קאָפּ און װײנט. — דאָס תּהלים־

זאָגען האָט דערווײַל אויפגעהערט. יעקעף טײַלט זיך אָב פון דער גרופּע און געהט צו צו די זינגע.

יעקעף. לעאָן, טאָמער וואָלסטו געוועזן אַמאָל אַ בעלן אויף אַ מנחה? קום, נעהם דײַן הוט און קום. דו פעהלסט אונז צו אַ מנין.

לעאָן קוקט איהם נישט אָן.

יעקעף. הערסטו מיך, אָדער הערסטו מיך נישט? מיט דיר האָבען מיר אַהינראַט אַ מנין. — פאָלג אַמאָל אַ טאַטען. — דו ווייסט דאָך, איך האָב שוין לאַנג, ברוך השם, אויפגעהערט צו רעדען מיט דיר וועגען אַזעלכע זאַכען. — קום, נו.

לעאָן בעוועגט זיך נישט.

יעקעף (נאָך בעטענדיגער). איך וואָלט דיך נישט געבעטען, אָבער וואָס זאָלען מיר טהון, אַז דו פעהלסט אונז אויס צו אַ מנין? קום, נו. — ס'איז דאָך גאָר אַ בזיון, קומען און זאָגען זיי, אַז דו ווילסט נישט.

לעאָן בלײַבט אָהן אַ בעוועגונג.

יעקעף. נו, וואָס זאָגסטו, מיניע? גוט, האַ? שען, האַ?

מיניע. האָסט עס דען פריהער נישט געוואוסט?

יעקעף. עס ווילט זיך מיר מעהר נישט — ניט אָנמאַכען קיין לײַטישען געלעכטער, אַז ניט... אַז ניט... זעהסט, זיי דאַוונען שוין. איך פרעג מעהר נישט בײַ דיר, וואָס וועט דער עולם זאָגען? שען, האַ? פײַן, האַ? נאַ נו, פּאַרטיג, מען צושטעלט זיך שוין שמונה־עשׂרה. אַז אַ כפּרה האָט געמאָנט קומען אויף מײַנע קינדער אין איין טאָג.

מיניע. אוי, משוגע'נער, דו ווייסט דאָך שוין נישט, וואָס דו רעדסט! גיי'ה בעסער דאַוונען מנחה.

יעקעף. איך... איך... איך וועל..

ר' משה'ס קול (ווײַט אין וואַלד אין דער זײַט פון דעם שטעג). יודען, גאָט'ס הויז איז אין געפאַהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונרײַניגען! (דאָס געמורמעל פון די דאַוונער האַקט אָב; מען הערט זיך צו מיט דערשראָקענע געזיכטער).

ר' משה'ס קול (אַ ביסעל נעהנטער). יודען, גאָט'ס הויז

איז אין געפאהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תורה פערונרייניגען!

מינִיע. אוי, דאס איז דעם שווער'ס קול!

יעקעף (ציטערנדיג). איך וואלט טאקי געשוואוירען, אז דאס איז דער טאטע.

לעאָן (וועלכער איז אויפגעשטאנען און איינגעקוקט זיך אין צווישען די בוימער). יא, דאס איז דער זיידע.

מינִיע. אוי, וואס קען דאס זיין מיט איהם? אוי, וואס קען דאס זיין? (די שמונה-עשרה-דאוונער שטעהען נאך אלץ גאנץ שטום און דערשראקען. די ווייבער האבען ארומגענומען די קינדער ארום זיך).

ר' משה'ס קול (שוין גאנץ נאהענט). יודען, גאט'ס הויז איז אין געפאהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תורה פערונרייניגען!

מינִיע (שעפציעט צו צו יעקעף'ן). זאלסט איהם למען השם א ווארט נישט דערמאנען וועגען דיין ברודער, הערסטו!

ר' משה (צושויבערט, פערסאפעט, קוים האפענדיג דעם אטהעם, לויפט אן). דא זענען זיי טאקי. דא זענען יודען. א דאנק דיר, גאט, וואס דו האסט מיך געבראכט אהער! — יודען, הערט איהר? יודען, אויף גיך! לאמיר לויפען, די שוהל איז אין געפאהר, די הייליגקייטען מוזען געראטעוועט ווערען! יודען, אויף גיך!

די שמונה-עשרה-דאוונער הויבען זיך אן צו שאקלען און צו שעפציען מיט זעהר פרומע מינעס. ווער עס האט א סידור, פערגראבט זיין געזיכט אין סידור; ווער עס האט קיין סידור נישט, מאכט צו שטארק די אויגען. — די ווייבער הויבען זיך אן ווידער צו שנייצען.

ר' משה (ארומקוקענדיג זיך). ווי? א, יא, מען שטעהט שמונה-עשרה?

יעקעף. א ביסינקע פריהער ווען דו וואלסט געקומען, וואלטען מיר געהאט א מנין.

ר' משה (קוקט זיך נישט אום אויף יעקעף'ן און סטארעט זיך צו רעדען פעסטער). יודען, איך פסק'ן אייך, איך בין גוזר אויף אייך, איהר זאלט מפסיק זיין די שמונה-עשרה. די שוהל איז אליין, און דער פיינד איז נאהענט, גאט דארף אייך איצט האבען. קומט, איהר וועט דערדאוונען אין שוהל. — וואס שטעהט איהר

נאָך, יודען? הערט איהר, וואָס איך רעד צו אייך? פערשטעהט איהר, וואָס גאָט וויל פון אייך? די שוהל וואַרט אויף גאָט'ס היל, קומט!

די דאַוונער שאָקלען זיך נאָך פרומער.

ר' משה (קוקט זיך אַרום). פרומע יודען זעה איך, אויגען, וועלכע ווילען נישט אָפען זיין אין שמונה־עשׂרה, ליפען, וועלכע שעפּציען אַזוי פרום. — (די דאַוונער מאַכען עס נאָך פלייסיגער). — אָבער, צי האָט איהר אויערן, וועלכע זאָלען פערנעהמען גאָט'ס רוף? הערצער, וועלכע זאָלען פיהלען, וואָס גאָט וויל? (רעדט אַרויס שטאַרק). הערט איהר, וואָס איך רעד צו אייך, אָדער נישט? גיט מיר אַ צייכען, אַז איהר הערט מיך.

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

יעקעף פערדרוקט זיך וואָס ווייטער און שטעלט זיך אויך שמונה־עשׂרה, צומאַכענדיג די אויגען.

מיניע ברעכט פלוצלונג אויס אין אַ היסטערישען געוויין.

ר' משה. ברידער, יודען, הערט דאָך. מאַכט צו אייערע מיילער און מאַכט אויף אייערע אויערן. אייערע אויגען עפענט אויף און אייערע הערצער. זעהט און הערט און פיהלט, גאָט רופט אייך איצט, גאָט'ס הויז וואַרט אויף אייך. (צו אַ געלען אידען). ר' איד, איהר זייד הויך און ברייט און שטאַרק, און איהר דאַוועגט אַזוי פרום, קומט, בעווייזט גאָט, אַז איהר דיענט איהם מיט אמת. קומט, בעווייזט איהם, אַז איהר קאָנט אייך מוסר נפש זיין על קידוש־השם, ווען ער וויל עס. זייט מפסיק אייער שמונה־עשׂרה. איך בין אייך עס מתיר. קומט, זאָג איך אייך. איך וועל זי אייך מפסיק זיין. (שלעפט אָב דעם אידען פון אָרט). קומט, איהר האָט כח.

דער געלער איד (רייסענדיג זיך פון ר' משה'ן). נו, אָ, אַ!

דעם געלענס ווייב (שפּרינגט אַרויס פון צווישען די בוימער מיט איין קינד אויפ'ן אָרם און מיט צוויי אַנדערע וויינענדיגע קינדער נעבען זיך). וואָס האָט איהר עפּעס דוקא איהם אָנגעהאַפט? וועניג יודען זענען דאָ? וואָס שלעפט איהר נישט אייער זוהן? אָט שטעהט ער אויך און דאַוונט אַזוי פרום. נישט קשה, מיין מאַן האָט זיך פאַר וועמען איינצושטעלען.

דער געלער איד (רייסט זיך אַרויס און וואַרפט צו ר'

משה'ן אַ בייזען בליק). אַ! (שטעלט זיך ווידער שמונה־עשרה).

דעם געלענס ווײַב (געהט ווידער אויף איהר אָרט צווישען די בוימער). גאָר נישט, ען! ער שלעפֿט! גאָט האָט גאָר קיין אַנדערען נישט, ווער עס זאָל זיך אָנגעהמען פֿאַר איהם, ווי נאָר מײַן מאַן, אַ טאַטע פֿון דרײַ קליינע קינדער.

ר' משה (וועלכער האָט זיך אַרומגעקוקט מיט אַ בעטענדיגען בליק, דערהערט פּלוצלונג זײַן קול). יודישע זיהן און יודישע טעכטער, ווייסט איהר, וואָס הייסט קידוש־השם? אַ סך פֿעלקער האָט אונזער גאָט, אָבער איינם האָט ער זיך אויסגעוועהלט. דעם איינעם האָט ער אַוועקגעגעבען זײַן תּורה, געמאַכט פֿאַר אַ ממונה פֿאַר אַנ'אויפֿזעהער אויף זײַן הייליגקייט. דערפֿאַר אָבער האָט ער איהם געזאָגט: היט אָב מײַן תּורה, היט אָב מײַן הייליגקייט מיט דעם בלוט פֿון דײַן האַרצען, מיט דײַן לײַב און לעבען. גאָרנישט זאָל בײַ דיר נישט זײַן איבער איהר, אָבער אַלץ זאָלסטו אַוועקגעבען פֿאַר איהר. דערמיט וועסטו בעווײַזען פֿאַר די אויגען פֿון אַלע פֿעלקער די קראַפֿט פֿון מײַן תּורה, די גרויסקייט פֿון מײַן הייליגקייט, און גרויס און הייליג וועסטו מאַכען מײַן נאָמען, און אַלע פֿעלקער וועלען דערקענען מײַן קראַפֿט און וועלען זיך דערוויסען, אַז איך בין דער איינציגער גאָט. דאָס וועט זײַן דײַן גרעסטער און איינציגער פֿאַר דער מתּנה, וואָס איך האָב דיר געגעבען, און מײַן ברכה וועט פֿאַלען אויף דיר. וועסטו זי אָבער נישט אָבהיטען מיט דעם בלוט פֿון דײַן האַרצען, מיט דײַן לײַב און לעבען, און בילכערע זאַכען וועסטו דיר בעשאַפֿען, און טײַערע, דאַן וועלען נישט די פֿעלקער, וועלכע קענען מיך נישט, בעשמוצען מײַן הייליגקייט און בעליידיגען מײַן נאָמען, נאָר דו אַליין, דו וועסט זײַן מײַן בעשמוצער, דו אַליין וועסט זײַן מײַן בעליידיגער, דו אַליין וועסט זײַן דער טמא ומטמא, דער אונריינינגער און פֿעראונריינינגער, זוּן מײַן געזיכט וועל איך אײַנהילען און וועל ווײנען אויף די אונדאַנקבאַרקייט פֿון מײַן אויסגעוועהלטען און וועל איהם אויף אייביג פֿערשעלטען. יודישע זיהן און יודישע טעכטער, נישט מיט פֿרומען שעפּציעניש און אויגען־צומאַכעניש קאָנט איהר גאָט דאַנקען און פֿערשאַפֿען איהם נחת־רוח און זײַן האַרץ ריהרען, נאָר מיט קידוש־השם, מיט גרויס מאַכען זײַן נאָמען פֿאַר די אויגען פֿון אַלע פֿעלקער. הײַנט איז אַזאַ טאָג, קינדער. נוצט אויס די געלעגענהייט. געדענקט, ווער

אִיהר זַיט! גֶעדֶענקט, אַז אִיהר זַיט יוּדֶען! שטאַרקט אַייעֶר הַאַרץ אוּן קוּמט. דִי הַיְילִיגקַייט וואַרט אוֹיף אַייך. יוּדֶען! יוּדֶען!

דִי דאַוונֶער שאָקלֶען זִיךְ אוּן שֶׁעפּצִיעֶן.

ר' מֹשֶׁה (מִיעֶד). רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, ווִי זאָל אִיךְ אַנדֶערש רעֶדֶען? וואָס זאָל אִיךְ נאָךְ מֶעהר זאָגֶען? (קוּקט זִיךְ ווִידֶער אַרוּם מִיט גֶעבֶּעט אוּן פֶערצווייפלוּנג). יוּדִישֶׁע קִינדֶער, אִיךְ האָב הַיינט גֶעמוּזט אוֹיסהֶערֶען, אַז יוּדִישקַייט האָט זִיךְ אוֹיסגֶעטוּמֶען אוֹיף דֶער וועֶלט, אַז נִיטאָ מֶעהר קֵיין פרוּמֶע יוּדֶען, אַז אִיךְ בִּין אֵיין אֵיינצִיגֶער אוּן אַלֶעצטֶער. אָבֶּער אִיךְ האָב זֵיי אוֹיסגֶעלאַכט, דִי לֶעצטֶערֶער. לֹא אַלְמָן יִשְׂרָאֵל, האָב אִיךְ זֵיי גֶעזאָגט, יוּדֶען האָבֶּען נאָךְ אַ סַךְ אוּן אַ סַךְ פרוּמֶע יוּדֶען. עֶנטפֶערט מִיר, האָב אִיךְ לִיגֶען גֶעזאָגט אָדֶער נִישט? (קוּקט זִיךְ אַרוּם). אִיז נאָךְ קֵיינֶער נִישט אוֹיסגֶעשטאַ־גֶען שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה? האָט אַייעֶר שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה גאָר קֵיין סוֹף נִישט?

דִי דאַוונֶער שאָקלֶען זִיךְ אוּן שֶׁעפּצִיעֶן.

ר' מֹשֶׁה (מִיט אַ גֶעטוּעֶן, ווֵיינֶען, מִיעֶדֶען טאָן). אַךְ, יוּדֶען, יוּדֶען! ווֶען אִיךְ בִּין אַוועֶקגֶעגאַנגֶען הַיינט פוּן דִי לֶעצטֶערֶער, האָב אִיךְ גֶעהאָפט, אַז אִיךְ ווֶעל גֶעפִינֶען אַ פוּלֶע שוּהל מִיט יוּדֶען — אַלט אוּן יוּנג, מֶענֶער אוּן פרוֹיעֶן — אַ פוּלֶע שוּהל מִיט גאָט'ס הֵיל. אָבֶּער דִי שוּהל אִיז גֶעווֶען לֵעדִיג, פֶערגֶעסֶען אוּן פֶערלאָזֶען. אִיךְ בִּין צוּגֶעפאַלֶען צוּ'ם אָרוֹן קוֹדֶשׁ אוּן האָב גֶעווֵיינט פאַר גאָט אוּן גֶעפרֶעגט אִיהם, וואוּ אִיז זַיין הֵיל, וואוּ זֶענֶען זַיינֶע יוּדֶען. בִּין אִיךְ דֶען טאַקִי דֶער אֵיינצִיגֶער אוּן דֶער לֶעצטֶער יוּד? אוּן עֶס אִיז מִיר גֶעווֶען, ווִי גאָט האָט מִיר אַ זאָג גֶעטהוּן: גֶעה אוּן זאַמֶעל אַיין מַיין הֵיל, דוּ ווֶעסט אִיהם גֶעפִינֶען לָרֹב. אוּן עֶר אִיז גֶעווֶען מִיט מִיר אוּן האָט מִיךְ גֶעבּראַכט בְּשָׁלוֹם אַהֶער דוּרךְ גאַנצֶע מַחֲנוֹת פוּן דֶעם פַיינד. פִיהלט אִיהר נִישט, אַז אַייךְ האָט עֶס גאָט גֶעמֵיינט? זֶעהט אִיהר נִישט אַיין, אַז אַייךְ האָט עֶס גאָט אוֹיסגֶעקלִיבֶּען פאַר זַיין הֵיל צוּ בֶּעשִׁיצֶען זַיין הוֹיז אוּן צוּ פֶערטֵיידִיגֶען זַיין הֵיילִיגקַייט?... אִיהר שווַייגט? אִיהר שאָקֶעלט אַייךְ אוּן שֶׁעפּצִיעֶט? גִיט מִיר האָטש אַ צֵייכֶען, אַז אִיהר ווֶעט אוֹיסשטֶעהן דִי שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה אוּן גֶעהן מִיט מִיר.

דִי דאַוונֶער שאָקלֶען זִיךְ אוּן שֶׁעפּצִיעֶן.

ר' מֹשֶׁה (הֵייזֶערִיג). יוּדֶען, יֵשׁ קוֹנֶה עוֹלָמוֹ בְּשָׁעָה אַחַת —

אײנער קאָן זיך קױפֿען זײַן עולם הבא אין אײן קלײנער װײַלע. קומט מיט מיר, יודען. װער איהר זײַט און װאָס איהר זײַט, קומט מיט מיר, קומט אײנשטעלען אײער לעבען פֿאַר גאָט׳ס הױז און זײַנע רײניגקײטען, און איהר האָט אײער װעלט געקױפֿט. קומט, יודען אויף קידוש־השם.

די דאַװונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

ר׳ משה (קוקט זיך אַרום גאַנץ פֿערלאָרען און טרעפֿט זיך מיט די בליקען פֿון לעאָן׳ען, װעלכער איז געשטאַנען בלײך און אױפֿגערעגט, אָנגעשפּאַרט אָן אַ בױם, מיט אַ פֿערקלערכען, נתפּעל־דיגען געזיכט, װי ער װאָלט געזעהען פֿאַר זיך אַ גרױסע זעהונג. ער טרעט צו נעהנטער צו יענעם און בעטראַכט איהם מיט אַן אַײנדרינג־ליכען בליק). װאָס זעהען מײנע אױגען? דו ביזט געריהרט! דו, דער חוטא ומחטיא, דער ירבעם בן נבט?! דו, אַ פֿיהרער בײַ אַפּיקורסים!?

לעאָן שמײכעלט נאָר שװאַך אָב.

ר׳ משה (קוקט אַ װײַלע אױף די דאַװנער). גאָט, בעשיץ מיר דײַן הױז. יודען, איך װאַרט אױף אײך! (צו לעאָן׳ען, שאַרף אָנקוקענדיג איהם). הער נאָר אַ מעשׂה פֿון דער גמרא. װען מלכות רומא האָט פֿערבאָטען צו לערנען תּורה מיט יודען, האָט דער תּנא ר׳ חנינא בן תּרדיון נישט אױסגעמאַכט זיך פֿון דעם גזר און װײַטער געלערנט זײַ פֿאַר׳ן עולם. האָט מען איהם געהאַפּט און אַײנגעװיקעלט אין אַ ספר־תּורה און אַרױפֿגעלעגט אױף אַ הױפֿען פֿון פֿרי־שע ריטער און אָנגעצונדען, און אױף זײַן ברוסט האָט מען נאָך אַרױפֿגעלעגט נאַסע װאָל. מען האָט איהם געװאָלט לאַנגזאַם ברענען און בראָטען. דער תּנא האָט געליטען, אָבער האָט נישט מפסיק געװען אין דער תּורה. דער תּלין האָט צוגעזעהן און זײַן האַרץ איז געריהרט געװאָרען. ער האָט געהײסען דעם תּנא אַראָבנעהמען פֿון זיך די נאַסע װאָל, כּדי ער זאָל גיכער פֿערברענט װערען. אָבער דער תּנא האָט געענטפֿערט, אַז דאָס װאָלט הײסען מאַכען זיך אַלײן אַ טױט. איז דער תּלין נאָך מעהר געריהרט געװאָרען פֿון דעם תּנא׳ס שטאַרקײט און האָט אַראָבגענומען פֿון איהם די װאָל און אַרײַנ־געװאָרפֿען זיך צו איהם אין פֿײַער, און זײַ זענען בײדע באַלד פֿער־ברענט געװאָרען. דו, לעאָן, ביזט געװען אײנער פֿון מײנע שטענ־דיגע תּלינים. אָבער נאָך אָבער האָסטו לאַנגזאַם אָבגעברענט פֿון מיר, ביסלעכװײַז, טראָפּענװײַז האָסטו בײַ מיר אַװעקגענומען מײַן חיות.

און איצט שטעהסטו געריהרט און קוקסט מיך אָן מיט גוטע אויגען. ווילסטו אפשר אַריינוואַרפען זיך איצט מיט מיר אין פייער?

לעאָן (הייזעריג). ניין, זיידע, איך מוז בלייבען דיין תליון — דער תליון פון דיין וועלט־אַנשויאונג, פון דיין גלויבען, פון דיין תורה, פון דיין גאָט. אָבער דיך בעוואונדער איך, דעם מענשען אין דיר, די גרויסע שענהייט, וועלכע וואָהנט אין דיר און וועלכע איך האָב נאָר קיינמאָל נישט בעמערקט, די וואונדערבאַרע קראַפט, וועלכע איך האָב גאָר קיינמאָל אין דיר נישט געשפירט. פאַר דיר אַליין קען איך יעצט פאַלען אויף די קניע און קושען דעם זוים פון דיין מאַנטעל. פאַר דיר אַליין, פאַר דעם גרעסטען יודען, פאַר דעם איינציגען און לעצטען...

ר' משה. געגוג, געגוג, איך וויל נישט הערען. דו לעסטערסט, דו לעסטערסט! (צו די דאַוונער) האָט איהר געהערט זיינע ווערטער? — וואָס, איהר שטעהט נאָך אַלץ שמונה־עשרה?! — גאָטוניו, איך האָב ווידער גענומען נישט דעם ריכטיגען וועג! אין אַ הייל פון מנוולים בין איך אַריינגעפאַלען, אין אַ הייל פון צבועקעס און גאָט'ס גנבים! מאַהיה האַברהם, איך בין דאָך נישט איין איינציגער! גאָטוניו, ניין דאָך, איך בין נישט דער לעצטער! איך וועל דאָך נאָך געפינען הילף פאַר דיר, איך וועל דאָך נאָך אָנזאַמלען שטרייטער פאַר דיין הויז און דיין הייליגקייט. פיהר מיך, פיהר מיך דעם ריכטיגען וועג! בריינג מיך אין די ריכטיגע גאַסען, בעווייז מיר די ריכטיגע הייזער. דו ווייסט דאָך, וואו זיי זענען, דו גרויסער ווייסער! גאָטוניו, איך פערלאָז מיך אויף דיר! פיהר מיך, פיהר מיך דעם ריכטיגען וועג! (איילט אַוועק איבער'ן שטעג). יודען, וואו זענט איהר? יודען, וואו זענט איהר? יודען, גאָט'ס הויז אין געפאַהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תורה פערשוועכען! וואו זענט איהר? וואו זענט איהר? (זיין קול פערליערט זיך אין דער ווייט).

מיניע (וועלכע האָט נישט אויפגעהערט צו וויינען, ברעכט אַרויס). אָי, מיר האָבען איהם געזעהען צום לעצטען מאָל! צום לעצטען מאָל האָבען מיר עס איהם געזעהן!

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

איין יודענע. אַ הייליגער יוד.

דעם גלעזנערס ווייב. נישט קשה, ער האָט שוין זיינע יאָהרען

אויסגעלעבט. ווען ער וואָלט געוועזן אַ יונגער מאַן און אַ טאַטע פון קליינע קינדערלעך, איז ווייס איך נישט, צו וואָלט ער געוועזן אַזאַ צדיק.

אַנדערע יודענעס (קרעכצען און זיפצען). יאָ, יאָ, — ניין, ניין — אַך, אַך, אַך!

די דאַווענער הייבען אָן אויסשושטעהן שמונה־עשׂרה און זאָגען „עלינו“. זיי קוקען זיך איינער דעם אַנדערן נישט אָן. אַ פערלעגענהייטס־שטימונג. מען הערט נאָר מיניע׳ס כליפּען. לעאָן, אָנגעשפּאַרט אָן בוים, בעטראַכט דעם עולם.

דער געלער יוד. אַ בעלנות פון אַ מענשען אַרויסשטופּען מיך פון מיטען שמונה־עשׂרה! געהערט עפּעס אַ גאַנג פון אַ פרומען יודען? (קיינער ענטפערט נישט. די בערלעגענהייטס־שטימונג האַלט אָן).

לעאָן. יעצט ווענט איהר דאָך אויסגעשטאַנען אייער שמונה־עשׂרה, איהר האָט געהערט, צו וואָס ער האָט אייך גערופען און איהר ווייסט, וואו די שול איז — וואָס זיצט איהר דאָ? פאַר וואָס לויפט איהר נישט צו דער שול?

ערשטער יוד. אַ נייער צדיק האָט זיך געפונען!

צווייטער יוד. אַז מען האָט איהם געדאַרפט צו אַ כנין איז ער נישט געוועזן!

דריטער יוד. געהערט, ווי ער האָט פריהער נע׳דרש׳נט? דער תליון פון גאָט און פון דער תורה! העע?

לעאָן. שטעקט נישט אַריין די יראה אין די טומאָה. נישט איך רוף אייך, נישט איך זאָג אייך, וואָס איהר דאַרפט טהון. אָבער איהר ווענט דאָך פרומע יודען, און די שול איז אייער שול און די ריינינקייטען ווענען אייערע ריינינקייטען. קוקט אַריין אין אייערע הערצער, טהוט איהר רעכט? פיהלט איהר אייך נישט פאַר שולדיגע און גרויסע זינדיגער געגען אייער גאָט?

פיערטער יוד. וואו ווענען מיר געבליבען אין תהלים? (מען צוזעצט זיך צום תהלים זאָגען).

לעאָן. יודען, איהר וועט דאָך אייער געוויסען נישט פערשרייען מיט׳ן תהלים־זאָגען. איך זאָג אייך פאָראויס, וואָס מעהר

איהר וועט זאָגען אַייער תהלים, אַלץ שטאַרקער וועט איהר פיהלען אַייער שולד.

פ י נ פ ט ע ר י ו ד (הערט אָן). לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר:

ל ע אָ ן. יודען, הערט מיך.

ד ע ר א י ב ר י נ ע ר ע ו ל ם (האַפּט אונטער אין כאָר). מַה יְדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יי' צְבָאוֹת.

ל ע אָ ן (דערהעכערט זיין קול, שרייט זיי אַריבער). ווייל מיין זיידע האָט אייך גערופען און איהר זענט נישט געגאַנגען, און די שול וועט הרוב ווערען און די ספרי תורה'ס וועלען בעשמוצט ווערען, וועט איהר זיין די אונגליקליכסטע מענשען. איהר וועט קיינמאָל אייער רוה נישט געפינען, איהר וועט שוין קיינמאָל נישט געפינען דעם פריעדען צווישען אייך און גאָט. איהר וועט אַרומגעהן ווי געשטעמפּעלטע, מיט דעם צייכען פון גרויסע זינדינגער אויף אייערע שטערנס.

ד ע ר נ ע ל ע ר י ו ד. אָט האָסטו דיר אַ נייעם מוסר־זאָגער!

י ע ק ע ף. טאַקי וואָס? קיינער פרעגט דאָך ביי דיר נישט, וואָס מען האָט צו טהון!

ל ע אָ ן. יודען, הערט מיך נאָר אַ ווײַלינקע אוים

ד ע ר ע ו ל ם. כִּי טוֹב יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף... (די שטימען ווערען שוואַכער).

ע ר ש ט ע ר י ו ד. אַנ'עברה פון זיינעט וועגען נאָר מפסיק צו זיין.

ל ע אָ ן. אַ ווײַלינקע נאָר. (די יודען זאָגען דעם תהלים גאַנץ שטיל, און ער הויבט אָן אַ ביסעל גערייצט). יודען, איהר ווייסט דאָך, אַז עס זענען פאַראַן זעהר ווענינ אמת פרומע יודען אויף דער וועלט, און ווען איין אמת פרומער יוד שטאַרבט אָב, מוז עס זיין אין אייערע אויגען אַ גרויסער היזק פאַר דאָס גאַנצע יודענטום. יודען, יעצט איז אַוועקגעגאַנגען פון אייך צו שטאַרבען איינער פון די פרומסטע יודען, נאָך מיין מיינונג, דער איינציגער און דער לעצ־טער אמת פרומער יוד. לאָזט איהר איהם שטאַרבען, וועט אייער יודענטום האָבען דעם גרעסטען היזק. טהוט אייער הוב געגען אייער יודענטום...

דעם געלעגנס ווייב. אט האסטו איהם! מיט'ן הוב איז ער דא! מען האט געטנג הובות, בארכאשעס!

דריטער יוד. געהערט ווערטער פון א רשע? „שלכט־אלץ! „אייער"! „אייער" יודענטום.. , „אייער" גאט... „אייער", עה?

דער געלער יוד. דאס איז דאך זיין זיידע. פאר וואס זאל ער עפעס נישט געהן איינשטעלען זיך פאר איהם?

לעאן. איך וויל עס. אבער אייך דארף ער זיין נאך מעהר ווי א זיידע!

פינפטער יוד. אך, וואס, דברים בטלים! לאמיר זאגען ווייטער. (מען הויבט אן ווייטער דעם תהלים).

לעאן (בעטראכטענדיג א ווייליע די גרופע מיט פעראכטונג און עקעל). און ווי. אז איך וועל ארויסגעהן פון וואלד און אנשיקען אויף אייך די פאגראמשטשיקעס? (מען בלייבט זיצען ווי פון בליץ געטראפען, מיט אפענע מיילער און אויסגעגלאצטע אויגען. באלד אבער ווערט א גערודער. אלע שפרונגען אויף אויף די פיס).

יעקעף. וואס? וואס? וואס האסטו געזאגט?

ערשטער יוד. דו יונגאטש! דו אפיקורוס!

צווייטער יוד. וואס א משומד להכעיס קאן איינפאלען!

דער געלער יוד. איך לעג דיר אוועק א טוידטען גלייך אויפ'ן ארט, די רשע מרשע!

פירטער יוד. וועסט גאר נישט דערלעבען ארויסצוגעהן פון וואלד.

די יודענעס (דריקען זיך צו די דערשראקענע און וויינענדיגע קינדער, ברעכען די הענד און שעלטען). אי, א מגפה זאל אריין אין אלע זיינע ביינער! — אי, א האליערע זאל איהם האפען! — אי, אונטערברעכען זאלען זיך איהם די פיס! — ברעכען זאל ער דעם קאפ! — (דער עולם רוקט זיך נעהענטער צו לעאנען מיט קולות).

מיניע. העבט זיך אויף פון איהר ארט און מאכט א טריט צו לעאנען, ווי צו בעשיצען איהם.

לעאָן (מיט דער גאַנצער קראַפט). רוהיג! (די יודען בלייבען שטעהן, און ער זאָגט געלאַסענער). איך האָב ביי מיר אַ רעוואָלווער. ווער עס העבט אויף זיין האַנד אויף מיר, איז אַ טויטער מאַן! (קעהרט זיך פון זיי אַוועק מיט עקעל). געהט צו אייערע תהלים'ס, איך וועל אויף אייך קיינעם נישט אָנשיקען.

די מענער שטעהען אַ ווײַלע, אָנקוקענדיג איהם ביֵז, און הויבען זיך אָן אומקעהרען צוריק צו זייערע תהלים'ס.

איינער פון דער גרופּע. וואָס אַ רשע'ס מויל קען נאָר אַרויסרעדען.

מיניע לאָזט זיך אַראָב צוריק אויף איהר אָרט אָהן כוחות.

לעאָן (העבט אויף זיין הוט פון זיין פריהערדיגען פּלאַץ). איך געה אַהעק, מאַמע, זיי געזונד.

די יודען הויבען אָן דעם תהלים.

מיניע (מיט שרעק). דו געהסט? דו געהסט טאַקי?

לעאָן. איך וויל העלפען דעם יידען, מאַמע. זיי געזונד און שטאַרק דיך, מאַמע.

מיניע (קעמפּפענדיג מיט היסטעריע). געה, מיין זוהן. — איך — וועל מיך — שוין שטאַרקען. — איך וויל נישט וויינען. — ניין איך וויל נישט וויינען. (שטעהט אויף מיט גרויסער מיה). געה, מיין זוהן, אָבער לאָז מיך אָנקוקען דיך... פּאַר אַלע לאַנגע יאָהר. (ברעכט היסטעריש אויס ביי איהם אויף דער ברוסט). אוי, איך וועל דיך דאָך שוין מעהר נישט זעהן! זיי וועלען דיך דאָך דערהרג'ענען! אוי! — אַלע דריי אין איין טאָג!

לעאָן (געריהרט). בערוהיג דיך, מאַמעטשקע, האָסט דיך דאָך געוואָלט שטאַרקען. האָסט דאָך נישט געוואָלט וויינען. בערוהיג דיך. מיר וועלען אונז נאָך זעהען. לאָז מיך לויפען. עס קען ווערען צו שפּעט.

מיניע (שטאַרקט זיך). געה, מיין זוהן, געה. גאָט זאָל דיך... מיין גאָט וועט...

לעאָן (קושט זי). נו, זיי געזונד. (הויבט אָן צו לויפען).

מינֶיע. לעָאָן, אויף איין מינוט... לעָאָן, טהו מיר עס... לעָאָן, זעגען זיך מיט'ן טאַטען.

לעָאָן (רופט אויס אין לויפען). זייַ געזונד טאַטע! (פערשווינדט צווישען די בוימער).

מינֶיע (שרייַט איהם נאָך). לעָאָן, נאָך עפּעס... לעָאָן, איין מינוט נאָך... לעָאָן, זאָלסט... לעָאָן, ווען... לעָאָן, זאָלסט זאָגען... שמע ישראל!....

צווייטע סצענע.

אינוועניג אין שול. די פֿענסטערשויבען זיינען רויט בעשטראַלט פֿון דער אונטערגעהענדיגער זון. גאַנץ נאָהנט הערט זיך דער ווילדער געראויש פֿון אַסך שטימען — די שטומע בעטלערקע זיטצט אין ווינקעל רעכטס אין הינטערגרונד און לאָזט אַרויס פֿון צייט צו צייט אַ מאָדנעם נאָגענדיגען וועהקלאָג.

ר׳ משה (קומט אַריין, עפּענט חײַט פֿונאַנדער די טהיר און הייבט אויף די הענד צוזאַמענגעלעגטערהייד, מיט אַ מין התלהבות). זעהסט, איך עפֿען פֿונאַנדער די טהיר. גאָטוניו, איך זעה דיין היל קומען.

די שטומע, דערזעהענדיג ר׳ משה׳ן, פֿערשטאַרקט איהר וועה־קלאָג.

ר׳ משה (ווענדט זיין בליק צו איהר, הייבט איהם באַלד אויף און קרעכצט אָב, געהט אַרויף אויף די בימה פֿון אָרון־קודש, קושט דעם פּרוכת, אָננעהמענדיג איהם מיט ציטערדיגע הענד, און בעהאַלט אין איהם זיין געזיכט; גלייך עפֿענט ער דעם אָרון קודש און קושט די ספר תורה׳ס.

די שטומע קוקט איהם נאָך יעדע בעוועגונג און וואָיעט נאָך שטאַרקער.

ר׳ משה. איהר הייליגע תורה׳ס, איהר טייערע תורה׳ס! עס וועלען דאָך נאָך קומען די, וועלכע דאַרפֿע זיך אָננעהמען פֿאַר אייך! איהר וועט דאָך נישט דאַרפֿען אויסשטעהן דעם גרעסטען בזיון, בעשמוצט צו ווערען אין פֿערגעסענהייט און פֿערלאָזענהייט! דו הייליגע תורה, דו גרעסטע שאַפֿונג פֿון גאָט, שטעל זיך פֿאַר איהם און מאָן פֿון איהם, ער זאָל דיר שיקען וואָס ניכער זיין היל. (בעהאַלט דעם קאָפּ צווישען די ספר־תורה׳ס). גאָטוניו, גאָטוניו!... דיין וואונדער גאָטוניו, דיין וואונדער! (שטעהט אַ ווײַלע מיט׳ן קאָפּ צווישען די

איך ווייס, אז דו קענסט, שטארקער גאט! איך ווייס, אז דו דארפסט קיינעם נישט האבען, ווער עס זאל זיך אננעהמען פאר דיר. אבער מיט טרעהרען בעט איך דיך און מיט תחנונים, שיק מיר דיינע יודען, נייז מיר, וואו זיי זענען! — אדער נעהם מיך צו צו דיר. איך וויל נישט מעהר לעבען! איך וויל נישט מעהר לעבען! (הליפעט. האלט זיך אבער באלד איין, זעצט זיך אויף און רעדט מיעד, וויינענ־דיג). יודען, יודען, וואו זענט איהר? (שטעהט אויף, טרעט ארוים אין מיטען גאס, קוקט זיך ארום און רופט אויס דורך טרעהרען). יודען, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! יודען, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! קלויבט אייך צונויף, יודען! קלויב דיך צונאויף, גאט׳ס היל! קריכט ארויס פון אייערע בעהאלטענע ערטער! קריכט ארויס פון אייערע לעכער, פון די קעלער און בוידעמס! שטעהט אויף, יודען, צו עבודת־הבורא! (טרעט צו צום הויז אין פארדערגרונד לינקס, טרוקענט זיך די אויגען מיט׳ן ברייטען ארבעל פון מאנטעל, קלאפט אן אין טהיר און רופט אויס פעסטער א ביסעל). אין שול אריין! יודען, אין שול אריין! ר׳ שלום יעקב, די שול איז אליין! קומט ארויס, ר׳ שלום יעקב! איך בין עס, משה דער מגיד. דער פיינד איז נאהענט, און די שול איז גאנץ אליין. מען טאר זי אבער נישט לאזען אליין, ר׳ שלום יעקב. אייך דארף איך דאס דאך נישט זאגען. איהר זענט דאך א פרומער יוד. — אין קול ואין עונה. (קלאפט א ביסעל שטארקער). זענט איהר דארטען אויסגעשטארבען פאר שרעק? (קלאפט אין די לאדענס). הערט איהר מיך, יודישע קינדער? די שול איז אליין, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! (לינקס אין הינטערגרונד־געסעל לויפט עמיץ. ר׳ משה געהט שנעל אריבער צו די טרעפ פון שול און קוקט אין די זייט פון די טריט). א יוד, א יוד לויפט... און א העך לויפט ער... גאטעניו, גאט!

א יוד פון א יאהר עטליכע און דרייסיג אין א שליאפע און מיט א גרויסען בארד לויפט ארויס פון געסיל און לאזט זיך צו דער שול. ווען ער דערזעהט ר׳ משה׳ן, דערשרעקט ער זיך, גיט א שפרונג צוריק, דערקענט איהם אבער באלד און לאזט זיך ווידער לויפען, לויפט ארויף די טרעפ און פערשווינדט אין שול.

ר׳ משה (מיט נאך מעהר ענטציקונג). גאטעניו! גאטעניו! איין סאלדאט איז שוין דא. א דאנק דיר גאטעניו! און יעצט נאך און נאך.

דער יוד (קומט אַהוֹים צוריק). די שול איז דאָך גאָר עֶפּעֶס אַלייִן?

ר' משה. אַך, יאָ, מײַן זוהן, די שול איז נאָך אַלייִן. גאָט'ס היל האָט זיך נאָך נישט צונויפגעקליבּען.

דער יוד (מיט אַ פערזאָרגטען געזיכט). דאַן טויג מיר דאָך די שול נישט?! איך האָב געמיינט, אין שול וועט זײַן אַ גרויסער עוֹלָם, וועט עֶפּעֶס די מוֹרָא נישט זײַן אַזוֹי גרוֹיס.

ר' משה (מיט שרעק). פאַר זיך געטראַכט, נישט פאַר דער שול?!

דער יוד (אַראָבּגעהענדיג פון די טרעפּ און איבּערלעגענדיג). איז וואו בּעהאַלט מען זיך יעצט?

ר' משה. בּעהאַלט זײַן געזיכט אין דעם לינקען אָרעם.

דער יוד. גיט עֶפּעֶס אַן עֵצה, ר' משה. וואו בּעהאַלט מען זיך עֶפּעֶס?

ר' משה (אויסשרייענדיג). אַוועק פון מיר! גייה, קריך אונטער די שול — דאָרט ליעגען נאָך הַזירים!

דער יוד (קוקט אָן ר' משה'ן פערוואונדערט, דאַן בּעטראַכט ער דאָס אונטען פון דער שול. ווי צו זיך). וואָס מיינט איהר? דאָס איז טאַקי אַ גוטער אָרט. (פערשווינדט אונטער די טרעפּ).

ר' משה. גאָטוניו, האָסט מיך ווידער אויסגענאַרט, האָסט מיך ווידער אומזיסט דערפרעהט. רבּוֹנוֹ של עוֹלָם, אַדוֹן העוֹלָמִים, אויב דיר געפעלט דער שפּאַס מיט מיר, טיק טהו מיט מיר ווי דיר געפעלט. אָבּער איך בּעט דיך, זאָל דער שפּאַס שוין אַמאָל אויפהערען. אויב דו האָסט מיך געמאַכט פאַר אַ זאַמלער פון דײַן היל, טאָ לאָז מיך איהם שוין אָנזאַמלען. אויב נישט יעצט, טאָ ווען דען? דער פײַנד קומט בּאַלד, זײַנע קוֹלוֹת, אָנגעטרונקען מיט שנאַפּס און יודיש בּלוט, ווערט אַלץ נעהענטער און נעהענטער. העלף מיר, גרויסער פאָטער, העלף מיר! (טריקענט זיך די אויגען מיט'ן אַרבּעל). יודען, אין שול אַרײַן! יודען, די שול איז אין געפאַהר! יודען, טמאים ווילען אונזער תּוֹרה פעראונרייניגען! יודען, שטעהט אויף צו עֲבוֹדת־הַבּוֹרא! (הויבּט אָן צו קלאַפּען אין דאָס צווייטע הויז לינקס). יודישע קינדער, דער שול העלפען! דער שול העלפען! די שול וואַרט אויף

איך! (רעכטס אין דעם פאָרדערגרונד־געסיל דערהערען זיך שנעלע טריט. ר׳ משה הערט אויף צו קלאַפּען און הערט זיך צו).

איין אָרימע יודענע לאָזט זיך צו די טרעפּלעך. דער־זעהט ר׳ משה׳ן, בלייבט אַ ווײַלע שטעהן, שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, לאָזט אַרויס אַ מאָדנעם וועה־קלאָג, און געהט אויף די טרעפּ.

ר׳ משה (מיט שרעק). די שטומע, האַלב־משוגענע בעטלערקע!

די שטומע בעטלערקע פערשווינדט אין שול.

ר׳ משה (קוקט אַ ווײַלע מיט אויסגעגלאָצטע אויגען אויף דעם שול־אַרײַנגאַנג, ווי ער וואָלט געוואַרט, און דאַן שרייט ער אויס). מאריה דאברהם, דײַן שפּאַס איז שוין צו גרויס! פון דײַן גאַנצען פאָלק יודען האַסטו מיר צוגעשיקט נאָר די שטומע, האַלב־משוגענע בעטלערקע!... דאָס איז שוין מיר איבער און איבער! (פאַלט צו צו דער פאַרענטשע פון די טרעפּ מיט׳ן געזיכט פערבאָרגען אין דעם לינקען אָרעם. באַלד גלייכט ער זיך אויס, פול געדאַנקען). האָסט גע־שיקט אַ צייכען מיר? ווי זאָל איך איהם מיר ערקלערען? וואָס ווילסטו מיר מיט איהם זאָגען? גאָטעניו, דו זעהסט דאָך, אַז איך בין צו קליין, אום צו פערשטעהן דיך. עס דערהערען זיך שנעלע טריט לינקס אין הינטערגרונד־געסעל. ר׳ משה העבט אויף די אויגען און רופט אויס מיט האָפנונג אין קול). אַ יוד לויפט! שיקסטו מיר איהם דאָס? איז יענע געווען אַנאָנהויב?

אַ יוד אין די דרײַסיגער. אין אַ היטעל און מיט אַ קליינעם בערדעל, בעוועגט זיך און וויל דורכלויפען דאָס הינטערגרונד־געסעל.

ר׳ משה (פערשטעלט איהם דעם וועג). וואוהין לויפט איהר, ר׳ יוד? די שול איז דאָ?

דער יוד (שפּרינגט אָב, הויבט אָן צו ציטערן מיט אַלע גלידער און אָבצוריקען זיך מיט דער מינע פון אַ משוגענעם). אָי, אָי, טוידט מיך נישט! אָי, אָי, מײַן האַר, מײַן ליבער האַר, אָי, אָי, טוידט מיך נישט! (וואַרפט זיך אויף די קניע). איך בין אַנ׳אָרימאַן, איך בין אַנ׳אָרימער יוד. וואָס, וואָס ווילט איהר פון מיר? אָי, אָי, לאָזט מיך לעבען! מײַן האַר, מײַן האַרעלע, טוידט מיך נישט, איך האָב גאָר נישט, גאָר נישט, גאָר נישט!

ר׳ משה קומט צו זיך, ר׳ יוד. זעהט איהר דען נישט, ווער עס שטעהט פאַר אייך? איך בין עס דאָך, משה דער מגיד.

דער יוד (רוקט זיך אָב אַלץ מעהר אויף הינטען). אָי, אָי, אָי, טוידט מיך נישט, טוידט מיך נישט... האַרעלע, האַרעלע... איך האָב גאָר נישט, איך האָב גאָר נישט... האַרעלע, האַרעלע... אַי! אַי אַי אַי!... (דרעהט זיך אום און ענטלויפט מיט אַ משונה׳דיגען געשריי).

ר׳ משה. משוגע געוואָרען. דורך מיר משוגע געוואָרען. גאָט מײַנער, צו וואָס האָסטו דאָס געטהון? גאָטוניו, ווי זאָל איך דאָס פערשטעהן?... ווילסטו מיך אויספּרובען? ווילסט זעהן, צו וועט מיך אַזאַ זאַך נישט אָבהאַלטען פון דײַן שליחות? רבונו של עולם, איך שווער דיר, אומזיסט האָסטו דאָס געטהון! גאַרנישט וועט מיך נישט אָבהאַלטען. גאָטוניו, אומזיסט האָסטו נישט רחמנות געהאַט אויף דײַן בעשעפעניש. איך וועל פון דײַן שליחות נישט אָבשטעהן! רחום וחנון, צו וואָס האָסטו דאָס געטהון? צו וואָס האָסטו דאָס געטהון? (שטעהט אַ ווײַלע מיט אויפגעהויבענע אויגען צום הימעל, באַלד פערדעקט ער זיי מיט זײַן לינקען אָרעם, גלײַך אָבער נעהמט ער איהם צוריק אַראָב). דו שיקסט מיר אַ רעטעניש נאָך אַ רעטעניש. נאַ, איך וועל דיר נישט נאָך קלערען. דײַן ווילען איז גרויס, דײַנע געדאַנקען זענען אונערפאָרשליך. איך וועל טהון מײַנס. (ווענדט זיך צו די הײַזער און הויבט אָן צו קלאַפּען). אויף גיך, יודען, די שול וואַרט אויף אייך. זי איז אַליין, זי מוז בעשיצט ווערען. יודישע קינדער, הערט איהר נישט גאָט׳ס קול? גאָט רופט אייך. יודען, גאָט׳ס הויז איז אין געפאַהר! אַרויס פון אײַערע לעכער, יודען! אין שול אַרײַן, יודען! (רעכטס פון הינטערגרונד־געסעל קומט אַרויס אַ בחור מיט אַ מיידעל אונטער׳ן אָרם).

דער בחור. האָב דאָך קיין מורא נישט. קום דאָך גיכער..

דאָס מיידעל. אָי, רבונו של עולם, אַלץ אַלץ...

ר׳ משה. געהט זיי ענטקעגען). יודישע קינדער מיט׳ן רבונו של עולם אויף די ליפּען, דאָ איז דעם רבונו של עולם׳ס הויז. קומט און בעשיצט עס.

דער בחור (בייז). איהר זענט אַ גרויסער נאַר, ר׳ מגיד,

אין אַזאַ צייַט שטעהט מען נישט אויפ'ן גאַס און שרעקט נישט קיין מענשען (וויל ווייטער געהן).

ר' משה. איך בין דיר מוהל אויף מיין כבוד, זוהן מיינער. איך שטעה דאָ, ווייל איך מוז שטעהן, ווייל גאָט האָט מיך דאָ אַוועקגעשטעלט. די שול איז אַליין און זי מוז בעשיצט ווערען, שטעה איך דאָ און זאַמעל אָן גאָט'ס היל. געהט אַריין, יודישע קינדער, אין שול. געהט אַריין צו בעשיצען דעם כבוד פון גאָט, דעם כבוד פון זיין תורה.

דער בחור. איך ווייס נישט, וואָס איז בילכער צו בעשיצען: דעם כבוד פון דער תורה צו די עהרע פון אַ יודישע טעכטער. איך וויל בעסער בעשיצען די עהרע פון אַ יודישע טאָכטער — קום רייזעלע, קום אויף גיך. מיר זענען שוין נישט וויט. (געהט מיט איהר אויף גיך לינקס צום הינטערגרונד-געסעל).

דאָס מיידעל. אָי, רבונו של עולם, אַליך, אַליך, אַליך... די פיס זאָלען זיי מיר צוברעכען, די הענד זאָלען זיי מיר אויסטרעהען, אַ טויט זאָלען זיי מיר מאַכען, נאָר נישט דאָס, נאָר נישט דאָס...

ר' משה (מיט אויפגעהויבענע אויגען צום הימעל און מיט פאַנאַנדערגעשפּרייטע הענד, טראַכט אַ ווייַלע). וואָס זאָגסטו, גרויסער פאָטער? וואָס איז אין דיינע אויגען בילכער? (גיט זיך אַ האַפּ). איך דאַרף דאָ נאָך פרעגען? געהט נישט אַוועק, יודישע קינדער! די תורה איז בילכער, דער כבוד פון גאָט איז בילכער! אין שול אַריין! (לויפט זיי נאָך אַ פּאָר טריט). זיי הערען מיך נישט. גאָט, איך בין אַ שלעכטער זאַמלער. איך געפין מסתמא נישט די ריכטיגע ווערטער. גאָטעניו, די ביזט מיין עדות, איך טהו, וואָס איך קען. דו זעהסט דאָך, אַז מיינע ווערטער, ווי אָרים זיי זענען, קומען אַרויס מיר פון טיעפען האַרצען. דו זעהסט דאָך מיין האַרץ, דו גרויסער זעהער, דו זעהסט דאָך! גיב זשע נייַע ווערטער מיר, לאָז מיך ריהרען די הערצער. גאָטעניו, זיי דאָך מיר שוין צו הילף! (ער געהט לינקס אין דאָס הינטערגרונד-געסעל און קלאַפּט אין די הייזער). יודישע קינדער, ליעבע, טרייע יודישע קינדער! גאָט'ס הויז, די הייליגע שול מיט איהרע ריינינקייטען איז אין אַ נויט און דאַרף אייך האָבען. טייערע יודישע קינדער, עס איז אַ זינד צו בעהאַלטען זיך און לאָזען די שול אַליין. דאָס הויז, אין וועלכען איהר האָט געערדט צו גאָט,

פון וועלכען איהר האט געשיקט צו איהם אייערע תפילות און בקשות, טארט איהר נישט לאזען אליין. זיסע, ליעבע יודישע קינדער, אויב איהר ווילט, אז גאט זאל דערהערען אייער קול, דארפט איהר הערען יעצט זיין קול. אין שול אריין, יודישע קינדער! (פלוצלונג ברעכט ער אויס אין א פירכטערליכען, דורכדרינגענדיגען יאמער־געשריי). אי, אוי־יי־יי! אוי, אוי, אוי! א, אוי יי! (קומט צו לויפען מיט די הענד אויפ'ן קאפ). וועה מיינע אויגען, וואס זיי האבען געזעהן! אנ'אפגאט אין א יודישען פענסטער, א צלם, אויסגעמאהלט אויף א יודישע טהיר! אי, אוי יי! גאט, נעהם מיך צו! גאט, נעהם מיך צו! אדער איך וועל מיר אליין עפעס אנטהון. איך וועל מיך דעם קאפ צו־קלאפען אן די ווענד פון דיין שול. דיין אמת, נעהם מיך צו! ווארף אויף מיר איין דיין שול. מיר זענען ביידע דא איבריגע, מיר דארפען ביידע דא ניט זיין מעהר. (שאקעלט ווי ווילד די פארענטשע פון די טרעפ). וועה, וואס איך האב געזעהן! וועה, וואס איך האב גע־זעהן! אי, אוי־יי! גאטעניו, נעהם מיך צו! (ווארפט זיך אויף די טרעפ מיט'ן געזיכט אראב). רבונו דעלמא כולא, וואס נאך ווייטער? וואס נאך ווייטער? (שפרינגט אויף). א, איך ווייס! מ ת ת י ה ו ב ן י ו ח נ ן כ ה ן ג ד ו ל האט זיך צוערשט נוקם געווען אן דעם רשע, וועלכער האט געוואלט מקריב זיין א חזיר פאר דעם פרעמדען אפ־גאט, און דערנאך איז ער געווארען א זאמלער. איך וועל אויך עס טהון. א, איך וועל עס אויך טהון! (הויבט אן צו קלייבען שטיינער פון גאס און לאזט זיך לויפען אין דאס הינטערגרונד־געסעל לינקס, וואו ער הויבט אן צו ברעכען שויבען). אט איז אייך, פושעים! אט איז אייך עוכרי־ישראל! דער שווערסטער טוידט אויף אייך, הול־טייעס! אהער צו מיר קומט, איך ווארף אויף אייך, איך מיט מיין האנד וועל אייך צופלעטען די מוחות! א, איהר! אנ'אפגאט האט איהר ארויסגעשטעלט און בעהאלטען האט איהר אייך!? אבער מיינע שטיינער וועלען אייך טרעפען און גאט'ס דונער, און א מפלה וועט קומען אויף אייך!

ש ט י מ ע ן (רעכטס אין דעם זעלבען געסעל). אויף גיך! אויף גיך! דארטען ברעכט מען שויבען. (ר א ו ב ן מיט א גרופע יונגע לייט לויפען אריין).

ר' מ ש ה'ס (נצחון קול). קנא קנאתי קנאת ה' צבאות. איך

האָב נאָר נקמה גענומען פאַר גאָט, און גאָטס הײל איז שוין אָנגעקומען. (ער קומט אַרויס ענטקעגען ראובן׳ען מיט זײַנע לײַט. ערשטוינט). אַ ראובן איז דאָ? ניין, דאָס איז נישט גאָט׳ס הײל. אָדער? אָדער?

ראובן. ווער האָט דאָרטען געבראָכען די פענסטער, ווײדע?

ר׳ משה (ווײך). איך האָב דאָס געטהון מײַן קינד. אַנ׳אָבגאָט האָבען זײ דאָרטען אַרויסגעשטעלט אין פענסטער און אַ צלם האָבען זײ אויסגעמאָהלט אויף דער טהיר.

ראובן (צו זײַנע לײַט). טאָ קומט זשע אַהין. (ווײַזט מיט דער האַנד אין פאָרדערגרונד רעכטס, וואו די קולות זענען געוואָרען נאָך נעהענטער. די יונגע לײַט הויבען אָן צו לויפען).

ר׳ משה. שטעהט, יודישע קינדער, איך וויל אײַך נאָר אַ ווײַלע אויפהאַלטען. (זײ בלײַבען נישט גערן שטעהן; אַ גרויסער טייל לויפט אַוועק, גלײַך ווי ער הויבט אָן צו רעדען). דערמאָהנט איהר אײַך, ווען איהר זענט נאָך קלײנע יונגעלעך געווען, הדר־יונגלעך, און עס פלעגט זיך עפּעס טרעפען אַנ׳אומגליק בײַ אײַך אַליין אָדער אין אײַער פאַמיליע, פלעגט איהר דאָס רוב קומען אין שול און אַוועקשטעלען זיך אין אַ ווינקעלע און אויסגיסען אײַער האַרץ פאַר גאָט, און עס פלעגט אײַך ווערען אַזוי לײַכט, אַזוי לײַכט. דערמאָהנט איהר אײַך דאָס, יודישע קינדער? זעהט איהר, און די דאָזיגע שול איז יעצט אין אַ נויט. זי איז פערלאָזען און פערגעסען פון אַלעמען. קײנער איז ניטאָ, וועל עס זאָל זיך אָננעהמען פאַר איהר.

די גרופּע מאַכט אַ בעוועגונג צו אַוועקלויפען

ר׳ משה. האָט אַ ווײַלע געדולד און לאָזט מיך אויסרעדען. איך ווײס, אַז איהר האָט שוין לאַנג מיט איהר געריסען, אָבער ווילט איהר יעצט נישט אָבדאַנקען איהר פאַר דאָס גוטס, וואָס זי האָט אײַך געטהון אין אײַערע קינדערשע יאָהרען? ווילט איהר אײַך יעצט נישט אָננעהמען פאַר איהר?

אײנער פון דער גרופּע. וואָס איז דאָס? מגידות?! (אַלע לויפען אַוועק).

ראובן (בלײַבט נאָך). זײדע, אַהין רופט אונז די נויטהענדיגקײַט.

ר' משה. אהין די נויטווענדיגקייט??

ראובן. מיר מוזען זיין, וואו מענשליך לעבען איז אין געפאהר, וואו דאס ביסעל אָרימקייט פון אונזערע אָרימעלייט ווערט פערניכטעט, און אונזער זאך איז צו פערטרייבען די פאָגראָמשציקעס. אָבער פאר דיר איז דאך גאר קיין פלאץ נישט אויף דער אָפּענער גאס?

ר' משה. געה דיין וועג!

ראובן (קוקט איהם אַ ווײַלע אָן און רעדט אַרויס). זאָל זיין אַזוי. (לויפט אַוועק).

ר' משה. דאָרטען די נויטווענדיגקייט! ניין, דאס איז נישט דיין חיל, גאָטוניו, איך האָב עס פריהער געוואוסט. זיי האָבען דיך שוין אין גאַנצען פערגעסען. זיי האָבען די מענשהייט, דיין בעשעפעניש, געמאַכט פאר זייער גאָט און איהר דיענען זיי. דיך האָבען זיי אין גאַנצען אָבגעשאפט... אָבער וואו איז דיין חיל, גאָטוניו? וואו איז דיין חיל? (קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט געזוכט מענשען, פון רעכטס הערען זיך פייף־סיגנאַלען. לינקס אין הינטערגרונד־געסעל דערהערט זיך אַ לויפעריי. ר' משה מאַכט אַ בעוועגונג צו דער שול, בלייבט אָבער שטעהן און רופט אויס). אהער, אַהער קומט, יודישע קינדער, אַהער קומט! דאָ איז דער ריכטיגער אָרט. (ליפּמאַן לויפט אָן מיט אַ גרופּע יונגע לייט).

ליפּמאַן. וואָס איז. זיידע, וואו האָט זיך שוין דאָ אָנגעהויבען?

ר' משה. ניין, ליפּמאַן, דאָ האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבען, דאָ דאַרף זיך אויסלאָזען, דאָ דאַרף אויסגעקעמפּפט ווערען דער לעצטער קאַמפּף. (די פייף־סיגנאַלען פון רעכטס ווערען שטאַרקער. די יונגע לייט ענטלויפען אַהין. ר' משה האַפּט אָן ליפּמאַן'ען און האַלט איהם אָב). ליפּמאַן, אויב די אַלע יונגע לייט זענען פון דיין חברה, טאָ רוף זיי צוריק.

ליפּמאַן. וואָס פאַלט דיר איין? הערסטו די פייפערייען און די קולות?

ר' משה. איך הער זיי, איך הער זיי גוט. אָבער איך הער נאָך אַ קול, וועלכען איהר הערט נאָך לעת עתה נישט. איך הער נאָט'ס קול, רוף זיי צוריק, זאָג איך דיר. זעהסט, דאָ שטעהט

גאָט'ס הויז, אַליין איז עס יעצט. ווילט איהר ניט בײַשטעהן איהם? איהר זענט דאָך יודישע פּאַטריאָטען, רעדט אין אייך נישט ערגעץ וואו דער יודישער גאָט?

ליפּמאַן (מיט היץ). דאָרטען ווערט יעצט פערגאָסען יודיש בלוט! דאָרטען ווערט יעצט פערניכטעט יודיש גוטס!

ר' משה. כמעט די זעלבע ווערטער, וועלכע ראובן האָט מיר געזאָגט, נאָר אונטערגערוקט דאָס וואָרט „יודיש" אַנשטאָט „מענשליך". אָבער איך זאָג דיר, רוף זיי צוריק דײַנע לײַט. קינד מײַנס, דאָ שטעהט די הייליגע זײַל, אויף וועלכער דאָס יודישע פאָלק האָט זיך געהאַלטען זײַן גאַנץ לעבען. שטיצט די זײַל! ווען זי וועט אײַנפאַלען, וועט אײַנפאַלען דאָס גאַנצע פאָלק.

ליפּמאַן. זאָל איך יעצט אַוועקשטעלען מיט דיר פּילאָזאָפירען? דאָס יודישע פאָלק וועט בלײַבען אַ פאָלק אָהן דער דאָזיגער זײַל. (וויל אַוועק).

ר' משה. איין מינוט נאָר. אַמאָל אין די אַלטע צײַטען, ווען אַ פײַנט האָט די יודען בעדריקט, האָט ער נאָר געדאַרפט אָנריהרען זייער אמונה, זייער הייליגע תּורה, און זיי זענען אויפגעשטאַנען, ווי איין מענש, צוזאַמענגענומען זיך, געקעמפּפט און געפיהלט, אַז זיי זענען אַ פאָלק. וואָס קען אייך יעצט צוזאַמענגעהמען?

ליפּמאַן. דער ווילען אַ פאָלק צו זײַן.

ר' משה. אָהן גאָט? אָהן דער תּורה? דאָס זאָגסטו נאָר אַליין. רוף מיר צוריק דײַנע לײַט.

ליפּמאַן. אונזין! (הויבט אָן צו לויפען. בײַם פערקעהרען אין דאָס פאָרדערגרונד־געסעל בלײַבט ער שטעהן). און וואָס וועט זײַן מיט דיר?

ר' משה (הריפעט אַרויס). אַוועק פון מײַנע אויגען!

ליפּמאַן. הם! (פערשווינדט. — די קולות ווערען נעהענטער און נעהענטער).

ר' משה (שלעפּט זיך צו אַ מיעדער צו די טרעפּ, שטעהט אַ ווײַלע. אָנהאַלטענדיג זיך מיט דער האַנד אָן דער פאַרענטשע, דאַן לאָזט ער זיך לאַנגזאַם אַראָפּ און זעצט זיך אויף אַ טרעפּ, פערזונקען אין געדאַנקען). מײַן שליחות האָט זיך שוין געענדיגט. דער

פײַנד איז נאָהנט, איז שוין גלײַך דאָ. איך קען שוין מעהר פון שול נישט אַוועק. און וואוהין זאָל איך געהן? צו וועמען זאָל איך מיך ווענדען? (קוקט זיך אַרום). קיינער קומט נישט, קיינער איז ניטאָ, גאָטוניו, בין איך דען טאַקי איין איינציגער און אַ לעצטער? האָט זיך טאַקי אויסגענומען דיין היל און נאָר די שטומע און משוגענע איז דיר געבליבען? (פערזינקט ווידער אין געדאַנקען, קוקט זיך באַלד ווידער אַרום און רעדט אַרויס גאַנץ מיעד). קיינער קומט נישט, קיינער איז ניטאָ. — משה דער מגיד, לעבסטו נאָך? משה דער מגיד, וואָס וויל נאָך גאָט פון דיר יעצט? דיין צייט איז פאָר־איבער, דיין טאָג ענדיגט זיך שוין. קוק, די זון פערגעהט, דאָס פערגעהט דיין זון און דיין גאָט'ס זון. (גיט זיך גלייך אַ האַפּ). האָב איך יעצט נישט געזינדיגט מיט די רעד? וואָס האָב איך געזאָגט? וואָס האָב איך געזאָגט?! גאָט מיינער, וואָס האָב איך אַזוינס גע־זאָגט? קען דיין זוהן פערגעהן? קען דיין צייט אַוועק? היה הוה ויהיה, דו אייביגער גאָט, שטראָף מיך נישט פאַר מיינע רעד! איך בין מיעד, איך בין צו מיעד. (שטעהט אויף). ניין, דו וועסט נאָך בע־ווייזען ווי גרויס דו ביזט! דו וועסט נאָך בעווייזען, ווי גרויס דיין אַר־מעע איז! יאָ, גאָטוניו, דו וועסט נאָך טהון דיינע ווינדער! רחום וחנון, אויב דו דערהאַלטסט מיך ביים לעבען, אום צו בעווייזען מיר דיינע וואונדער, דאַן וויל איך לעבען, און גרויס איז מיין דאַנק דיר פאַר יעדע מינוט, וואָס איך וועל נאָך איבערלעבען. (דער שרעק־ליכער גערויש פון פילע שטימען ווערט שוין גאַנץ נאָהנט. ר' משה הויבט אָן אַרויסצוגעהן אויף די טרעפּ). מיט פרייד און האָפנונג געה איך יעצט אין דיין הויז. גאָט, איך וואַרט אויף דיין וואונדער!

פיערטער אַקט.

ערשטע סצענע.

דער שול-פּלאַטץ: רעכטס דער הויכער אַריינגאַנג פֿון דער שול, לינקס און אין הינטערגרונד הייזער. די לינקע רייהע הייזער ווערט דורכגעשניטען אין הינטערגרונד דורך אַ געסעל, וואָס ציהט זיך אויך אין דער זייט פֿון דער שול; רעכטס, אין פֿאָר-דערגרונד-זייט פֿון דער שול, איז ווידער איין אויסגאַנג פֿון אַ געסעל. — דער פּלאַטץ איז טוידט, ווי אויסגעשטאָרבען, טיר און מויער זיינען פֿערשלאָסען, די לאָדענס צוגעמאַכט. פֿון וויטען נור הערט זיך אַ געריוש פֿון אַ סך שטימען, וועלכער ווערט וואָס אַ מאָל אַלץ נעהנטער.

ר׳ משה׳ס (ערנסט-פֿרעהליכע שטימע אין פֿאָרדערגרונד-געסעל). די שול איז גאַנץ! די שול איז גאַנץ! (אײַלט אַרײַן. דער מאַנטעל צוריסען, אויף דער לינקער שלייף בלוט, דער באָרד צו-צופּט). אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, דו האָסט מיר בעשיצט דיין הויז... אָבער וואָס האָב איך געטהון פֿון דיין הויז וועגען? אַליין בין איך אַוועקגעגאַנגען, און אַליין בין איך געקומען... גאָטעניו, וואו איז דיין הייל? דער פֿיינד איז נאָהענט, און דיין הייל איז נאָך ניטאָ. — אָדער ווילסט אַליין בעשיצען דיין הויז? ווילסט אַראָבשיקען אויפ׳ן פֿיינד דיין בליץ און דיין דונער? גאָטעניו, איך בעט דיך, איך וויל נישט דיין דונער, שיק מיר נישט דיין בליץ, שיק מיר דיין הייל. דיינע יודען וויל איך, גאָטעניו! דיינע יודען וויל איך, זיי זאָלען זיך אָננעהמען פֿאַר דיין הויז און דיינע ריינינקייטען, זיי זאָלען בעווייזען, אַז דו לעבסט נאָך אין זיי, אַז זיי דיענען דיר מיט ליעבע און מיט׳ן גאַנ-צען האַרצען, אַז זיי קענען זיך מקריב זיין פֿאַר דיר. זיי! וויל איך! (ער פֿאַלט אויף די טרעפּ פֿון דער שול מיט׳ן געזיכט אַראָב).

ספר־תּורה׳ס, דאַן גלײַכט ער זיך אויס, טריקענט די אויגען, לאָזט זיך אַראָפּ צום אונטערשטען שרענקעל פון אָרון קודש און נעהמט פון דאָרטען אַרויס טליתים און קיטלען. זעהסט, גאָטעניו, איך גרייט אָן פאַר דיר, וועלכע קימען. און אויב פאַר אַ סך וועלען אויספעהלען טליתים און קיטלען, וועלען זיי דאָך נישט וועניגער הייליג און ריין זיין אין דיינע אויגען. (טהוט אָן דעם קיטעל).

די שטומע לויפט אַרויף אויף די בימה, פאַלט אַריין אין אָרון־קודש, קושט די ספר־תּורה׳ס און רעדט מיט אַ שטימען געיאָמער. אָנקושענדיג זיי וויעדער, ווענדט זי זיך צו ר׳ משה׳ן מיט אַ פרומען אויסדרוק, שאָקלענדיג דעם קאָפּ, געהט אַראָפּ פון דער בימה און זעצט זיך רעכטס ביים אָרון־קודש, נישט אַראָפּנעהמענדיג די אויגען פון ר׳ משה׳ן און וואָיענדיג.

ר׳ משה (וועלכער האָט די גאַנצע צייט אָנגעקוקט מיט התפעלות, שרייט פרום אויס). גאָט, ווי שטאַרק דו ביזט אין איהר! ווי גרויס ביזטו, גאָט, אַז דיין מורא לעבט אפילו אין אַזאַ מין בעשעפעניש! ווען אַלע, וועלכע פערלייקענען דיך, וואָלטען זי דאָ געזעהן, ווי פיל וואָלטען זיי געוואָרען פון דיין גרויסקייט און ווי מורא וואָלטען זיי געקראָגען פאַר דיר! אויף די קניע וואָלטען זיי געפאַלען, און אין האַרצען וואָלטען זיי זיך געשלאָגען, און דיין נאָמען וואָלטען זיי געלויבט, און שירה וואָלטען זיי דיר געזונגען... גאָט, האָסטו זי דאָס דערפאַר געשיקט אַהער? דערפאַר ווילסטו זי דאָ האָבען?... ניין, גאָטעניו, איך בעט דיך, טהו דאָס נישט! איך נעהם זי נישט אָן פון דיר, איך וויל זי נישט. איך וויל דיינע יודען! דיינע יודען וויל איך, די רעדענדיגע און פערשטעהענדיגע. איך בעט דיך, אַלמעכטיגער פאָטער, איך וויל נישט קיין אַנדער שליח פון דיר, ווי נאָר זיי, בעוויז מיר, אַז איך בין נישט געוועזען דער איינציגער און דער לעצטער. בעוויז מיר, אַז דיין אַרמעע איז נאָך גרויס, אַז דו לעבסט נאָך אין אונזעהליגע הערצער, אויסער דער האַרץ פון דער דאָזיגער שטומער און משוגענער. שיק מיר דיין הילף! וואָס גרעסער ער וועט זיין, אַלץ גרעסער וועט וואַקסען דיין נאָמען. וואָס מעהר לעבענס עס וועלען זיך איינשטעלען פאַר דיין הויז, אַלץ הייליגער און שטאַרקער וועסטו ווערען. גאָטעניו, דו ווייסט עס דאָך! אֵל מלך נאמן, הער צו מיין געבעט. דיין וואונדער! גאָטעניו, דיין

וואונדער! (דרויסען ווערט אַ גרויס געוויש און געלויף, שטיינער הויבען זיך אָן צו שיטען אין די פֿענסטער. איין שטיין טרעפֿט ר' משה'ן און פֿערבלוטיגט איהם).

ר' משה האַפּט אָן דאָס ברעכאַייזען, הערבט עס אויף הויך איבערן קאָפּ מיט ביידע הענד און שטעלט זיך צווישען די טירלעך פֿון דעם אָרון קודש מיט'ן געזיכט צו דער טהיר, אויפֿשרייענדיג). שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (דאַן לאַנגזאַם). ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. (בלייבט שטעהן ווי פֿערגליווערט).

די שטומע שפּרינגט אויף מיט אַ מאָדנעם געשריי, הויבט זיך אָן צו טרייסלען, שרעקליך וואַיענדיג און משוגע אַרומפֿיהרענדיג מיט די אויגען, און פּלוצלונג ענטלויפֿט זי פֿון דער שול מיט נאָך אַ שטאַרקערען געשריי. — אין גאַס איז דער געוויש פֿערדאָפּעלט; עס קומט פֿאַר אַ געשלעג, עס ווערט געשאָסען.

ר' משה (מיט פֿערגלייסטע אויגען). דו האָסט זי צוגענומען פֿון דאַנען, האָסט דערהערט מיין געבעט. יעצט ווייס איך. דיין הילף וועט קומען, דיין וואונדער וועט געשעהן. גאָטוניו, גאָטוניו!

קולות (פֿאַר דער טהיר). אַהער, אַהער, די טהיר איז אָפֿען!

ר' משה (גיט זיך אַ טרייסעל, אַז דאָס ברעכאַייזען פֿאַלט אַרויס פֿון זיינע הענד, און שרייט אַרויס מיט אַ מורא'דיגער שמחה). זיי קומען! זיי קומען! מי כמוך באלים ה'...!

לעאָן (מיט אַ רעוואָלווער אין דער האַנד, לויפֿט אַריין און רופֿט אַרויס צו די הינטער איהם). ער איז דאָ! ער איז דאָ! (עטליכע יונגע לייט קומען אַריין).

ר' משה (ענטטוישט). צו מיר?!... ניין.. נישט... (פֿאַלט טויט).

לעאָן (לויפֿט צו איהם צו מיט שרעק). זיידעלע! (עוסק'ט זיך אַרום איהם). טויט! (קוקט אַ ווייַלע אויפֿ'ן טויטען. אין געדאַנקען). טויט. די אַלטע שענהייט איז טויט. און... יעצט....

ראובן (באַווייזט זיך אין איינעם פֿון די פֿענסטער). פֿאָרויערטס, ברידער, פֿאָרווערטס! מיר זיגען!